

Lappeenrannan-Lahden teknillinen yliopisto LUT

LUT Kauppakorkeakoulu

Laskentatoimen maisteriohjelma

Pro gradu -tutkielma 2021

Joel Köhler

PIE - asetuksen mukaisen uudistuneen tilintarkastuskertomuksen vaikutukset tilintarkastuksen odotuskuiluun

Tarkastajat: Tutkijaopettaja Helena Sjögren

Tutkijatohtori Juha Soininen

TIIVISTELMÄ

Tekijä:	Joel Köhler
Tutkielman nimi:	PIE - asetuksen mukaisen uudistuneen tilintarkastuskertomuksen vaikutukset tilintarkastuksen odotuskuiluun
Tiedekunta:	LUT Kauppakorkeakoulu
Maisteriohjelma:	Laskentatoimi
Vuosi:	2021
Pro gradu -tutkielma:	Lappeenrannan-Lahden teknillinen yliopisto LUT 81 sivua, 4 kuviota, 1 taulukko, 1 liite
Tarkastajat:	Helena Sjögren, Juha Soininen
Avainsanat:	Tilintarkastus, tilintarkastuksen odotuskuilu, tilintarkastuskertomus

Listayhtiöitä koskevaan tilintarkastukseen tehtiin merkittäviä muutoksia vuonna 2014, mikä johti uudistetun tilintarkastuskertomuksen käyttöönottoon vuoden 2016 jälkeisillä tilikausilla. Muutostarpeen taustalla oli pyrkimys lisätä tilintarkastajan raportoinnin informatiivisuutta ja kaventaa tilintarkastuksen odotuskuilua tilintarkastajien ja taloudellisen informaation käyttäjien välillä. Tämän Pro gradu -tutkimuksen tarkoituksena on selvittää tilintarkastajien näkemyksiä listayhtiöihin kohdistuneiden tilintarkastuskertomuksen uudistusten vaikutuksista tilintarkastajan raportoinnin informaatioarvoon sekä tilintarkastuksen odotus- ja informaatiokuiluun.

Tutkimus toteutettiin laadullista tutkimusmenetelmää hyödyntäen ja tutkimusaineisto kerättiin haastattelemalla kolmea pitkän ammattitaustan ja KHT pätevyyden omaavaa tilintarkastajaa. Tutkimuksen tulosten perusteella keskeisenä odotuskuilun kaventamisen keinona pidetään tekijöitä, jotka lisäävät tilinpäätösinformaation käyttäjien ymmärrystä tilintarkastajan työstä ja tilintarkastuksen tuloksista sekä parantavat raportoinnin läpinäkyvyyttä. Voidaan siis päätellä, että tilintarkastuskertomuksessa tehdyillä uudistuksilla on ollut odotuskuilua kaventava vaikutus erityisesti tilintarkastuksen kannalta keskeisten seikkojen raportoimisen, sekä laajemman tilintarkastajien ja johdon vastuiden ja toimenpiteiden kuvaamisen ansiosta.

ABSTRACT

Author: Joel Köhler
Title: Effects of the revised auditor's report under the PIE regulation on the audit expectation gap
Academic Faculty: LUT School of Business and Management
Master's Programme: Accounting
Year: 2021
Master's Thesis: Lappeenranta-Lahti University of Technology LUT
81 pages, 4 figures, 1 table, 1 appendix
Examiners: Helena Sjögren, Juha Soininen
Keywords: Audit, audit expectation gap, auditor's report

Significant changes were made to the audit on listed companies in the 2014 audit reform, which led to the introduction of a revised auditor's report in the financial years after 2016. The main factor behind the need for change was the effort to increase the auditor's report's information value and narrow the audit expectation gap between auditors and users of financial information. The purpose of this study is to find out the auditors' views on the effects of the revised auditor's report on the information value of the auditor's reporting and the audit expectation and information gap.

The research was conducted using a qualitative research method. The research material was collected by interviewing three auditors with an extensive professional background and an Authorized Public Accountant qualification. Based on the results, factors that increase the users' understanding of the auditor's work, the results of the audit and improve the transparency of reporting, are the key means of narrowing the audit expectation gap. Therefore, it can be concluded that the reforms introduced in the audit report have had a narrowing effect on the expectation gap, particularly through the reporting of key audit matters and a broader description of the responsibilities and the audit procedures performed by the auditor and management.

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	6
1.1 Tausta.....	6
1.2 Tavoitteet, tutkimuskysymykset ja rajaukset	9
1.3 Tutkimusmenetelmä ja -aineisto	11
1.4 Tutkimuksen rakenne	11
2. TILINTARKASTUKSEN ODOTUS- JA INFORMAATIOKUILU.....	13
2.1 Tilintarkastuksen odotuskuilu.....	13
2.2 Tilintarkastuksen informaatiokuilu.....	16
2.3 Odotus- ja informaatiokuilun kaventaminen.....	18
3. EU:N ASETUKSEN MUKAINEN TILINTARKASTUSKERTOMUKSEN UUDISTUMINEN.....	23
3.1 Uudistusten taustaa	23
3.2 Muutokset sääntelyssä	26
3.3 Uudistunut tilintarkastuskertomus	27
3.4 Tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat	32
4. TUTKIMUSMENETELMÄ JA AINEISTO	40
4.1 Tutkimusmenetelmän valinta	40
4.2 Haastattelut ja aineiston kuvaus	42
5. TULOKSET JA ANALYYSI.....	45
5.1 Tilintarkastajien kokemukset uudistuksesta.....	45
5.2 Raportoinnin laajeneminen	49
5.3 Vaikutukset tilintarkastuksen odotus- ja informaatiokuiluun.....	53
5.4 Tilintarkastuskertomuksen rakenne ja toiminnan jatkuvuus.....	57
5.5 Tilintarkastajien toiveita ja ajatuksia.....	61
6. YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	64
6.1 Johtopäätökset	65
6.2 Tutkimuksen luotettavuus	72
6.3 Jatkotutkimus.....	73
LÄHDELUETTELO.....	75
LIITTEET	80

KUVIOT JA TAULUKOT

Kuvio 1. Odotus-suorituskuilu

Kuvio 2. Informaatiokuilu

Kuvio 3. Mahdolliset odotuskuilun kaventamisen keinot

Kuvio 4. Tilintarkastuksen kannalta keskeisten seikkojen määrittämisprosessi

Taulukko 1. Tiedot haastateltavista

LIITTEET

Liite 1. Teemahaastattelu

1. JOHDANTO

1.1 Tausta

Keskustelua siitä, mitä informaatiota tilintarkastus tarjoaa ja mitä sen odotetaan tarjoavan, on käyty jo vuosikymmenien ajan. Ilmiötä kutsutaan yleisesti tilintarkastuksen odotuskuiluksi ja sen muodostumisesta ja kaventamisesta on tehty useita tutkimuksia. Aihetta ovat tutkineet muun muassa (Koh & Woo 1998, Cordos & Fülöp 2015; Monroe & Moodliff 2013, Mock et al. 2013) Yhteiskunnallisesti tilintarkastajan työn merkitys korostui entisestään vuoden 2008 maailmanlaajuisen finanssikriisin jälkeen, jolloin alettiin käymään keskustelua tilintarkastuskertomuksen informaatioarvon riittävydestä ja soveltuvuudesta nykyiseen liiketoimintaympäristöön. Mock et al. (2013, 323-325) mukaan tilintarkastuskertomuksissa on perinteisesti otettu kantaa vain siihen, onko tilintarkastus hylätty vai hyväksytty, mutta se ei kuitenkaan enää riittänyt tilinpäätösinformaation käyttäjille. Nykyään tilintarkastuskertomuksilta odotetaan pelkän standardisoidun taloudellisen informaation luotettavuuden arvioinnin lisäksi tilintarkastajien hankkimia informatiivisempia näkemyksiä ja taloudellisen päätöksenteon kannalta relevantimpaa tietoa, jonka uskotaan kaventavan tilintarkastuksen odotuskuilua (de Beer 2015).

Tilintarkastuskertomuksen laajentaminen tai sen informaatioarvon kasvattaminen ei varsinaisesti ole uusi asia, sillä sitä on tutkittu ja siitä on keskusteltu jo pitkään (Cordos & Fülöp 2015). Mutta viimeaikaiset talouskriisin vaikutukset ja monimutkaistuvan liiketoimintaympäristön taustatekijät korostivat tilintarkastuksen roolia, jotka johtivat konkreettisiin toimenpiteisiin tilintarkastuskertomuksen uudistamisessa. Pääasiallinen tekijä muutostarpeen taustalla on pyrkimys kaventaa tilintarkastuksen odotuskuilua tilintarkastajien ja taloudellisen informaation käyttäjien välillä (IAASB 2011).

Vuoden 2008 finanssikriisin jälkeen Euroopassa ja muuallakin ryhdyttiin toimenpiteisiin rahoitusjärjestelmän vakauttamiseksi. Vuonna 2010 Euroopan

komissio julkaisemassa vihreässä kirjassa: ”Tilintarkastuspolitiikka: kriisin opetukset” avattiin keskustelua vähemmän huomiota saaneesta tilintarkastuksen kehittämisestä, merkityksestä ja sen roolista taloudellisena vakauttajana. Vihreässä kirjassa kyseenalaistetaan nykyisen tilintarkastuksen lainsäädännön riittävyyttä ja tarkoituksenmukaisuutta nykypäivän raportointivaatimuksissa. (Euroopan komissio 2010) Finanssikriisin tapahtumat ja Euroopan komission vihreän kirjan herättämä keskustelu käynnistivät toimenpiteitä tilintarkastajan raportoinnin kehittämiseksi. Kansainvälinen tilintarkastuslautakunta IAASB on ollut merkittävä vaikuttaja tilintarkastuksen raportoinnin informaatioarvon ja läpinäkyvyyden kehittämisessä. Muutoksia on tehty tilintarkastuskertomuksen rakenteeseen ja sisällön osalta tilintarkastuskertomusta ohjaaviin kansainvälisiin tilintarkastusstandardeihin (ISA) on tehty merkittäviä uudistuksia.

EU:n vuoden 2014 tilintarkastusreformin uudistukset koskevat erityisesti yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen eli PIE -yhteisöjen tilintarkastusta. Uudistuksessa EU:n tilintarkastusdirektiivi (2006/43/EY) muutettiin (2014/56/EU) direktiiviksi ja päätettiin yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen (Public Interest Entity) tilintarkastuksesta (PIE-asetus), (EU N:o 537/2014). Direktiivin uudistus ja PIE yhtiöitä koskeva tilintarkastusasetus ovat keskeiset tilintarkastusnormit EU-tasolla. Uudistuksessa tehtiin muutoksia PIE -yhteisöjen tilintarkastukseen ja merkittävimmät uudistukset liittyivät tilintarkastuskertomuksen uusiin vaatimuksiin. (Horsmanheimo & Steiner, 2017 ja EU N:o 537/2014)

Tilintarkastuskertomusta muutettiin sekä sisällöllisesti, että rakenteellisesti EU:n sääntelyn ja kansainvälisten tilintarkastusstandardien uudistusten seurauksena. EU:n PIE-asetuksen sekä uudistettujen ISA-standardien mukaiset tilintarkastuskertomukset otettiin käyttöön vuoden 2016 jälkeen päättyvien tilikausien tilintarkastuksissa. Uudistusten tarkoituksena oli tehdä tilintarkastuskertomuksesta entistä informatiivisempi, jotta sijoittajat ja muut sidosryhmät saisivat aiempaa enemmän tietoa tarkastuskohteesta. Merkittävimpänä sisällöllisenä muutoksena voidaan kuitenkin pitää EU:n asetuksen mukaista vaatimusta esittää yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen (PIE-yhteisöt) tilintarkastuskertomuksissa tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat eli KAM (Key Audit Matters). (Franktman 2016, 12-14) Lista ja muiden PIE-yhteisöjen, kuten pankkien ja vakuutusyhtiöiden

tilintarkastuskertomukset ovat lisäksi huomattavasti pidempiä ja ne sisältävät aiempaa enemmän tietoa muun muassa tilintarkastuksen toteutuksen yksityiskohdista ja olennaisuusarvoista. (Savtschenko 2016, 57) Tilintarkastuskertomuksen rakenteeseen ja sisältöön tehdyillä uudistuksilla tavoitellaan entistä parempaa informaatioarvoa ja viestinnällistä laatua ja sitä kautta pyritään säilyttämään sidosryhmien luottamus ja kaventaa tilintarkastuksen odotuskulua. (de Beer 2015, 28)

Vähän ennen uuden tilintarkastuskertomuksen käyttöönottoa tilintarkastajien toivottiin tuottavan jatkossa aiempaa informatiivisempia tilintarkastuskertomuksia sijoittajille. Samalla on herännyt epäilystä, löytyykö perinteisesti suhteellisen konservatiivisella tilintarkastusalalla rohkeutta ottaa asioihin kantaa vai tuleeko tilintarkastajan raportoinnista samanlaista standardinomaista kuvausta, kuin ennenkin. Sijoittajia kiinnostavat erityisen paljon tilintarkastajan havainnot merkittävistä riskeistä. Tilintarkastajien toivotaan raportoivan havainnoistaan esimerkiksi goodwillin ja liikearvon arvostuksesta sekä niiden suhteesta yhtiön taseeseen tai markkinoihin. Kuitenkin ymmärretään, että aivan yksityiskohtaisuuksiin tilintarkastuskertomuksella ilmoitettavissa keskeisissä asioissa ei voida mennä liikesalaisuuksienkin takia. Tilintarkastajan havainnot ovat kuitenkin tärkeitä, koska ne antavat sijoittajille lisäymmärrystä yhtiön tuloksesta ja taseesta. (Remes 2016, 9-10)

Finanssivalvonnan mukaan yhtenä uuden tilintarkastuskertomuksen merkittävänä hyötynä nähdään se, että se mahdollistaa toiminnan jatkuvuuteen liittyvien ongelmien ennakoinnin jo hyvissä ajoin. Tilintarkastajan ottaessa asian esiin keskeisenä seikkana saa sen käsittely enemmän painoarvoa tilintarkastajan ja johdon välisissä keskusteluissa. Finanssivalvonnassa uskotaan uudistetun tilintarkastuskertomuksen parantavan entisestään yhtiöiden, tilintarkastajien ja valvojien välistä vuoropuhelua näissä tilanteissa. Myös toiminnan jatkuvuuteen liittyvä raportointivelvoite viranomaiselle (duty-to-report) laajentui uuden tilintarkastusasetuksen voimaantulon myötä koskemaan kaikkia listayhtiöiden tilintarkastajia, kun aiemmin velvoite oli lähinnä vain pankkien ja vakuutusyhtiöiden tilintarkastajilla. Valvoja saa tätä kautta etukäteen eli jo ennen tilintarkastuskertomuksen antamista tietoa yhtiön mahdollisista vaikeuksista. Eurooppalaiset vakavaraisuusvalvojat ovat tähän mennessä saaneet kuitenkin melko vähän ilmoituksia etukäteen ja uskotaan, että ongelmatilanteita on huomattavasti enemmän kuin annettuja ilmoituksia. Duty-to-report -menettelyn

toimimattomuutta saadaan mahdollisesti korjattua, jos toiminnan jatkuvuuteen liittyviä asioita ryhdytään käsittelemään enemmän tilintarkastuskertomusten KAM:eissa. (Sviili 2017)

Finanssivalvonnan mukaan olisi toivottavaa, että tilintarkastuskertomuksissa käsiteltäisiin olennaisuutta, kuten esimerkiksi Iso-Britanniassa. Olennaisuus on vaikeasti hahmotettava asia, joten niiden nostaminen kertomuksiin lisäisi ymmärrystä tilintarkastuksen toteutuksesta. Suomessa joissakin listayhtiöiden kertomuksissa on kerrottu tilintarkastajan määrittämästä olennaisuudesta. Olennaisuusarvoihin liittyvien seikkojen avaamisen tilintarkastuskertomuksissa uskotaan kaventavan tilintarkastajien ja heidän sidosryhmiensä välistä odotuskuilua. Tämä olisi konkreettinen keino välittää tilinpäätöksen lukijalle tietoa siitä, että tilintarkastus ei ole täydellistä tietojen varmentamista eikä se täytä kaikkien tilinpäätöksen käyttäjien erilaisia tarpeita ja toiveita. (Sviili 2017)

1.2 Tavoitteet, tutkimuskysymykset ja rajaukset

Tilintarkastuksen odotuskuilun aikaisempaa tutkimusta on tehty runsaasti ja sen olemassaolosta esimerkiksi (Füredi-Fülöp 2015; Lee, Ali & Bien 2009; Porter, Ó hÓgartaigh & Baskerville 2012). Myös tilintarkastuskertomuksen alhaisesta informaatioarvosta ollaan oltu hyvin yksimielisiä (Church, Davis & McCracken 2008; IAASB 2011; Turner, Mock, Coram & Gray 2010). Tilintarkastuskertomuksen uudistusten myötä PIE – yhtiöitä koskevaan tilintarkastukseen lisättiin uusia erityisvaatimuksia. Tutkimuksen tekeminen aiheesta on tarpeen, sillä muutos on vielä melko tuore ja uuden tilintarkastuskertomuksen käyttöönoton vaikutuksia tilintarkastuksen odotuskuiluun ei etenkään Suomessa ole tutkittu kovin paljon. Tässä tutkimuksessa tavoitteena on selvittää, millainen vaikutus PIE -asetuksen mukaisella uudella tilintarkastuskertomuksella on tilintarkastuksen odotuskuiluun. Tutkimuksen tavoite on esitetty tutkimuskysymyksen muodossa seuraavasti:

Päätutkimuskysymys:

- *Miten tilintarkastajat kokevat tilintarkastuskertomuksen uudistumisen vaikuttaneen tilintarkastuksen odotus- ja informaatiokuiluun*

Alatutkimuskysymykset:

- *Millainen vaikutus tilintarkastuksen kannalta keskeisten seikkojen raportoimisella on ollut tilintarkastuskertomuksen informaatioarvoon?*
- *Mitä mieltä tilintarkastajat ovat tilintarkastuskertomuksen rakenteellisesta uudistuksesta ja toiminnan jatkuvuuteen liittyvistä odotuksista?*
- *Millä tavalla tilintarkastuskertomusta koskeva uudistus on vaikuttanut tilintarkastukseen ja raportointiin?*

Tilintarkastuskertomuksen uudistusten tarkoituksena on ollut parantaa tilintarkastajan raportoinnin informaatioarvoa ja taustalla on ollut tavoite kaventaa tilintarkastuksen odotuskuilua. Tämän takia päätutkimuskysymystä tuetaan alatutkimuskysymyksillä, joiden avulla pyritään selvittämään, millaisia vaikutuksia uudistuksilla on ollut tilintarkastukseen ja tilintarkastajan raportointiin, mitä tilintarkastuskertomuksen uudistuksella tavoiteltiin ja miten tavoitteiden saavuttamisessa on onnistuttu. Tilintarkastuskertomuksen merkittävin uudistus oli PIE-yhtiöitä koskeva vaatimus raportoida tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista ISA 701 ja on sen vuoksi tutkimuksen keskiössä. Tällä standardilla sekä muilla sisällöllisillä ja rakenteellisilla uudistuksilla tilintarkastuskertomukselta tavoiteltiin parempaa informatiivisuutta ja viestinnällistä arvoa. Tutkimuskysymyksiä tukeva teoreettinen aineisto hankitaan keskeisten tutkimusten lisäksi viranomaislähteistä. Empiiristä aineistoa haetaan listayhtiöitä tarkastavien tilintarkastusyhteisöjen KHT-tilintarkastajien haastatteluilla. Kokemuksia uudistuksesta on kysytty myös yhdeltä pienistä ja keskisuurista yhtiöistä tarkastavalta KHT-tilintarkastajalta, joihin pätevät samat tilintarkastuskertomuksen uudistukset lukuun ottamatta KAM:eista aiheutuvia velvoitteita. Tutkimus rajataan Suomessa toimiviin KHT-tilintarkastajiin ja tutkimuksessa keskitytään ainoastaan EU:n sääntelyn mukaisen PIE-asetuksen vaikutuksiin tilintarkastuskertomuksessa.

1.3 Tutkimusmenetelmä ja -aineisto

Tässä tutkimuksessa käytetään kvalitatiivista eli laadullista tutkimusmenetelmää ja empiirisen aineiston kerääminen toteutettiin puolistrukturoitujen teemahaastatteluiden avulla. Laadullisen tutkimuksen aineisto kerätään usein tosielämän tapauksista ja niitä tutkitaan kokonaisvaltaisesti. Laadulliselle tutkimukselle tyypilliseen tapaan huomio kiinnitetään vain pieneen määrään tapauksia, joita pyritään analysoimaan mahdollisimman tarkasti. Tässä tutkimusmenetelmässä tutkija ajatellaan osaksi tutkimusta ja näin myös sillä katsotaan olevan vaikutusta saatuihin tutkimustuloksiin. Analyysistä saadut tulokset perustuvat tutkijan empiriasta ja teoriasta tekemiin tulkintoihin. Laadullisessa tutkimuksessa on tavoitteena lisätä ymmärrystä tutkittavasta ilmiöstä ja paljastaa uutta tietoa, ei niinkään todentaa olemassa olevia väittämiä tosiksi. (Hirsijärvi, Remes & Sajavaara 2000; Eskola & Suoranta 2014)

Tutkimuksen aineisto kerättiin haastattelemalla kahta listayhtiöiden tarkastuksesta kokemusta omaavalta KHT tilintarkastajalta ja yhtä pk sektorille erikoistunutta KHT tilintarkastajayrittäjää. Kaikki kolme ja haastattelut toteutettiin puolistrukturoituja teemahaastatteluita hyödyntäen. Haastatteluissa käytettiin samaa haastattelurunkoa kuitenkin mukauttamalla kysymyksiä tilanteeseen sopiviksi ja säätelällä haastattelun kulkua tarpeen mukaan. Aineiston keruussa käytetty haastattelutyyppi oli puolistrukturoitu teemahaastattelu. Teemahaastattelussa kysymykset muodostetaan valittujen aihepiirien mukaan, mutta tämä menetelmä mahdollistaa sen, että pystytään ottamaan huomioon haastateltavan omat tulkinnat asioista ja niiden antamat merkitykset. (Hirsijärvi & Hurme 2017, 47-48)

1.4 Tutkimuksen rakenne

Tutkimuksen ensimmäisessä luvussa esitellään tilintarkastuskertomuksen uudistumisen taustoja ja sitä seuranneita toimenpiteitä lyhyesti. Tämän jälkeen kuvaillaan tutkimuksen tavoitteet, tutkimuskysymykset ja rajaukset. Johdantoluvussa esitellään lyhyesti myös tutkimuksen empiirisessä osassa käytettävää tutkimusmenetelmää ja aineistoa. Toisessa luvussa avataan tilintarkastuksen odotus- ja informaatiokuiluun liittyvän teorian tutkimusta sekä siihen liittyviä keskeisiä ongelmia. Tässä luvussa esitetään myös aiemman tutkimuksen pohjalta odotus- ja

informaatiokuilun kaventamisen keinoja, joiden avulla tilintarkastajan raportoinnin informatiivisuuden puutetta ja muita haasteita voitaisiin tutkimusten mukaan ratkaista. Kolmannessa luvussa avataan tarkemmin tekijöitä ja ongelmia tilintarkastajan raportoinnissa, joita tilintarkastuksen sääntelyn muutoksien ja tilintarkastuskertomuksen uudistuksen taustalla on ollut. Tämän jälkeen kuvataan, miten tilintarkastuskertomus muuttui sekä rakenteellisesti, että sääntelyn osalta. Luvun loppuosassa keskitytään tilintarkastuskertomuksen merkittävimpään uudistukseen, eli raportointi tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista kaikissa listayhtiöiden tilintarkastuksissa. Viimeisessä osassa selvitetään KAM:ien raportointiin liittyviä kokemuksia aiemmassa tutkimuksessa.

EU:n tilintarkastusreformissa tehtiin useita uudistuksia yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastukseen. Tässä tutkimuksessa on kuitenkin tarkoituksena tutkia nimenomaan tilintarkastuskertomuksen uudistumista ja sen vaikutuksia tilintarkastuksen odotuskuiluun. Merkittävin muutos oli KAM:ien raportointi, jonka tarkoitus oli erityisesti parantaa raportoinnin informaatioarvoa ja kaventaa odotuskuilua. Tämän vuoksi teoriaosuuden sisältö ja empiirinen osa painottuu näihin teemoihin.

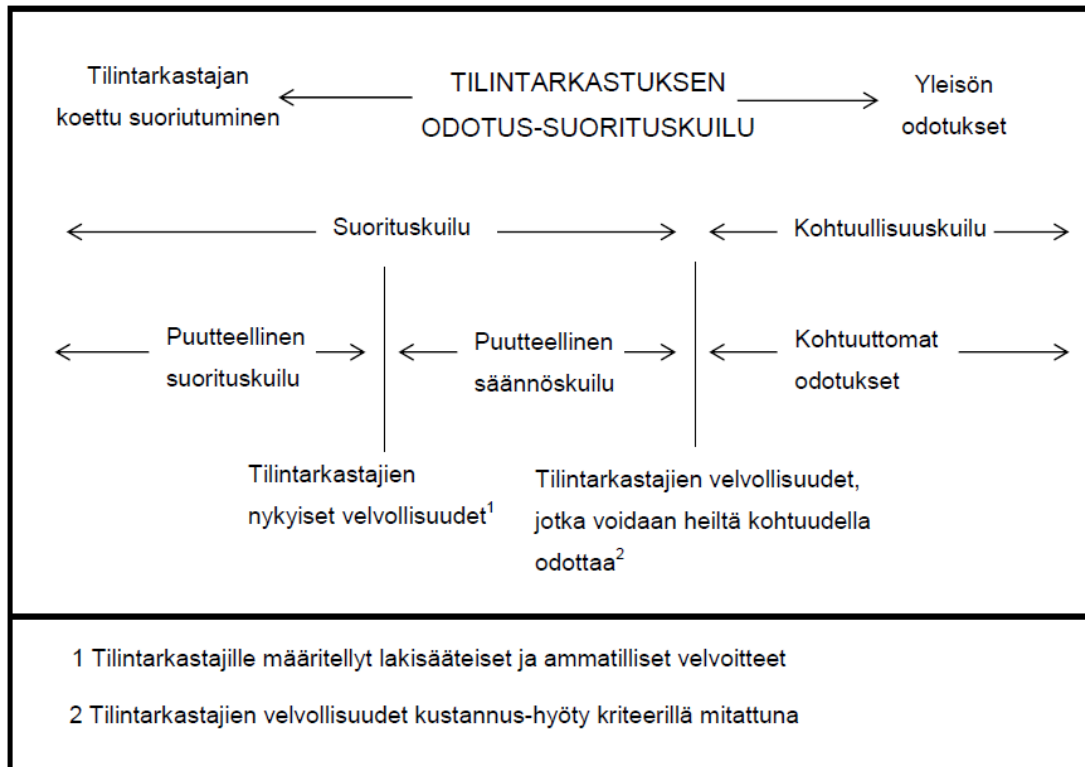
Neljännessä luvussa kuvataan tarkemmin valittu tutkimusmenetelmä, haastatteluaineisto sekä tutkimuksen empiirisen osuuden toteutusta. Tässä osassa perustellaan kirjallisuuden avulla, miksi laadullisen tutkimusmenetelmän uskottiin olevan sopivin tapa suorittaa empiirisen aineiston hankinta ja analyysi. Viidennessä luvussa esitetään tutkimuksen teorian ja empiirisen aineiston perusteella saadut tulokset. Kuudennessa luvussa tehdään yhteenveto tutkimuksen löydöksistä ja arvioidaan, saadaanko tuloksista vastauksia tutkimusongelmiin ja tukevatko ne tutkimuksen tavoitetta. Lopuksi pohditaan vielä tutkimuksen luotettavuutta mahdollisia jatkotutkimuksen aiheita.

2. TILINTARKASTUKSEN ODOTUS- JA INFORMAATIOKUILU

2.1 Tilintarkastuksen odotuskuilu

Tilintarkastuksen odotuskuilusta on tehty tutkimusta pitkään ja tilintarkastuksen odotuskuilu vallitsee aina jossain määrin tilintarkastajien ja sidosryhmien odotusten välillä. Tilintarkastuksen odotuskuilu -termin esitti ensimmäisen kerran Liggio vuonna 1974, ja siitä lähtien tilintarkastuksen odotuskuiluun liittyvä tutkimus on vain vahvistanut sen olemassaoloa ja merkittävyyttä. Hänen mukaansa tilintarkastuksen odotuskuilun muodostumiseen vaikuttavia tekijöitä ovat erot riippumattoman tilintarkastajan näkemyksissä ja sidosryhmien uskomuksissa ja odotuksissa tilintarkastajalta vaaditun suoriutumisen tasosta. The Cohen Commission (1978) laajensi Liggion määritelmää ottamalla huomioon myös näkemyksen, jonka mukaan tilintarkastuksen odotuskuilu saattaa muodostua sen välillä, mitkä ovat yleisön odotukset ja tarpeet sekä mitä tilintarkastajan pitäisi ja voidaan kohtuudella odottaa saavuttavan. (Koh & Woo 1998, 147) Tilintarkastuksen odotuskuilu syntyy Monroen & Woodliffin (1993, 62) mukaan eroista sidosryhmien ja tilintarkastajien käsityksissä ja uskomuksissa tilintarkastajan vastuista ja velvoitteista sekä tilintarkastuskertomuksen viestimästä informaatiosta. Jenningsin, Reckersin & Kneerin (1993, 490) mukaan tilintarkastuksen odotuskuilulla tarkoitetaan eroa siinä, mitä sidosryhmät odottavat tilintarkastukselta ja mitä tilintarkastajan raportoima informaatio todellisuudessa tarjoaa.

Porter (1993, 50) puolestaan piti Liggion (1974) ja Cohen Commissionin (1978) odotuskuilun alkuperäistä määritelmää liian kapeana ja määritteli odotuskuilun osatekijät yksityiskohtaisemmin. Hän määritteli tilintarkastuksen odotuskuilun odotus-suorituskuiluksi, joka jakautuu kahteen pääosaan: kohtuullisuuskuiluun ja suorituskuiluun. Suorituskuilu jakautuu edelleen puutteelliseen säännöskuiluun ja puutteelliseen suorituskuiluun. Odotus-suorituskuilun rakenne on kuvattu kuviossa 1.

Kuvio 1. Odotus-suorituskuilu (Porter 1993, 50)

KohtuullisuuskUILU muodostuu yhteiskunnan odotusten ja tilintarkastajan suorittaman tilintarkastuksen välille yhteiskunnan kohtuuttomien odotusten seurauksena. Porterin (1993) mukaan kohtuullisuuskUILUa tarkasteltaessa on tärkeää huomioida, ovatko tilintarkastajilta odotetut velvollisuudet kustannus-hyöty kriteereillä mitattuna järkeviä. Jos tilintarkastajalta odotetut velvollisuudet eivät kuulu nykyiseen lainsäädäntöön, eikä niitä voida kustannus - hyöty kriteerien perusteella odottaa ovat yhteiskunnan odotukset kohtuuttomia ja se muodostaa kohtuullisuuskUILUN. Suorituskuilu muodostuu yhteiskunnan kohtuullisten odotusten ja tilintarkastajan koetun suoriutumisen välille. Porterin määritelmässä suorituskuilu jakautuu kahteen osaan: puutteellinen säännöskUILU ja puutteellinen suorituskuilu. Puutteellinen säännöskUILU tarkoittaa sitä, että tilintarkastajien suoriutumista pidetään puutteellisena johtuen tilintarkastusta koskevien lakien ja säännösten puutteellisisuudesta. Puutteellinen suorituskuilu tarkoittaa sitä, että yhteiskunnan kohtuulliset odotukset ja tilintarkastajalta vaadittujen velvollisuuksien mukainen suoriutumisen eivät kohtaa. (Porter 1993, 50) Edellä mainittujen odotuskUILUssa määriteltyjen kolmen eri tekijän lisäksi Füredi-Fülop (2015, 42) lisäsi Porterin (2013) malliin vielä tulkintakuilun, jonka mukaan lähtökohtaisesti tilintarkastuksen säännösten ja standardien mukaan

toteutettua tilintarkastusta tulkitaan väärin. Tämäkin on tärkeää ottaa huomioon, kun tarkastellaan odotuskuilun muodostumiseen johtavia syitä.

Tuoreempaa tutkimusta odotuskuilusta tehnyt Dennis (2010) haluaa tehdä selvennyksiä odotuskuilun käsitteen määritelmään, sillä hän havaitsi, ettei odotuskuilu kuvaa riittävän hyvin ilmiöiden todellista luonnetta ja saattaa olla jopa harhaanjohtava. Etenkin sidosryhmien odotuksista puhuttaessa tarkoitetaan todellisuudessa usein sitä, mitä yleisö ”uskoo” tilintarkastajilta saavansa. Lisäksi monissa tapauksissa on huomattu, että sidosryhmien odotukset eivät tarkoita ainoastaan uskomuksia vaan ne ilmaisevat, miten tilintarkastajan ”halutaan” tai ”toivotaan” suorittavan tehtävänsä ja velvollisuutensa. Dennisin mukaan odotuskuilu on seurausta nimenomaan ristiriidoista sidosryhmien uskomuksissa ja haluissa. Hän toteaa, että tilintarkastuksen odotuskuilun tutkimuksessa pitäisi keskittyä enemmän sidosryhmien halujen ja uskomusten erojen selvittämiseen, joka voisi edistää odotuskuilun kaventumista. (Dennis, 2010)

Tilintarkastukseen liittyviin uskomuksiin ja odotuksiin sekä tilintarkastuksen odotuskuilun muodostumiseen vaikuttaa keskeisesti myös tilintarkastuksen tekniseen toteutukseen liittyvä viestiminen ja miten lukijat sen ymmärtävät. Tutkimukset ovat osoittaneet, että tietyt tilintarkastuksessa käytetyt käsitteet kuten olennaisuus (materiality), on aiheuttanut väärinymmärryksiä tilinpäätösinformaatiota hyödyntävien sidosryhmien keskuudessa (Houghton, Jubb, & Kend, 2011, 482; IAASB 2011, 14). Australialaisen tutkimuksen mukaan ei ole yleisesti täysin ymmärretty, mitä olennaisuudella tarkoitetaan ja miten sitä sovelletaan tilintarkastuksessa. Tilintarkastusprosessin yhteydessä tilintarkastaja määrittää tarkastuskohteesta hankkimansa tiedon ja ymmärryksen pohjalta olennaisuusrajan, jonka mukaan hän muun muassa suunnittelee tarkastuksen ja ammatillista harkintaansa käyttäen arvioi tilinpäätökseen liittyviä olennaisen virheellisyyden riskejä sekä muita keskeisiä asioita ja raportoi niistä tilintarkastuskertomuksessa tarpeen mukaan. Yhtiön tilintarkastettu tilinpäätösinformaatio sisältää usein poikkeavuuksia tilintarkastuksen alussa määritetystä olennaisuusrajaista, mutta tätä ei ole yleisesti ymmärretty. Tämä aiheuttaa väärinymmärryksiä ja edesauttaa odotuskuilun muodostumista. Tilintarkastuksen olennaisuudella tarkoitetaan käytännössä ”hyväksyttyä virheellisyyttä/poikkeavuutta” (eng. Tolerable error), joka tutkijoiden mukaan saattaisi

olla sidosryhmille selkeämpi ilmaisu, kuin termi "olennaisuus". (Houghton et al. 2011, 483-484, 495-497)

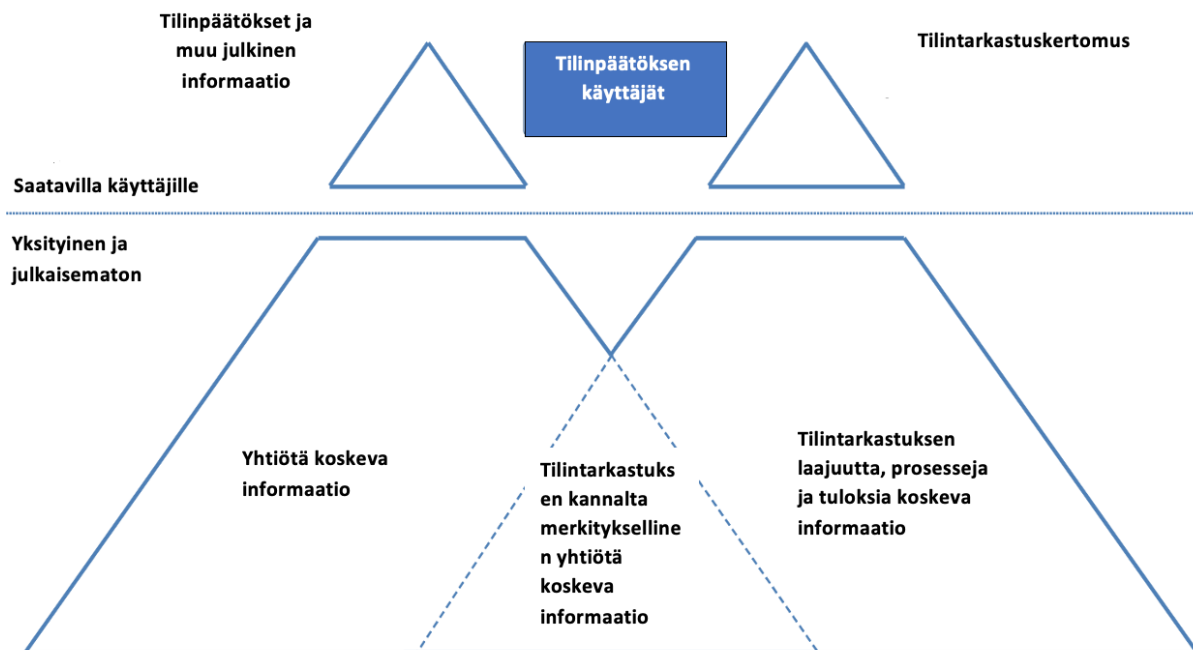
2.2 Tilintarkastuksen informaatiokuilu

Bédard, Coram, Espahbodi, & Mock (2016) osoittavat informaatiokuilun muodostuvan sen tiedon välille, mitä tilintarkastusinformaation käyttäjät uskovat tarvitsevansa taloudellisen päätöksenteon tueksi ja sen, mitä informaatiota tilintarkastetun tilinpäätöksen ja muun julkisen informaation kautta on saatavilla. IAASB:n (2011) mukaan tilinpäätösinformaation käyttäjät uskovat tarvitsevansa enemmän informaatiota tehdäkseen riittävän harkittuja ja tarkkoja sijoituspäätöksiä, kuin mitä on julkisesti saatavilla. Bédard et al. (2016) kertovat sidosryhmien kaipaavan enemmän informaatiota erityisesti yhtiöstä ja sen tilinpäätöksestä sekä tilintarkastuksen toteutuksesta. Informaatiokuilulla on todettu olevan vaikutuksia pääomamarkkinoiden tehokkuuteen ja pääomakustannuksiin. Informaatiokuilun olemassaolon on havaittu tuovan haasteita sen ymmärtämisessä, kuinka hyvin yhtiötä koskeva taloudellinen informaatio, kuten tarkastettu tilinpäätös ja muu julkinen informaatio, kuvastaa tarkastuskohteen todellista taloudellista tilannetta, suorituskykyä ja toiminnan jatkuvuutta. Nämä haasteet nousevat esiin erityisesti epävarmoina taloudellisina aikoina. (IAASB 2011, 8)

Joidenkin mielestä Informaatiokuilu saattaa osittain olla yhteydessä taloudellisen raportoinnin heikkouksiin sen rakenteissa, periaatteissa ja käytänteissä. Erityisesti sellaisen tiedon osalta, joka vaikuttaa tilinpäätösinformaation käyttäjien ymmärrykseen yhtiön taloudellisesta asemasta. Toisaalta monet myöntävät liiketoiminta- ja raportointiympäristön olevan niin monimutkainen, että on hyvin epätodennäköistä, että pelkästään julkinen tilinpäätösinformaatio tarjoaisi sen käyttäjille kaiken heidän tarvitsemansa informaation taloudellisten analyysien ja päätösten tekoon. Tilinpäätösinformaation käyttäjät tiedostavat, että julkisesti saatavilla oleva tarkastetun tilinpäätöksen informaatio ja muu tilintarkastajan raportointi, kuten tilintarkastuskertomus, on vain osa yhtiön johdon ja tilintarkastajan hallussa olevasta informaatiosta. Taloudellista raportointia ohjaavien viitekehysten, lakien ja sääntelyn johdosta julkisen tilinpäätösinformaation tarkoituksena onkin tarjota vain ytimekäs tiivistelmä tarkastuskohteena olevan yhtiön taloudellisesta asemasta.

Läpinäkyvyyttä haluttaisiin kuitenkin lisätä tilinpäätöksen osalta taloudellisen raportoinnin riskeistä ja niihin liittyvistä toimenpiteistä. Tilintarkastuskertomuksessa halutaan laajempaa kuvausta tilintarkastuksen toteutuksesta ja tilintarkastusriskeihin liittyvistä keskeisistä asioista. (IAASB 2011, 8) Kuvio 2 havainnollistava kuvaus informaatiokuilun olemassaolosta.

Kuvio 2. Informaatiokuilu (IAASB 2011, 8)

Teoriassa informaatiokuilua voitaisiin kaventaa lisäämällä julkisen tilinpäätösinformaation määrää, jota tilinpäätösinformaation käyttäjät pääsisivät hyödyntämään päätöksenteossaan. Perinteisesti tällaista lisäinformaatiota odotetaan tulevan yrityksen johdon tai hallintoelinten suunnalta, mutta erityisesti sijoittajat ja analyytikot pitävät tilintarkastajan kautta tulevan lisäinformaation sopivimpana vaihtoehtona. Tilintarkastajalle muodostuu tilintarkastuksen aikana kattava kuva yhtiön tilinpäätösinformaatiosta ja liiketoiminnasta, minkä vuoksi tilintarkastajien raportoima julkinen lisäinformaatio nähdään erityisen merkityksellisenä ja hyödyllisenä tilinpäätösinformaation käyttäjille. Jotkut pitävät erityisen tärkeänä sitä, että lisäinformaatio tulee nimenomaan suoraan tilintarkastajalta, koska riippumattomalta tilintarkastajalta saatu lisäinformaatio lisää johdon raportoimien tietojen uskottavuutta. Osa on kuitenkin sitä mieltä, että on väärin odottaa tilintarkastajalta laajempaa raportointia yhtiötä ja sen tilinpäätösinformaatiota

koskevista lisäkysymyksistä, koska se heikentäisi yhtiön johdon ja riippumattoman tilintarkastajan välistä vastuunjakoa. Tämä saattaa huonontaa julkisen tilinpäätösinformaation ja muun raportoinnin selkeyttä, yhdenmukaisuutta ja samalla vertailukelpoisuutta eri tarkastuskohteissa. (IAASB 2011, 9-10)

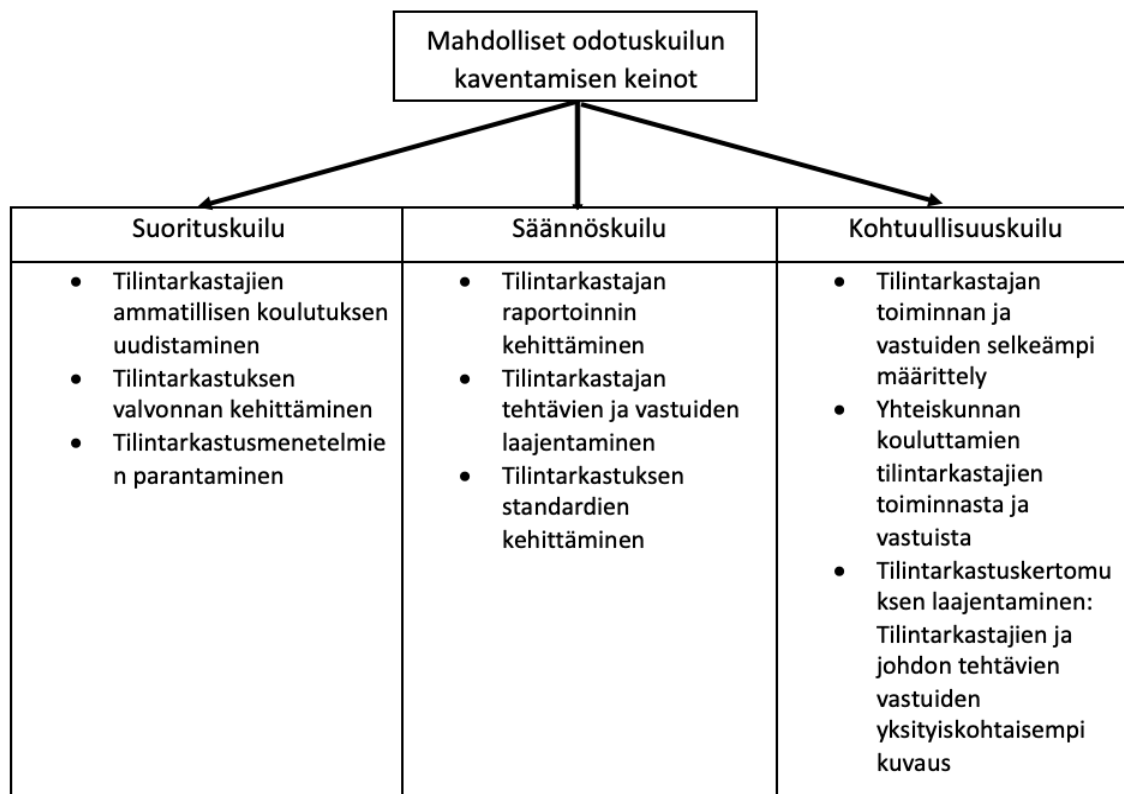
Tilintarkastuksen kommunikaatiokuilu

Tilintarkastuksen odotus- ja informaatiokuilun rinnalla on puhuttu myös tilintarkastuksen kommunikaatiokuilusta. Kommunikaatiokuilu kuvastaa eroa tilintarkastusinformaation käyttäjien oletusten ja tilintarkastajan kommunikoiman informaation välillä. Informaatiokuilun muodostumiseen vaikuttaa osittain siis se, mitä ja miten tilintarkastaja on kommunikoinut löydöksistään ja niihin liittyvistä keskeisistä toimenpiteistä. (Mock et al 2013) Koska julkinen tilinpäätösinformaatio ja raportit ovat vain tiivistetty osa yhtiön johdon ja tilintarkastajan hallussa olevasta informaatiosta ja sen kieli on usein hyvin standardimuotoisia, on lukijan joskus vaikea saada kokonaiskuvaa tilintarkastuksesta ja tilintarkastajan antamiin lausuntoihin ja johtopäätöksiin johtaneista syistä ja toimenpiteistä. Tilintarkastuskertomuksessa kommunikoitu informaatio saattaa synnyttää epäselvyyttä ja oletuksia siitä, mitä tilintarkastuksen yhteydessä todellisuudessa on tehty. On myös syytä muistaa, että kaikki tilintarkastusinformaation käyttäjät eivät aina ymmärrä tilintarkastajan toimintaan liittyviä rajoitteita ja tilintarkastuksessa sovellettuja olennaisuuden rajoja. (IAASB 2011, 7)

2.3 Odotus- ja informaatiokuilun kaventaminen

Tilintarkastuksen odotuskuilun kaventamiselle on monia eri keinoja. (Füredi-Fülöp 2015, 39; Lee, Ali & Bien 2009, 26-29; Porter, Ó hÓgartaigh & Baskerville 2012, 236) Tehokkaita tilintarkastuksen odotuskuilun kaventamisen keinoja voidaan tarkemmin määrittää kuitenkin vasta, kun odotuskuilun määritelmässä aiemmin esitellyt pääosat: suorituskuilu, säännöskuilu ja kohtuullisuuskuilu sekä myöhemmin lisätty tulkintakuilu, ja niihin vaikuttavat tekijät, on selkeästi tunnistettu. Odotuskuilu muodostuu useista eri tekijöistä ja yleensä niiden yhdistelmänä kuten; liian suuret odotukset, virheelliset tulkinnat tai puutteellinen suoriutuminen. Tämän vuoksi ratkaisuja on kehitettävä kaikilla tilintarkastuksen odotuskuilun osa-alueilla. (Füredi-Fülöp 2015, 39)

Tärkeimmät tutkimuksissa esitetyt odotuskuilun kaventamiseen havaitut keinot on kuvattu kuviossa X, ja ne on jaoteltu odotuskuilun kolmen pääosan mukaan. Kuviosta voidaan nähdä, että tilintarkastajan raportoinnin laajentaminen ja samalla sen kehittäminen uudistamalla standardeja ja sääntelyä on yksi tehokkaimmista keinoista odotuskuilun kaventamiselle, koska se kaventaa sekä säännöskuilua, että kohtuullisuuskuilua. Tilintarkastuskertomuksen laajentaminen tilintarkastajan ja johdon vastuiden ja tehtävien selkeämmän määrittelyn osalta uskotaan parantavan tilintarkastusinformaation käyttäjien ymmärrystä tilintarkastuksen toteutuksesta. Tämä puolestaan kaventaisi kohtuullisuuskuilua ja mahdollisesti suorituskuilua, kun lukijat ovat informoidumpia tilintarkastajan vastusta ja toiminnasta. (Füredi-Fülöp 2015, 40)

Kuvio 3. Mahdolliset odotuskuilun kaventamisen keinot. (Mukaiillen Füredi-Fülöp 2015, 40)

Vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen laajentamisella on havaittu lisäävän sidosryhmien ymmärrystä tilintarkastuksen prosessista sekä tilintarkastajan ja johdon vastuista ja roolista (Lee et al. 2009, 27). Joidenkin tutkimusten mukaan vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen laajentamisen kautta ei kuitenkaan ole merkittävästi pystytty kaventamaan tilintarkastuksen odotuskuilua (Mock et al. 2013).

On havaittu, että tilintarkastusinformaation käyttäjät eivät ehkä kiinnitä ollenkaan huomiota vakimuotoisen tilintarkastuskertomuksen standardimuotoiseen lisäraportointiin, koska sen ei nähdä tuovan lisäarvoa tilintarkastuskertomukseen ja siellä esitettyihin tuloksiin (Gray, Turner, Coram & Mock, 2011, 681). Laajennetussa raportoinnissa annetaan nykyään melko yksityiskohtaista kuvausta tilintarkastajien ja johdon vastuista, tarkastuksen luonteesta, laajuudesta ja menettelytavoista, mutta tilintarkastusinformaation käyttäjät eivät välttämättä ymmärrä raportoinnissa käytettyjä standardimuotoisia selityksiä ja teknistä kieltä. Tämän havainnon perusteella voidaan päätellä, että virheellisten tulkintojen ehkäisemiseksi selitykset tulisi muotoilla yksiselitteisemmin ja selkeämmin tai, että käyttäjien käsityksiä ei pystytä merkittävästi muuttamaan tilintarkastuskertomuksen lisäselvitysten kautta. (Gold, Gronewold & Pott, 2012, 301)

Tutkimukset ovat osoittaneet, että odotuskuilua on mahdollista kaventaa yhteiskunnan kouluttamisen kautta tilintarkastajien toiminnasta ja vastuista. Monroen & Woodliffin (1993) tekemässä tutkimuksessa tilintarkastusta opiskelleilla käsitys tilintarkastajan vastuista ja velvollisuuksista parantui selvästi. Tutkijoiden mukaan kouluttamisella ei ole kuitenkaan havaittu olevan kovinkaan merkittäviä vaikutuksia tai johdonmukaisia tuloksia kohderyhmissä, joilla ei ole lainkaan aikaisempaa kokemusta tai lukeneisuutta tilintarkastuksesta. Kouluttaminen ja lisäraportointi saattaa olla hyödyllistä ammattimaisemmillä sijoittajilla, joilla käsitys tilintarkastuksesta voi olla lähtökohtaisesti parempi. Yhteiskunnan joukkokouluttamista ei kuitenkaan nähdä kannattavana tai edes mahdollisena ratkaisuna. (Lee et al., 2009, 26-27)

Odotuskuilun tutkimuksissa on vahvaa näyttöä siitä, että laajennettu tilintarkastajan raportointi yleisesti ottaen parantaa tilinpäätösinformaation käyttäjien käsitystä tilintarkastuksesta. Tilintarkastajat eivät kuitenkaan ole kovinkaan motivoituneita antamaan lisäselvityksiä tai tarkentavia kuvauksia tilintarkastusprosessista, menettelytavoista tai tilintarkastajan ja johdon vastuista, ellei niitä ole tilintarkastusstandardeissa tai sääntelyssä vaadittu. Toimivin tapa lisätä ja kehittää tilintarkastajan raportointia on näin ollen tehdä uudistuksia tilintarkastusta ohjaaviin standardeihin. On kuitenkin tärkeää huomioida, että vaikka tilintarkastajan vastuiden laajentaminen on tutkimusten perusteella hyvä tapa vastata sidosryhmien odotuksiin, tulee tällainen ratkaisu todennäköisesti lisäämään myös tilintarkastajan tarjoaman

palvelun kustannuksia. Tilintarkastusinformaation käyttäjille tilintarkastajan raportoima julkinen informaatio on ilmaista, mutta lisäpalveluiden kustannukset koituvat tarkastettavan yhtiön hoidettavaksi. Siksi asiakasyritys ei välttämättä ole halukas maksamaan enempää lisäkustannuksia tilintarkastajan palveluista, ellei niitä ole lakisääteisesti vaadittu. (Lee et al., 2009, 27-29) Tässä tilanteessa voidaan myös pohtia Porterin (2013) määrittelemän kohtuullisuuskuilun kustannus-hyöty kysymystä, jossa tilintarkastajan velvollisuuksia ja siihen liittyviä odotuksia arvioitaessa tulee miettiä onko niistä saatava hyöty kustannuksia merkittävämpää.

Konsultaatiopaperissaan IAASB (2011) esitteli viisi kehitysehdotusta tilintarkastajan raportoinnille, joiden avulla odotus- ja informaatiokuilu voitaisiin kaventaa. Ensimmäinen vaihtoehto liittyy vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen rakenteen ja muodon kehittämiseen. Viestinnällistä arvoa uskotaan voitavan parantaa tekemällä tarkentavia muutoksia tai päivityksiä keskeisten osioiden, kuten tilintarkastajan lausunnon ja tilintarkastajan ja johdon velvollisuuksia ja vastuita kuvaavien kappaleiden esitystapaan ja sijaintiin tilintarkastuskertomuksella. Toinen vaihtoehto koski ISA 720 standardia, jonka mukaan tilintarkastajan tulee raportoida muuhun informaatioon liittyvästä mahdollisesta olennaisesta virheellisyydestä tai sen riskistä tilinpäätöksen suhteen. On ehdotettu, että tilintarkastuskertomukseen lisättäisiin erillinen osio, jossa tilintarkastaja raportoisii muuhun informaatioon liittyvistä velvollisuuksistaan ja mahdollisesti jopa toimenpiteistä. Kolmantena kehitysehdotuksena tilintarkastuskertomukseen on toivottu sisällytettävän erillinen kommenttiosio tilintarkastajan nostamia tilintarkastuksen kannalta keskeisiä asioita varten. Neljännen ehdotuksen mukaan tilintarkastajan ja tarkastusvaliokunnan välistä kommunikaatiota ja sen raportointia tilintarkastuskertomuksessa tulisi lisätä. Tämän pohjalta voitaisiin kehittää myös tarkastusvaliokunnan ulkopuolista raportointia tilintarkastuksen toteutuksesta ja tarkastusprosessista suoraan tilinpäätösinformaation käyttäjille. Tällä muutoksella uskotaan voitavan parantaa tilintarkastusprosessin läpinäkyvyyttä. Viimeisimpänä esitettiin tilintarkastajan raportointia laajennettavaksi myös sellaisiin asioihin, jotka eivät tällä hetkellä kuulu tilinpäätöksestä suoritettavan tilintarkastuksen laajuuteen. Tilintarkastajan rooliin liittyvän keskustelun perusteella odotus- ja informaatiokuilu voisi kaventua, jos tilintarkastajan edellytettäisiin ottavan kantaa muihin yrityksen johdolle sekä sidosryhmille tärkeisiin asioihin. Tällaisia asioita voivat olla esimerkiksi tietoja: Yhtiön

hallinnon järjestelyistä, riskienhallinnasta, sisäisistä kontrolleista ja taloudellisen raportoinnin prosesseista sekä keskeisistä suoriutumisen mittareista. (IAASB 2011)

IAASB:n (2011) esittämistä kehitysehdotuksista erityisesti kolmas vaihtoehto tilintarkastajan laajennetusta kommunikoinnista tilintarkastusprosessista ja siihen liittyvistä keskeisistä havainnoista nähtiin tehokkaana odotus- ja informaatiokulua kaventavana tekijänä. Laajennettu raportointi tilinpäätöksen tilintarkastuksessa havaituista keskeisistä asioista tai löydöksistä parantaisi tilintarkastuksen läpinäkyvyyttä ja lisäisi tilintarkastusinformaation käyttäjien ymmärrystä tilintarkastuksesta. Laajennetun raportoinnin avulla tilintarkastaja voisi tarpeen mukaan kohdistaa lukijoiden huomiota keskeisiin tilinpäätöseriin. Tilinpäätösinformaation käyttäjien mielestä laajennetun raportoinnin olisi tärkeää sisältää keskeisiä havaintoja tai lisätietoja erityisesti seuraavista osa-alueista. (IAASB 2011, 16-17)

- Tilintarkastajan havaitsemat alueet, joihin liittyy olennaisen virheellisuuden riski, kuten kirjanpidollisten arvioiden epävarmuus tilinpäätöksessä.
- Alueet, jotka vaativat merkittävää tilintarkastajan harkintaa, kuten olennaiset epävarmuustekijät, jotka saattavat kyseenalaistaa yhtiön kyvyn jatkaa toimintaansa tai muut merkittävää huomiota vaativat seikat tilinpäätökseen liittyvien erien ilmoittamisessa, arvostuksessa, arvioissa tai poisjättämisessä.
- Tilintarkastuksessa käytetystä olennaisuuden rajoista.
- Yhtiön sisäisistä kontrolleista, sekä tilintarkastajan havaitsemista merkittävistä puutteista sisäisissä kontrolleissa.
- Tilintarkastuksen aikana merkittävät haasteita tuottaneet alueet ja niiden ratkaisut.

On kuitenkin muistettava, että tällaisten lisätietojen raportoiminen tilintarkastusprosessista tai tilinpäätöksestä voi joissain tapauksissa olla ongelmallista ja sillä voi olla tahattomia seurauksia, jotka sekoittavat tilinpäätösinformaation käyttäjiä (IAASB 2011, 17-18). IAASB:n (2011) raportissa esitetyt asiat tilintarkastajan yksityiskohtaisemman raportoinnin kohteista ovat myös Mock et al. (2013, 331-332), tekemän tutkimuksen mukaan asioita, joista sidosryhmät toivovat lisätietoa laajennetussa tilintarkastuskertomuksessa.

3. EU:N ASETUKSEN MUKAINEN TILINTARKASTUSKERTOMUKSEN UUDISTUMINEN

3.1 Uudistusten taustaa

Yhä globaalimpi ja monimutkaisempi liiketoimintaympäristö sekä vuoden 2008 finanssikriisin tapahtumat ovat korostaneet uskottavan, korkealaatuisen taloudellisen raportoinnin kriittistä merkitystä. Kansainvälinen tilintarkastuslautakunta IAASB oli huomionnut tilintarkastuskertomuksen saaman kritiikin sen informaatioarvon riittämättömyydestä tiedotta sidosryhmille tilintarkastajien työn tuloksesta. Silloista lyhyempää vakiomuotoista tilintarkastuskertomusta pidettiin vanhentuneena, eikä sen enää koettu vastaavan tarpeeksi hyvin nykyisen liiketoimintaympäristön raportointivaatimuksia ja haasteita. Finanssikriisin tapahtumat ja liiketoimintaympäristön monimutkaistuminen olivat lisänneet taloudellisten päätösten tekijöiden tarvetta entistä informatiivisemmalle ja tarkemmalle tilintarkastuksen raportoinnille sekä taloudellisen raportoinnin läpinäkyvyydelle. (IAASB 2011)

Sidosryhmien ja tilintarkastajan välillä on havaittu eroja vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen välittämän viestin ja informaatioarvon tulkinnassa. Tätä asiaa käsiteltiin Asaren & Wrightin (2012) tutkimuksessa, missä tarkasteltiin eroja sidosryhmien ja tilintarkastajien suhtautumista vakiomuotoiseen tilintarkastuskertomukseen. Tutkimuksessa havaittiin merkittäviä eroja tilintarkastuskertomuksen informaation tulkinnassa tilintarkastajan ja sidosryhmien välillä. Tutkimuksen tulosten mukaan sidosryhmät suhtautuivat tilintarkastajia optimistisemmin vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen merkitykseen erilaisten riskien arvioinnissa. Sidostyhmät arvioivat myös yhtiön johdon suoriutumiseen, taloudelliseen tilanteeseen ja strategisten tavoitteiden saavuttamiseen liittyvät tiedot luotettavammiksi, kuin tilintarkastajat. Myös tilintarkastukseen liittyvien teknisten termien tulkinnassa havaittiin eroja sidosryhmien ja tilintarkastajan välillä, mikä voi johtaa erilaisiin tulkintoihin ja johtopäätöksiin vakiomuotoisessa tilintarkastuskertomuksessa viestitystä informaatiosta. Tilintarkastuskertomuksen käyttäjillä ja tilintarkastajilla on huomattu olevan erilaiset tulkinnat ja käsitykset tilintarkastuksen rajoitteista ja vastuista sekä olennaisuuden ja kohtuullisuuden

määrittämisestä. Tutkijoiden mukaan tilintarkastuskertomuksen kehittämisessä tulisi kiinnittää huomiota tilintarkastuksen termien, vastuiden ja rajoitusten selventämiseen, mikä voisi pienentää tulkintaeroja ja sitä kautta odotus- ja informaatiokuilua. (Asare & Wright 2012, 193-194, 210-214)

Tilintarkastuskertomusta on kritisoitu siitä, että se nähdään vain hyväksytty/hylätty raporttina. Tilintarkastuskertomuksessa kielellinen ilmaisu ja rakenne on esitetty niin, että lukija erottaa helposti vakiomuotoisen ja mukautetun lausunnon. Tilintarkastuskertomuksen sisältämä lausunnon taustalla oleva viesti ja informaatio ei kuitenkaan välity sen käyttäjille tarpeeksi selkeästi. Church, Davis & McCracken (2008) arvioivat tutkimuksessaan tilintarkastuskertomuksen sisältöä ja informaatioarvoa. Tutkimuksen mukaan tilintarkastuskertomuksen muodon ja kielen vakiomuotoisuus on johtanut siihen, että kertomuksella on sidosryhmille pääasiallisesti vain symbolinen merkitys. Vakiomuotoinen tilintarkastuskertomus antaa sidosryhmille tiedon siitä, että tilintarkastus on suoritettu ja tilinpäätös antaa oikeat ja riittävät tiedot, mutta sen viestinnällinen arvo on vähäistä. (Church et al. 2008, 69-74)

Myös Gray et al. (2011, 69-70) ovat myös havainneet tutkimuksessaan, että sidosryhmien arvostus tilintarkastuskertomusta kohtaan perustuu lähinnä tilintarkastajan lausuntoon tilinpäätöksen antamasta oikeasta ja riittävästä kuvasta. Tutkimuksen tulosten mukaan taloudellisen informaation käyttäjät eivät tyypillisesti kiinnitä juurikaan huomiota tarkastuskohteen tilintarkastuskertomuksessa annettuun vakiomuotoiseen lisäinformaatioon, sillä standardimuotoisesti esitetty teksti ei tuo juurikaan lisäarvoa. Sidosryhmät tarkistavat tilintarkastuskertomuksesta, että se sisältää vakiomuotoisen lausunnon ja että tarkastuksen on suorittanut maineikas tilintarkastusyhteisö, kuten esimerkiksi Big 4 -yhteisö. Vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen ei koeta antavan juurikaan hyödyllistä informaatiota taloudellisen päätöksenteon tueksi, paitsi jos siihen on sisällytetty toiminnan jatkuvuuteen liittyvää merkittävää lisäinformaatiota.

Vastaaviin havaintoihin ovat päätyneet Turner, Mock, Coram & Gray (2010) jotka tunnustavat vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen tärkeyden sen käyttäjille, mutta kritisoivat sen vakiomuotoisuutta ja informaatioarvon puutetta. He mainitsevat

muutamia asioita, jotka voisivat lisätä tilintarkastuskertomuksen informaatio- ja viestinnällistä arvoa sen käyttäjille. Tutkijoiden mukaan vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen tulisi viestiä enemmän tilintarkastuksessa käytetystä olennaisuusrajoista ja olennaisten virheellisyyksien ja epävarmuustekijöiden huomioimisesta. Lisäksi tutkimuksessa korostettiin tilintarkastajan ja hallintoelinten välisen avoimen kommunikaation merkitystä tilintarkastukseen ja tilinpäätökseen liittyvien merkittävien seikkojen määrittämisessä. Erityisen hyödylliseksi nähtiin kommunikointi toiminnan jatkuvuutta koskevista seikoista sekä niiden arvioinnin ja viestimisen lisääminen tilintarkastuskertomuksessa. (Turner et al. 2010)

Public Company Accounting Oversight Board:n (PCAOB) 2012 toteuttamassa kyselytutkimuksessa käydään läpi tilintarkastuskertomuksen sidosryhmien ja erityisesti sijoittajien näkemyksiä tilintarkastuskertomuksen informaatioarvosta. Tutkimustulosten mukaan yli puolet vastaajista oli sitä mieltä, että vakiomuotoinen tilintarkastuskertomus ei tarjoa riittävää määrää hyödyllistä informaatiota tarkastuskohteen taloudellisen tilan ymmärtämiseksi. Suurin osa vastaajista ei edes vaivaudu lukemaan vakiomuotoista tilintarkastuskertomusta, ellei siihen liity jotain poikkeuksellista, kuten mukautettu lausunto tai toiminnan jatkuvuuteen liittyvät seikat. Tutkimuksen mukaan sidosryhmät toivovat vakiomuotoisessa tilintarkastuskertomuksessa esitettävää lisäinformaatiota eniten seuraavissa asioissa: tarkastuksen kohteen johdon tekemistä merkittävistä taloudellisista sekä kirjanpidollisista arvioista ja päätöksistä toivotaan tilintarkastajan oman harkinnan mukaisia arvioita ja kuvaus miksi ja miten tilintarkastaja on kyseiseen seikan valintaan ja arvion ilmoittamiseen päätenyt. Lisäksi sidosryhmät toivovat laajemmin informaatiota tilinpäätökseen ja tilintarkastukseen liittyvistä merkittävistä riskeistä sekä miten tilintarkastaja on toiminut niiden suhteen. (Carcello, 2012)

IAASB:n (2011) ja aiemman tutkimuksen mukaan tilintarkastusta ja tilintarkastajan lausuntoa yhteisön tilinpäätöksestä pidettiin edelleen tärkeänä, mutta tilintarkastuskertomuksen sisältöä ei pidetty tarpeeksi hyödyllisenä ja informatiivisena. Taloudellisen informaation käyttäjien mielestä yhteisön tilintarkastuksesta sekä tilintarkastuskertomuksessa olisi mahdollista antaa rikkaampaa tietoa. Informatiivisemman tilintarkastuskertomuksen uskotaan auttavan taloudellisen informaation käyttäjiä saamaan paremman käsityksen yhteisön taloudellisesta tilasta

ja suorituskyvystä sekä arvioimaan paremmin sekä tarkastuksen kohteen taloudellisen raportoinnin, että tilintarkastuksen laatua. Laajennetun ja informatiivisemman taloudellisen tiedon pohjalta tilintarkastuskertomuksen uskotaan auttavan käyttäjiä tekemään parempia taloudellisia päätöksiä. Myös tilintarkastuskertomuksen viestinnällistä arvoa uskotaan voitavan parantaa, jos tilintarkastajan kertomuksen rakenteeseen ja sanamuotoon tehtäisiin muutoksia. (IAASB 2011)

3.2 Muutokset sääntelyssä

Maailmanlaajuisen finanssikriisin jälkeen Euroopassa ja muuallakin ryhdyttiin toimenpiteisiin rahoitusjärjestelmän vakauden ja sijoittajien luottamuksen palauttamiseksi, mikä käynnisti tilintarkastussääntelyn uudistushankkeen (Korkeamäki 2017, 8). Vuonna 2010 Euroopan komissio julkaisemassa vihreässä kirjassa: "Tilintarkastuspolitiikka: kriisin opetukset" avattiin keskustelua vähemmän huomiota saaneesta tilintarkastuksen kehittämisestä, merkityksestä ja sen roolista taloudellisena vakauttajana. Finanssikriisin aikana useat pankit ja rahoituslaitokset saivat tilintarkastuskertomuksensa vakiomuotoisena, mikä on aiheuttanut nykyisen lainsäädännön riittävyyden ja tarkoituksenmukaisuuden kyseenalaistamisen. Lainsäädännön mukaan tilintarkastajan tehtävänä on lakisääteisen tilintarkastuksen suorittaminen, johon liittyvät vaatimukset täytetään, kun tilintarkastajat antavat tarkastuskohteen tilinpäätöksestä lausunnon sen todenmukaisuudesta ja oikeellisuudesta. Komission mukaan sidosryhmät ovat kuitenkin olleet huolissaan tilintarkastuksen luotettavuudesta ja sen soveltuvuudesta nykyiseen liiketoimintaympäristöön. Sidosryhmät eivät välttämättä tunne tilintarkastuksen erilaisia rajoituksia ja menetelmiä mikä kasvattaa tilintarkastuksen odotuskulua (Church et al. 2008, 70). Vihreässä kirjassa on käyty keskustelua erilaisista tekijöistä, joilla voitaisiin varmistaa tilintarkastuksen ja tilintarkastuskertomuksen tarkoituksenmukaisuutta. (Euroopan komissio 2010, 3-5)

EU:n vuoden 2014 tilintarkastusreformissa (EU Audit Reform) uudistettiin merkittävästi tilintarkastusta koskevaa EU-sääntelyä. Euroopan parlamentti ja neuvosto asettivat 16.4.2014 tilinpäätösten lakisääteisestä tilintarkastuksesta annetun tilintarkastusdirektiivin (2004/43/EY) muuttamisesta (2014/56/EU) direktiiviksi. Lisäksi

tehtiin asetus yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen eli PIE -yhteisöjen lakisääteistä tilintarkastusta koskevista erityisvaatimuksista (EU N:o 537/2014). Uudistuksen muutokset koskevat erityisesti PIE -yhteisöjen tilintarkastusta ja keskeisimpiä uudistuksia on tehty PIE -yhteisöjen tilintarkastusta koskeviin vaatimuksiin. (Suomen tilintarkastajat ry, 2017) Uudistettu tilintarkastusdirektiivi ja PIE-asetus tulivat voimaan Suomessa vuonna 2016, jolloin niiden soveltaminen tuli velvoitettavaksi vasta vuoden 2017 tilikautta koskevassa raportoinnissa eli vuonna 2018 (Horsmanheimo & Steiner 2017).

EU:n tilintarkastusdirektiivi on tilintarkastuksen kannalta tärkein Euroopan yhteisöjen säädös, se on laaja-alainen ja kattaa niin tilintarkastajien hyväksymisvaatimuksia, tilintarkastajan toimintaa ja tilintarkastajien valvontaa koskevia säännöksiä. Direktiivin säännökset ovat yleisiä eli ne koskevat lakisääteistä tilintarkastusta kaikissa tilintarkastuskohteissa. PIE-asetus puolestaan koskee yksinomaan yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastajille ja tilintarkastukselle asetettavia erityisvaatimuksia. EU:n PIE- asetus sisältää tilintarkastuskertomuksen sisältöä koskevaa sääntelyä asetuksen 10. artiklassa. (Horsmanheimo & Steiner 2017)

Suomessa PIE-yhteisöt (public interest entity) eli yleisen edun kannalta merkittävät yhteisöt on määriteltä kirjanpitolain (30.12.1997/1336) 1 luvun 9 §:ssä seuraavasti:

- 1) *suomalainen yhteisö, jonka liikkeeseen laskema osake, velkakirja tai muu arvopaperi on kaupankäynnin kohteena arvopaperimarkkinain (746/2012) 2 luvun 5 §:ssä tarkoitetulla säännellyllä markkinalla*
- 2) *luottolaitostoiminnasta annetun lain (610/2014) 1 luvun 7 §:ssä tarkoitettu luottolaitos*
- 3) *vakuutusyhtiölain (521/2008) 1 luvun 1 §:ssä tarkoitettu vakuutusyhtiö.*

3.3 Uudistunut tilintarkastuskertomus

Rakenne ja sisältö

EU:n uuden tilintarkastusasetuksen sekä uudistettujen ISA -standardien mukaiset tilintarkastuskertomukset tulivat velvoitettaviksi 15.12.2016 jälkeen päättyvillä

tilikausilla kaikissa listayhtiöissä. Tilintarkastuskertomus uudistui sekä rakenteellisesti, että sisällön osalta. Uudistuksia tehtiin tilintarkastuskertomuksen sisältöä ohjaaviin ISA-standardeihin (ISA 700, ISA 705, ISA 706, ISA 570, ISA 260 ja ISA 720) ja täysin uutena standardina lisättiin ainoasataan listayhtiöitä koskeva ISA 701 standardi, jonka mukaan tilintarkastuskertomuksessa vaaditaan esitettäväksi PIE-yhteisöjen osalta tiedot tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista (Key Audit Matters). Kaikkia tilintarkastuskohteita koskevia muutoksia tehtiin tilintarkastuskertomuksen lausuntoon, tilintarkastajan velvollisuuksien kuvaamiseen sekä ISA 720 standardin muuta informaatiota kuvaamiseen. Uudistusten pääasiallisena tavoitteena on lisätä tilintarkastuskertomuksen läpinäkyvyyttä ja informaatioarvoa sen käyttäjille. Tämän lisäksi uudistusten uskotaan parantavan tilintarkastuskertomuksen viestinnällistä arvoa. Nykymuotoinen tilintarkastuskertomus on rakenteellisten muutosten seurauksena huomattavasti aikaisempaa pidempi ja se sisältää enemmän tietoa itse tilintarkastuksesta ja tarkastuksen tuloksista. Standardeihin tehtyjen uudistusten ei kuitenkaan uskota lisäävän tilintarkastajan ISA-standardien mukaisesti tehtävän työn määrää merkittävästi. Tilintarkastuskertomuksen sääntelyn uudistukset koskevat suurimmaksi osin kaikkia tilintarkastuksen kohteena olevia yhteisöjä, mutta EU:n asetuksen mukaisessa uudessa tilintarkastusasetuksessa sekä ISA -standardien uudistuksissa on asetettu tiettyjä erityisvaatimuksia yleisen edun kannalta merkittäville yhteisöille, kuten esimerkiksi edellä mainittu KAM:eista raportointi. (IAASB 2015a; Suomen tilintarkastajat ry 2016)

Uusi tilintarkastuskertomus jakautuu rakenteeltaan kahteen osaan; tilinpäätöksen tilintarkastusta sekä muita raportointivelvoitteita käsittelevään osaan. Tilinpäätöksen tilintarkastus on tilintarkastuskertomuksen tärkein ja informatiivisin osa. Muissa raportointivelvoitteissa raportoidaan muusta informaatiosta ja muut lakisääteiset raportointivelvoitteet. Uudessa tilintarkastuskertomuksessa tärkeimpänä tietona pidetty tilintarkastuslausunto esitetään jo kertomuksen alussa ensimmäisenä varsinaisena osana, kun sen paikka oli ennen uudistusta kertomuksen lopussa. Aiemmin lausunto koski sekä tilinpäätöstä, että toimintakertomusta, mutta tilintarkastuskertomuksen kahteen osaa jakamisen myötä toimintakertomukseen sisältyvää informaatiota käsitellään muuta informaatiota kappaleessa. Lisäksi johdon ja tilintarkastajan velvollisuuksia kuvataan aiempaa laajemmin. (Suomen tilintarkastajat ry 2016)

Seuraavaksi esitellään kaikki uudistetut tilintarkastuskertomusta ohjaavat ISA standardit ja näiden jälkeen käsitellään laajemmin uutta ISA 701 standardia tilintarkastuksen kannalta tärkeistä seikoista. Uudistettu ISA 700 standardin mukainen tilintarkastuskertomuksen rakenne on kuvattu seuraavasti: (Suomen tilintarkastajat ry 2016)

Otsikko

Vastaanottaja

Tilinpäätöksen tilintarkastus

- Tilintarkastajan lausunto
- Lausunnon perustelut
- Toiminnan jatkuvuuden raportointi
- *Tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat (ISA 701)*
- Tilinpäätöstä koskevat johdon velvollisuudet
- Tilintarkastajan velvollisuudet tilinpäätöksen tilintarkastuksesta

Muut raportointivelvoitteet

- Tilintarkastustoimeksiantoa koskevat tiedot
- Muu informaatio (ml, toimintakertomukseen liittyvä informaatio)
- (Muut raportointivelvoitteet tarpeen mukaan, esim. säätiölain lausunnot tai huomautukset)

Päiväys ja tilintarkastajan allekirjoitus

Tilintarkastajan osoite

ISA 700 standardi käsittelee tilintarkastajan tilinpäätöstä koskevan lausunnon laatimista ja kertomuksen antamista. Standardin mukaan tilintarkastajan tavoitteena on laatia hankitusta tilintarkastusevidenssistä tekemiensä johtopäätösten arvioinnin perusteella lausunto tilinpäätöksestä ja esittää tämä lausunto kirjallisessa raportissa. Tämän standardin vaatimusten tavoitteena on synnyttää tasapaino kahden eri tarpeen välille: tarve lisätä tilintarkastajan raportoinnin arvoa tekemällä tilintarkastuskertomuksessa esitettävästä informaatiosta entistä relevantimpaa sen käyttäjille, sekä tarve raportoinnin maailmanlaajuiseen yhdenmukaisuuteen ja vertailukelpoisuuteen. Ennen uudistusta tilinpäätöksestä annettava lausunto tehtiin

sen perusteella, antaako se oikeat ja riittävät tiedot, kun taas uudistettu lausunto tehdään sen mukaan antaako tilinpäätös oikean ja riittävän kuvan. Lausunnossa kiinnitetään huomiota siihen, onko tilinpäätös ja toimintakertomus laadittu sitä koskevien säännösten mukaisesti ja ovatko tilikauden toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen tiedot yhdenmukaisia. Tilintarkastuskertomuksessa on lisäksi todettava, onko tilintarkastaja havainnut olennaisia virheellisyyksiä toimintakertomuksessa, sekä ilmoitettava virheellisyyksien luonteesta. Ennen uudistusta toimintakertomukseen sisältyvä informaatio luettiin tilinpäätöksen tilintarkastukseen, mutta uudessa mallissa se kuuluu muuhun informaatioon ISA 720 mukaisesti. (IFAC 2018; Suomen tilintarkastajat ry 2016)

ISA 705 standardissa käsitellään riippumattoman tilintarkastajan tilintarkastuskertomukseen sisältyvän lausunnon mukauttamista. Mukautettuja lausuntoja on kolmenlaisia: varauman sisältävä lausunto, kielteinen lausunto ja lausunnon antamatta jättäminen. Tilintarkastajan päätös mukautetun lausunnon antamisesta riippuu olennaisen virheellisyyden vaikutusten laajuudesta tai siitä, ettei tilintarkastaja ole pystynyt hankkimaan tarpeellista määrää tarkoitukseen sopivaa tilintarkastusevidenssiä tehdäkseen johtopäätöksen, ettei olennaista virheellisyyttä ole. (IFAC 2018)

ISA 706 standardi käsittelee riippumattoman tilintarkastajan tilintarkastuskertomukseen sisältyviä tiettyjä seikkoja painottavia ja muita seikkoja koskevia kappaleita. Tilintarkastuskertomukseen on lisättävä viestintää, mikäli tilintarkastaja katsoo tarpeelliseksi kiinnittää lausunnon jälkeen käyttäjien huomiota tilinpäätöksessä esitettyihin seikkoihin, jotka ovat merkittäviä käyttäjien tilinpäätöksestä muodostaman käsityksen kannalta. Myös sellaisista seikoista tulee viestiä, joita ei ole esitetty tilinpäätöksessä, mutta ovat merkittäviä tilintarkastuksesta, tilintarkastajan velvollisuuksista tai tilintarkastuskertomuksesta muodostettavan käsityksen kannalta. Lisäviestin esittäminen muista seikoista edellyttää, että tilintarkastuskertomuksen lausunto ei ole ISA 705:n mukaisesti mukautettu eikä seikkaa ole sisällytetty tilintarkastuksen kannalta keskeisiin seikkoihin (ISA 701). (IFAC 2018)

Toiminnan jatkuvuutta koskevassa ISA 570 standardissa käsitellään johdon ja tilintarkastajan velvollisuuksia aiempaa laajemmin. Tilintarkastaja on velvollinen hankkimaan tarvittavan määrän tarkoitukseen soveltuvaa tilintarkastusevidenssiä siitä, onko johdon ollut perusteltua käyttää toiminnan jatkuvuuden mukaista laskentaperiaatetta, tilinpäätöstä laatiessaan. Hankitun tilintarkastusevidenssin pohjalta tilintarkastajan on arvioitava johdon lausuntoa toiminnan jatkuvuudesta ja tehtävä johtopäätös siitä, onko olemassa tapahtumiin tai olosuhteisiin liittyvää olennaista epävarmuutta, joka voisi antaa aiheita epäillä yhteisön kykyä jatkaa toimintaansa. Uudistetussa tilintarkastuskertomuksessa sekä johdon, että tilintarkastajan velvollisuuksien kuvauksessa on lisätty selostusta toiminnan jatkuvuuteen liittyvistä toimenpiteistä. Tilintarkastajan tulee aina raportoida olennaisten epävarmuustekijöiden olemassaolosta. Toiminnan jatkuvuutta koskeva lausunto tulee sisällyttää tilintarkastuskertomukseen. (IFAC 2018; Suomen tilintarkastajat ry 2016; IAASB 2015a)

Uudistettu standardi ISA 260 on lisännyt tilintarkastajan kommunikointivaatimuksia. Standardi käsittelee tilintarkastajan velvollisuutta kommunikoida hallintoelinten kanssa tilinpäätöksen tarkastuksen aikana. Tilintarkastajan tulisi kommunikoida selkeästi velvollisuuksistaan tilintarkastuksessa hallintoelimien kanssa sekä kertoa yleisesti tilintarkastuksen suunnitellusta laajuudesta ja ajoituksesta. Hallintoelimiltä tulisi saada tilintarkastuksen kannalta relevanttia tietoa ja tilintarkastajan tulee viestiä oikea-aikaisesti hallintoelimille tilintarkastuksessa tehdyistä merkittävistä huomioista. Tavoitteena on kokonaisuudessaan tilintarkastajan ja hallintoelinten välisen tehokkaan kaksisuuntaisen kommunikaation edistäminen. Listayhtiöiden kohdalla tilintarkastajan on ilmoitettava koko tilintarkastukseen liittyvän toimeksiantotiimin ja siihen liittyvien henkilöiden ja tilintarkastusyhteisöjen noudattaneen riippumattomuutta koskevia vaatimuksia ja kommunikoidava asiaan kuuluvista varotoimista, joita on käytetty riippumattomuutta uhkaavien tekijöiden poistamiseksi. Lisäksi on ilmoitettava myös muista kuin tilintarkastukseen liittyvistä palveluista ja niiden veloituksista, joita tilintarkastusyhteisö on tarjonnut tarkastuskohteelle tilikauden aikana. (IFAC 2018)

ISA 720 standardi käsittelee tilintarkastajan velvollisuuksia tarkastuskohteen vuosikertomukseen sisältyvän taloudellisen ja muun kuin taloudellisen informaation suhteen. Uudistuksen myötä Suomessa myös toimintakertomukseen sisältyvä

informaatio on ISA 720:n näkökulmasta muuta informaatiota. Tilintarkastuskertomukseen pitää sisällyttää kappale ”Muu informaatio” jos tilintarkastaja on tilintarkastuskertomuksen antamispäivänä listayhtiöiden tarkastuksissa saanut tai odottaa saavansa muun informaation käyttöönsä, ja muiden yhtiöiden osalta, jos tilintarkastaja on saanut muun informaation kokonaan tai osittain käyttöönsä. Kappaleessa identifioidaan muu informaatio, kerrotaan johdon vastuusta ja tilintarkastajan velvollisuuksista muun informaation suhteen, sekä kerrotaan, että tilinpäätöstä koskeva lausunto ei kata muuta informaatiota. (Suomen tilintarkastajat ry 2016) Tilintarkastajan velvollisuutena on lukea muu informaatio ja arvioida onko muun informaation ja tilinpäätöksen tai muun informaation ja tilintarkastajan oman tietämyksen välillä olennaista ristiriitaisuutta. Olennainen ristiriitaisuus voi kertoa muuhun informaatioon tai tilinpäätökseen liittyvästä olennaisesta virheellisyydestä, mikä saattaa vaikuttaa heikentävästi tilintarkastuskertomuksen uskottavuuteen ja luotettavuuteen. Virheellisyys voi siten vaikuttaa haitallisesti taloudellisen informaation käyttäjien päätöksiin. Ristiriitaisuuden tai olennaisen virheellisyyden ilmetessä tilintarkastajan voi pyytää johtoa korjaamaan olennaisen virheellisyyden. Jos olennaista virheellisyyttä ei korjata on tilintarkastajan raportoitava siitä standardin mukaisesti. (IFAC 2018)

Tilintarkastajan velvollisuuksia tilinpäätöksen tarkastuksen ja johdon velvollisuuksia tilinpäätöksen laadinnan ja sisäisen valvonnan suhteen kuvataan tilintarkastuskertomuksessa aiempaa laajemmin ja selkeämmin. Näissä kohdissa kuvataan myös niitä velvollisuuksia, joita johdolla ja tilintarkastajalla on toiminnan jatkuvuuden arvioinnin periaatteen soveltamisessa sekä kiinnitetään huomiota myös tilinpäätöksen laadintaan toiminnan jatkuvuuden periaatteen mukaisesti. Erityisesti tilintarkastajan velvollisuuksien laajemman kuvaamisen tarkoituksena on kaventaa tilintarkastuksen odotuskuilua. (Savtschenko 2016, 62-63)

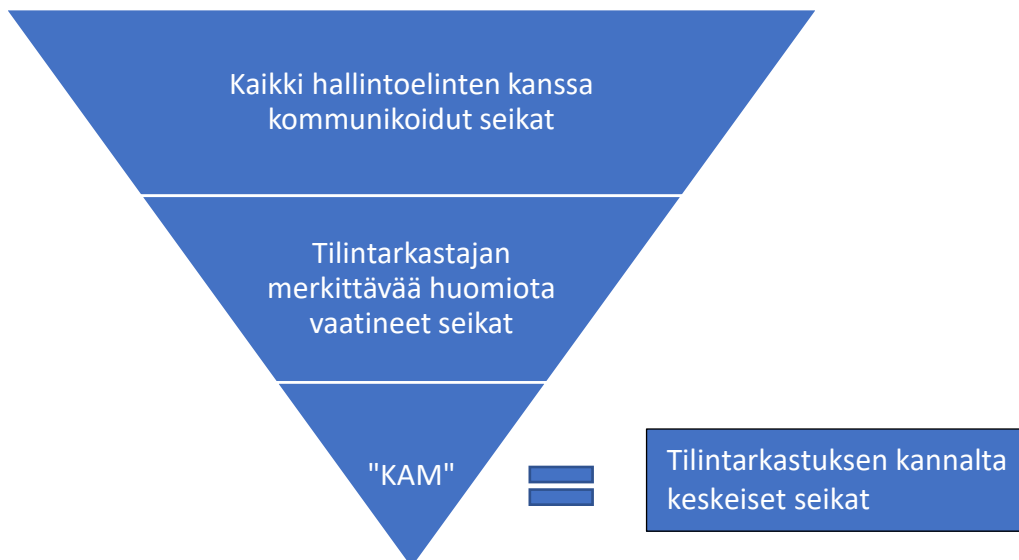
3.4 Tilintarkastuksen kannalta keskeiset seikat

Tilintarkastuskertomuksen uudistuksista merkittävin oli uusi ISA 701 standardin mukainen velvollisuus viestiä tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista, eli KAM:eista, yleisen edun kannalta merkittävien yhtiöiden tilintarkastuskertomuksessa. KAM:eista viestimisen tarkoituksena on parantaa suoritettua tilintarkastuksen

läpinäkyvyyttä ja lisätä tilintarkastuskertomuksen viestinnällistä arvoa. Tilintarkastuksen informaation käyttäjille annetaan KAM:eilla lisäinformaatiota niistä seikoista, jotka ovat tilintarkastajan ammatillisen harkinnan mukaan olleet merkittävimpiä tarkastettavan kohteen tilikauden tilintarkastuksessa. KAM:it voivat auttaa tilinpäätösinformaation käyttäjiä ymmärtämään paremmin tarkastettavaa yhteisöä ja kiinnittämään huomiota suoritettujen tilintarkastuksen alueille, joissa johto on käyttänyt merkittävää harkintaa. (IFAC 2018) Uudistuksen myötä tilintarkastajien syvämmän keskittymisen ja harkinnan tilintarkastuksen kannalta keskeisiin seikkoihin liittyen oletetaan epäsuorasti lisäävän tilintarkastajan ammatillista skeptisyyttä, muiden tilintarkastuksen laatuun vaikuttavien tekijöiden lisäksi. KAM:ien viestiminen lisää tilintarkastajan ja johdon kommunikaatiota, sillä tilintarkastuksen kannalta keskeisten seikkojen määrittäminen ja valinta tapahtuu hallintoelinten kanssa perusteellisesti keskustellen osana ISA 260:n edellyttämää kaksisuuntaista kommunikaatiota. (IAASB 2015b)

ISA 701:n mukaan KAM:it määritetään ja valitaan tilintarkastuskertomukseen hallintoelinten kanssa kommunikoiduista seikoista. Tilintarkastajan tehtävänä on ratkaista, mitkä hallintoelimien kanssa kommunikoidut seikat ovat olleet merkittävimpiä ja vaatineet tilintarkastajalta merkittävää huomiota tilikauden tilintarkastuksessa. Ratkaisua tehdessään tilintarkastajan on ISA 701:n mukaan arvioitava aina: a) alueita, joissa on suuri olennaisen virheellisyyden riski tai joilla on tunnistettu merkittäviä riskejä, b) tilintarkastajan omaan harkintaan perustuvia ratkaisuja, jotka liittyvät merkittävää johdon harkintaa edellyttäneisiin tilinpäätöksen alueisiin, kuten kirjanpidolliset arviot ja c) tilikaudella toteutuneiden merkittävien tapahtumien tai liiketoimien vaikutuksia tilintarkastukseen. Tilintarkastaja valitsee määritetyistä seikoista merkittävimmät, jotka sitten viestitään tilintarkastuksen kannalta keskeisinä seikkoina tilintarkastuskertomuksessa. (IFAC 2018) Tilintarkastuksen kannalta keskeisten seikkojen määrittämisprosessi on esitetty kuviossa 4.

Kuvio 4. Tilintarkastuksen kannalta keskeisten seikkojen määrittämisprosessi
(Mukaillen IAASB 2016)

Keskeisten seikkojen tulee olla yhtiökohtaisesti räätälöityjä ja melko yksityiskohtaisia kuvauksia tilintarkastuksen kannalta merkittävistä seikoista ja siitä, miten ne on huomioitu tilintarkastuksessa. (Suomen tilintarkastajat ry 2016) Tilintarkastajan on kuvattava jokainen KAM:iksi luokiteltu seikka tilintarkastuskertomuksessa erillisessä osiossa asianmukaista alaotsikkoa käyttäen, paitsi jos tilintarkastuskertomuksen lausunto on ISA 705:n mukaisesti mukautettu tai muu säädös tai määräys estää kyseistä seikkaa koskevien tietojen julkista esittämistä. KAM:eille tarkoitettussa osiossa tulee olla viittaus asiaa koskeviin tietoihin tilinpäätöksessä, KAM:ien kuvauksessa tulee olla selostus, miksi kyseinen asia on määritetty tilintarkastuksen kannalta keskeiseksi ja miten kyseistä seikkaa on käsitelty tilintarkastuksessa. Tilintarkastaja voi esittää kuvauksessa esimerkiksi keskeisen seikan huomioimiseen liittyvät toimenpiteet, lähestymistavan, mainita toimenpiteiden lopputulemasta tai keskeisiä havaintoja kyseisen seikan osalta. (IFAC 2018) Tilintarkastuskertomuksessa raportoitujen KAM:ien tulisi olla yhtiökohtaisesti räätälöityjä ja välttää vakiotekstejä. KAM:ien raportoinnissa tulisi olla tasapaino vertailtavuuden ja yhdenmukaisuuden sekä toisaalta relevantin ja käyttäjien kannalta hyödyllisen informaation välillä. (Suomen tilintarkastajat ry 2016)

Kokemuksia tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista

ISA 701 standardin mukainen KAM:ien raportointi on vielä tuore uudistus tilintarkastuksessa ja sen vaikutuksiin liittyvä tutkimus on melko vähäistä. Uudistuneen tilintarkastuskertomuksen KAM:ien raportoinnin pitkäaikaisista vaikutuksista ei ole vielä paljoakaan tieteellistä näyttöä, mutta samankaltainen raportointi on ollut käytössä jo pidemmän aikaa ennen uudistusta muun muassa Ranskassa sekä Iso-Britanniassa. Konsultaatiopaperissaan IAASB (2011) nosti esiin tilintarkastajan kommentointiosiota käsittelevässä kohdassa raportointimallin, joka on ollut käytössä Ranskassa jo vuodesta 2003 alkaen. Kyseisen raportointimallin mukaan tilintarkastuskertomukseen on sisällytettävä erillinen osio, jossa tilintarkastaja kuvailee keskeisiä tilinpäätökseen liittyviä osa-alueita sekä antaa lisätietoja tilintarkastuksen menettelytavoista ja havainnoista kyseisillä alueilla. Ranskassa tästä raportoinnista käytetään nimitystä ”Justification of Assessments” ja lyhyemmin termiä JOA. (IAASB 2011, 18) Nimensä mukaisesti JOA:n raportoinnissa tilintarkastaja perustelee arviointinsa tilintarkastuksen kannalta keskeisistä tilinpäätöksen osa-alueista. Lisäraportoinnin tarkoituksena on parantaa tilintarkastusinformaation käyttäjien käsitystä tilintarkastuksen toteutuksesta ja tilintarkastajan lausunnon muodostumisesta. (Bédard, Gonthier-Besacier & Schatt 2014, 7)

IAASB:n (2011) raportissa viitataan Ranskassa tehtyyn laajaan kyselytutkimukseen, jossa haastateltiin tilintarkastajia ja tilinpäätösinformaation käyttäjiä JOA:n raportoinnin hyödyllisyydestä. Tutkimuksessa havaittiin laajemmalla raportoinnilla olevan monia etuja, mutta siihen liittyy myös joitakin haasteita ja ongelmia. Merkittävänä etuna on vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen viestinnällisen arvon parantuminen. Tilintarkastajan antamat lisätiedot auttavat tilinpäätöksen lukemisessa, sillä JOA:t ohjaavat lukijan huomiota keskeisiin osa-alueisiin, joihin liittyy epävarmuutta ja ovat vaatineet tilintarkastajalta merkittävää harkintaa. Lisäraportoinnin avulla myös tilintarkastajalla on mahdollisuus paremmin selittää työtään ja mitkä asiat ovat vaatineet erityistä huomiota. Ongelmana laajennetussa raportoinnissa voi tutkimuksen mukaan olla se, etteivät kaikki tilintarkastusinformaation käyttäjät täysin ymmärrä tilintarkastajan kommentointiosion sisältämää monimutkaista informaatiota. Syynä tähän on se, että myös JOA:n raportoinnissa käytetään tyypillisesti standardoitua ja teknistä kieltä, jota asiaan

perehtymättömän on usein vaikea ymmärtää. Tämä voi monien lukijoiden kohdalla tuoda haasteita lisäraportoinnin luettavuuteen. Lisäksi tilintarkastajan on oltava varovainen antamasta sellaista arkaluontoista tietoa yhtiöstä, jota yhtiö ei itse ole ilmoittanut julkiseksi. Näin ollen tilintarkastajan on käytävä laajaa vuoropuhelua yhtiön johdon ja tarkastusvaliokunnan kanssa tilintarkastuskertomuksessa ilmoitettavasta lisäraportoinnista. (IAASB 2011, 18-19)

JOA:n vaikutuksista markkinareaktioihin on olemassa kaksi kilpailevaa näkemystä. Ensimmäisen lähestymistavan mukaan katsotaan, että tilintarkastajan julkinen lisäraportointi vähentää tiedon jakautumisen epäsymmetriaa tilintarkastajan ja tilintarkastusinformaation käyttäjien välillä. Tämän näkemyksen mukaan JOA:n raportointia voidaan pitää asianmukaisena ratkaisuna sidosryhmien taloudellista päätöksentekoa tukevan tiedon tarpeisiin. Tilintarkastuskertomuksen kommentointiosiossa annettujen lisätietojen osalta voidaan havaita markkinoiden reagoivan JOA:n raportointiin. Toinen lähestymistapa pitää tällaista lisäraportointia vain symbolisena, eikä sillä nähdä olevan vaikutusta sidosryhmien ja tilintarkastajan käyttäytymiseen. Aikaisemman tutkimuksen mukaan tilintarkastuksen raporttien informaatioarvoa on pidetty yleisesti alhaisena ja tilintarkastuskertomuksella olevan vain symbolista aroa (Church et al. 2008). Näin voi olla myös silloin, vaikka tilintarkastaja antaisi toiminnan jatkuvuuden epävarmuutta koskevan lausunnon. Tämä selittyy osittain sillä, että sidosryhmät päivittävät jatkuvasti tietojaan ja odotuksiaan yhtiöstä, eivätkä aseta suuria odotuksia tilintarkastuskertomukselle. Tämän näkemyksen mukaan JOA:n raportoimisella tilintarkastuskertomuksessa ei todennäköisesti ole merkittävää vaikutusta sidosryhmien käyttäytymiseen tai päätöksentekoon, vaikka se sisältäisikin yksityiskohtaisempaa tietoa. (Bédard et al. 2014, 8-9)

Bédardin, Gonthier-Besacierin & Schattin (2015) Ranskassa tekemä tutkimus JOA:n raportoinnista osoittaa, että on olemassa monia mahdollisia syitä, miksi tilintarkastuksen kannalta keskeisillä seikoilla ei ole merkittävää vaikutusta sidosryhmien käyttäytymiseen tai päätöksentekoon ja että informaatiota pidetään edelleen vain symbolisena. Ensinnäkin sijoittajilla voi olla vaikeuksia ymmärtää raporteissa käytettävää teknistä ja standardinomaista kieltä. Kun esitetyt asiat ovat lisäksi luonteeltaan hyvin monimutkaisia, eivät lukijat välttämättä ymmärrä

informaation merkitystä tilinpäätöstietojen arvioinnissa ja niiden informaatioarvo jää alhaiseksi. Toiseksi keskeisissä seikoissa raportoivat asiat saattavat jo olla sijoittajien tiedossa. Tilintarkastaja todennäköisesti raportoi KAM:in tilinpäätöksessä olevista olennaisista eristä, joista sijoittajat ovat usein tietoisia ja niitä osataan odottaa. (Bédard et al. 2015, 10-11) Yhtiöistä, joiden kohdalla edellytetään keskeisiä seikkoja sisältävää laajempaa raportointia, ovat yleensä suuria ja niistä on usein saatavilla hyvin paljon informaatiota muistakin lähetistä (Gutierrez et al. 2018, 1579). Tilinpäätös on vain pieni osa yhtiötä koskevasta informaatiosta, jota sijoittajat käyttävät, joten KAM:ien raportointi ei usein tarjoa kovinkaan paljoa uutta tietoa. Tätä hankaloittaa myös se, että tilintarkastajan on kiellettyä julkistaa keskeisissä seikoissa sellaista tietoa, jonka raportointi on yhtiön johdon vastuulla. (Bédard et al. 2015, 10-11)

Tutkimuksissa on saatu todisteita siitä, että KAM:illa voi olla vaikutusta sijoittajien käyttäytymiseen ja päätöksiin. Christensen, Glover & Wolfe (2014) ovat tutkimuksessaan osoittaneet vähemmän ammattimaisten sijoittajien reagoivan tiettyihin tilinpäätöseriin liittyvien KAM:eihin. Tämän havainnon mukaan sijoittajat, jotka lukevat KAM raportin sisältävän tilintarkastuskertomuksen muuttavat todennäköisemmin sijoituspäätöstään, kuin sijoittajat, jotka saavat tavanomaisen tilintarkastuskertomuksen tai ovat saaneet saman tiedon tilinpäätöstietojen kautta. Tämä osoittaa KAM:illa olevan tilintarkastuskertomuksen informaatioarvoa ja lähteen uskottavuutta lisäävä vaikutus. Siroisin, Bédardin & Beran (2014) kokeellinen tutkimus antoi tukea sille, että KAM:illa voi olla huomiota ohjaava vaikutus, joka lisää tilinpäätösinformaation käyttäjien todennäköisyyttä kiinnittää huomiota KAM:ssa ilmoitettuun tilinpäätöksen osa-alueeseen tai tiettyihin eriin.

KAM:eilla voi olla tilintarkastuksen laatua parantava vaikutus. Kasvaneen vastuuvollisuuden ja läpinäkyvyyden vuoksi tilintarkastajat saattavat käyttää enemmän harkintaa arvioinneissaan ja tarvitsevat enemmän ja tarkempaa tilintarkastusevidenssiä KAM:eihin liittyvistä eristä. Tämä voi johtaa tilintarkastajan ammatillisen skeptisyyden lisääntymiseen, joka on merkittävä tilintarkastuksen laatuun vaikuttava tekijä. KAM:ien käyttöönotto voi samalla lisätä tilintarkastusyhteisöjen välistä kilpailua tarkastuksen ja raportoinnin laadussa. Tilintarkastuksen laatuun vaikuttaa osaltaan myös keskeisistä seikoista koskeva lisääntynyt kommunikaatio yhtiön johdon ja tarkastusvaliokunnan kanssa.

Tilintarkastuksen laadun paraneminen taas vaikuttaa tilintarkastusinformaation laatuun. (Bédard et al. 2015, 14-15)

ICAEW (2016) julkaisemassa raportissa on esitetty hyötyjä, joita uudistuksen myötä laajennettu raportointi ja KAM:ien ilmoittaminen voi tuoda tilintarkastuskertomuksessa ja tilintarkastuksessa kokonaisuudessaan. Raportin mukaan uudistuksen voidaan odottaa parantavan tilintarkastuskertomuksen informaatioarvoa. Taloudellisen informaation käyttäjät saavat paremman käsityksen tilintarkastuksen arvosta ja merkityksestä, koska he saavat laajempaa kuvausta tilintarkastuksen toteutuksesta ja tarkastusmenettelyistä. Laajennettu raportointi ja etenkin KAM:ien ilmoittaminen tulevat lisäämään tilintarkastajan ammatillista skeptisyyttä, koska havaintojen tekeminen keskeisistä seikoista ja niiden julkinen raportointi edellyttää erityistä huolellisuutta ja tarkkuutta. Julkisen lisäraportoinnin vuoksi myös yhtiön johto tulee kiinnittämään tarkempaa huomiota tilinpäätösinformaation keskeisiin osa-alueisiin. KAM:it tulevat myös lisäämään tilintarkastajien, johdon ja tarkastusvaliokunnan välistä vuorovaikutusta tilintarkastajan tekemien havaintojen ja tarkastusmenetelmien suhteen. Tilintarkastuksesta tulee läpinäkyvämpää, laajennettu raportointi on entistä informatiivisempaa ja se ohjaa lukijoiden huomiota tärkeisiin tilinpäätöksen osa-alueisiin. (ICAEW 2016, 6) Toisaalta aiemman tutkimuksen mukaan rikkaan informaatioympäristön tarjoavat yhtiöt vähentävät sidosryhmien tarvetta hyödyntää tilintarkastuskertomuksen informaatiota, mikä voi edelleen olla haasteena tilintarkastajan raportoinnin hyödyllisyyden kehittämisessä. (Gutierrezin et al. 2018) mukaan ammattimaisimmat sijoittajat hankkivat tietoa yhtiöistä vuosikertomusten historiallisen suoriutumisen lisäksi myös sen taloudellisesta kehityksestä ja tulevaisuuden suunnitelmista. Laajennettu raportointi saattaa olla merkittävä parannus yhtiön taloudellisen suoriutumisen raportointiin, sillä sijoittajien huomiota kiinnitetään KAM:eissa siihen, mitä tilintarkastaja on pitänyt keskeisenä (ICAEW 2016, 7).

Tilintarkastajan laajennettuun raportointiin ja sen vaikutuksiin liittyvä aikaisempi tutkimus osoittaa, että tilintarkastusinformaation hyödyllisyyden lisäämisessä on edelleen haasteita ja KAM:eilla ei ehkä olekaan juuri sellaisia vaikutuksia tilintarkastajan raportoinnin informatiivisuuteen, kuin niiltä alunperin odotettiin. Toiset tutkimukset taas antavat viitteitä KAM:ien suunnitelluista vaikutuksista. Bentley,

Lambert & Wang (2018) toteavat, että tilintarkastusinformaation käyttäjille raportoitu lisäinformaatio sisältää tietoa niistä osa-alueista, joihin liittyy merkittävää epävarmuutta tai mahdollisia riskejä sekä kuvausta käytetyistä tarkastusmenettelyistä. Tämä saa käyttäjät ymmärtämään paremmin tilintarkastajien roolia ja vastuita. (Bentley et al. 2018) KAM:ien raportointi parantaa tilintarkastuskertomuksen viestinnällistä ja informatiivista arvoa, kun se vastaa sidosryhmien vaatimuksiin saada yksityiskohtaisempaa kuvausta merkittävistä osa-alueista ja ohjaa lukijoiden huomiota KAM:ssa ilmoitettuihin alueisiin tai eriin tilinpäätöksessä. Tämä puolestaan auttaa lukijoita ymmärtämään paremmin tilinpäätöksen alueita, joihin liittyy merkittävää epävarmuutta tai riskiä. (Bédard, Coram, Espahbodi, & Mock 2016; Sirois et al. 2014) Viestinnällisen arvon ja informatiivisuuden parantuminen vähentävät tiedon epäsymmetriaa sidosryhmien ja tilintarkastajien hallussa olevan informaation välillä, mikä kaventaa tilintarkastuksen odotuskuilua (Bédard et al. 2016).

4. TUTKIMUSMENETELMÄ JA AINEISTO

4.1 Tutkimusmenetelmän valinta

Tämän tutkimuksen toteuttamisessa käytettiin laadullista eli kvalitatiivista tutkimusmenetelmää. Laadullinen tutkimus on tyypillisesti kokonaisvaltaista tiedon hankintaa ja aineisto kootaan todellisista tilanteista. Tiedon keruun lähteenä käytetään yleensä ihmisiä ja kohdejoukko valitaan tarkoituksenmukaisesti. (Hirsijärvi, Remes & Sajavaara 2000, 155) Laadullisessa tutkimuksessa yksi perinteinen analyysimuoto on käyttää teoriaa apuna havaintojen tekemiseen tutkimusaineistosta. Tutkimuksessa tutkimusaineiston analyysi perustuu jo olemassa olevaan teoriaan tai tutkimukseen ja tutkittava ilmiö määritellään jonkun jo tunnetun mukaisesti. Voidaan siis puhua *teorialähtöisestä* tutkimuksesta, jossa analyysia ohjaa aikaisemman tiedon pohjalta luotu kehys. Teorialähtöisessä analyysissa ilmiöstä aiemmin tiedetty määrittää myös sen, miten aineiston hankinta järjestetään. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 95-99) Teorian pohjalta muodostetaan tutkimusongelmia ja empirian avulla pyritään saamaan vastauksia näihin kysymyksiin. Empiirisen aineiston analyysin perusteella arvioidaan antavatko saadut vastaukset tukea teorialle. (Eskola & Suoranta, 2014, 81-82) Tämä tutkimusmenetelmä ja analyysimuoto valikoitui sopivimmaksi, koska tutkimuksessa selvitetään tilintarkastajien kokemuksia ja näkemyksiä jo aiemmin tunnetusta ja tutkitusta ilmiöstä, tässä tapauksessa tilintarkastuskertomuksen uudistumisesta ja sen vaikutuksista tilintarkastuskertomuksen informatiivisuuteen ja tilintarkastuksen odotuskuiluun.

Tutkimuksen empiirisen osan aineiston keräämisessä käytettiin haastatteluita. Laadullisessa tutkimuksessa haastattelu on yksi käytetyimmistä tiedonkeruumuodoista, koska se on joustava ja monipuolinen menetelmä ja se sopii moniin eri tutkimustarkoituksiin (Hirsijärvi & Hurme 2017, 34). Haastattelumenetelmä on hyödyllinen keino erityisesti silloin kun halutaan selvittää jonkun tietyn ryhmän tai yksilöiden kokemuksia ja näkemyksiä jostakin tietystä ilmiöstä. Haastattelussa ollaan tutkimustilanteessa suoraan vuorovaikutuksessa haastateltavan kanssa, joten aineiston keruuta on mahdollista säädellä tiettyyn suuntaan tilanteen ja haastateltavan mukaan. Haastattelussa aiheiden järjestystä on mahdollista muuttaa ja vastauksia on helpompi tulkita, selventää ja syventää lisäkysymyksillä. Haastateltavalle annetaan

mahdollisuus tuoda mahdollisimman vapaasti omia näkemyksiään ja hän voi myös kertoa aiheesta laajemmin kuin tutkija on ennakoanut. (Hirsijärvi et al. 2000, 192)

Haastattelu antaa menetelmänä mahdollisuuden joustavuuteen ja monikäyttöisyyteen aineiston keräämisessä, mutta siihen liittyy myös ongelmia. Jotta haastattelun etuja voidaan tarkoituksenmukaisesti hyödyntää, vaaditaan haastattelijalta taitoa ja kokemusta. Jokainen tutkimustilanne on haastattelussa yksilöllinen, joten haasteena voi olla haastattelijan kokemattomuus haastattelun ohjaamisessa ja säätelmissä joustavasti tilanteen edellyttämällä tavalla ja haastateltavan mukaan. Haastattelun luotettavuuteen voi vaikuttaa myös esimerkiksi se, että vastaajat saattavat antaa varovaisia ja yleisesti suotavia vastauksia. Luotettavuutta heikentäviä tekijöitä voi aiheutua haastattelijasta, haastateltavasta ja haastattelutilanteesta kokonaisuudessaan, joten on tärkeää muistaa kriittisyys vastauksia analysoitaessa. (Hirsijärvi & Hurme 2017, 35) Haastattelu, sen kulku, rakenne ja kysymykset voivat olla tarkasti etukäteen määrättyjä eli strukturoitu tai se voi olla vapaammin etenevää. Haastattelijan kyky hallita haastattelutilannetta ja tietämyksen taso korostuvat, mitä vähemmän strukturoitu haastattelutyyppi on kyseessä. (Tracy 2013, 139-140)

Aineiston keruussa käytetty haastattelutyyppi oli puolistrukturoitu teemahaastattelu. Tässä menetelmässä haastattelutilanne ja kysymykset eivät ole tarkasti strukturoituja, mutta haastattelu ei myöskään ole täysin vapaasti etenevä. Nimensä mukaisesti puolistrukturoitu teemahaastattelu asettuu kahden edellä mainitun haastattelutyyppin väliin. Jokaisessa haastattelussa on etukäteen määrättyt teema-alueet, joiden ohjaamana haastattelu etenee, mutta kysymysten muoto, järjestys ja laajuus ei ole tarkkaan määritelty. Teemahaastattelussa kysymykset muodostetaan valittujen aihepiirien mukaan, mutta siinä pystytään ottamaan huomioon haastateltavan omat tulkinnat asioista ja niiden antamat merkitykset. (Hirsijärvi & Hurme 2017, 47-48) Tässä tutkimuksessa aineiston keruussa oli tärkeää, että haastateltavat saivat antaa vastauksensa omin sanoin oman kokemuksensa pohjalta, mutta etukäteen määrättyjen aihepiirien puitteissa, jolloin aineistoa pystyttäisiin hankkimaan tutkimuksen kannalta kaikkein oleellisimmista asioista.

Haastatteluiden jälkeen aineisto puretaan ja järjestellään tarkoituksenmukaisimmalla tavalla. Laadullisen tutkimusaineiston luokitteluun ei ole yhtä yleispätevää tapaa,

mutta tutkimuksen tarkoituksen ja aineiston keräämiseen käytetyn menetelmän perusteella luonnollisin järjestämisen muoto analyysia varten näyttää olevan aineiston jakaminen teorian pohjalta muodostettujen teemojen mukaisesti. *Teemoittelussa* on kyse laadullisen aineiston ryhmittelystä eri aihepiirien mukaan ja tarkoituksena on löytää aineistosta tiettyä teemaa kuvaavia näkemyksiä (Tuomi & Sarajärvi 2013, 93). Aineistosta poimitaan tutkimuksen kannalta olennaisia aiheita ja sen jälkeen pyritään löytämään ja jäsentämään niistä tutkimusongelmaa tukevia vastauksia. Aineistosta poimitaan tavallisesti sitaatteja tai lyhyitä tiivistelmiä, joita voidaan hyödyntää analyysissa ja johtopäätöksissä perusteluna tutkijan tekemästä tulkinnasta. Lainauksia voidaan käyttää myös aineistoa kuvaavana esimerkkinä tai tekstin elävöittämiseen. (Eskola & Suoranta 2014, 175-176) Tämän tutkimuksen aineiston keruu toteutettiin teemahaastatteluiden kautta, joten aineiston ryhmittely tapahtui lähtökohtaisesti haastattelussa käytettyjen pääteemojen mukaisesti. Eskolan & Suorannan (2014) mukaan laadullisessa tutkimuksessa on yleistä, että teemoitellun aineiston analyysissa tehdyt tulkinnat ja johtopäätökset vaativat onnistuakseen empirian ja teorian vuorovaikutusta. Tämän tutkimuksen tulosten analysoinnissa pyrittiin saamaan aikaan näiden kahden synteesiä, joka antaisi vastauksia asetettuihin tutkimusongelmiin.

4.2 Haastattelut ja aineiston kuvaus

Tutkimuksen empiirinen aineisto kerättiin puolistrukturoitujen haastatteluiden avulla kolmelta hyvin kokeneelta KHT auktorisoinnin omaavalta tilintarkastajalta. Haastateltavista kaksi (haastateltavat A ja B) työskentelee Big Four -yhtiössä, ja heillä oli suoraa käytännön kokemusta yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastuksesta ja niitä koskevista säännöksistä. Yksi haastateltavista (haastateltava C) valittiin pk -sektorilta, koska tilintarkastuskertomuksen uudistukset koskivat myös pienemmän kokoluokan yhtiöiden tarkastusta. Keskeisin tilintarkastajan raportointiin liittyvä uudistus koski PIE yhtiöitä, mutta tutkimuksen analyysiin haluttiin saada myös laajempaa näkökulmaa ja kokemuksia vaikutuksista muissakin tarkastuskohteissa. Tiedustelut haastatteluun osallistumisesta tehtiin sähköpostitse keväällä 2020. Monien kontaktointien ja peruuntumisten jälkeen lopulliset haastattelut toteutettiin toukokuussa 2020 kolmen tilintarkastajan voimin Skypeen tai puhelimen välityksellä. Haastateltavat saivat haastattelulomakkeen

etukäteen tutustuttavaksi, jotta he saisivat käsityksen aihepiireistä. Haastattelut tehtiin yksilöhaastatteluina ja keskustelut nauhoitettiin haastateltavien suostumuksella. Tiedot haastateltavista on annettu taulukossa 1. Tutkimuksen tuloksien analyysissä haastatellut tilintarkastajat on yksilöity kirjaimin A, B ja C.

Taulukko 1. Tiedot haastateltavista.

Tilintarkastajat	Haastateltava A	Haastateltava B	Haastateltava C
Haastattelu-aika, -paikka ja haastattelun kesto	5/2020, Etäyhteys (43 min)	5/2020, Etäyhteys (28 min)	5/2020, Etäyhteys (30 min)
Asema yhtiössä (tilitoimistossa)	Partneri	Partneri	Yrittäjä
Kokemus tilintarkastuksesta	n. 25 vuotta	n. 18 vuotta	Yli 20 vuotta
Tilintarkastajan tutkinto	KHT	KHT	KHT

Haastattelulomakkeen aihealueet ja kysymykset muodostettiin tutkimuksen tarkoituksen ja keskeisten teemojen perusteella. Aihepiirien alle sisällytettiin tarkentavia kysymyksiä, jotta keskustelu pysyisi aihealueen ja tutkimuksen tavoitteiden rajoissa. Haastateltavat saivat kertoa suhteellisen vapaasti näkemyksiään ja kokemuksiaan tilintarkastuskertomuksen uudistumisesta, vaikutuksista tilintarkastuksen odotus- ja informaatiokulttuuriin, raportoinnin laajenemisesta sekä sen sisällöllisistä ja rakenteellisista muutoksista. Tilintarkastajien annettiin vielä lopuksi kertoa vapaasti omia toiveita ja kommentteja. Haastatteluiden etenemisjärjestys ja kysymysten muoto ei ollut täysin samanlainen kaikissa haastatteluissa, sillä haastattelun kulkua ja kysymyksiä oli mukautettava vastauksien ja tilanteen mukaan. Haastattelussa nousi esiin myös aiheita tai asioita, joita ei varsinaisen haastattelun kysymyksiin sisällynyt. Tulosten analyysi on jaettu haastattelun teemojen mukaisesti seuraavasti:

Haastatteluiden pääteemat:

- Tilintarkastajan kokemukset uudistuksesta
- Raportoinnin laajeneminen

- Vaikutukset tilintarkastuksen odotus- ja informaatiokulttuuriin
- Uudistuneen tilintarkastuskertomuksen rakenne
- Tilintarkastajien toiveita ja ajatuksia

Puolistrukturoidut haastattelut toteutettiin järjestyksessä C, B ja A. Haastattelujen yhteispituudeksi tuli noin 100 minuuttia. Äänitallenteet kuunneltiin ja litteroitiin noin 20 sivun mittaiseksi tekstiaineistoksi. Tämän jälkeen aineisto jäseneltiin niin, että oleellisimmat asiat voitiin ryhmitellä niitä tarkimmin kuvaavien teemojen mukaisesti. Kuten Hirsijärvi & Hurme 2017 ja Tracy 2013 toteavat, haastateltavan kokemus ja taito haastattelun toteutuksessa on merkittävässä roolissa. Haastatteluiden kohdalla havaittiin, että tutkijan kokemus ja tietotaso sekä haastattelutilanteen johtamisen taito kehittyivät merkittävästi haastattelu kerrallaan. Jokainen haastattelu on yksilöllinen, mutta asian voi nähdä niinkin, että seuraavassa haastattelussa aiheista pystyttiin keskustelemaan aina syvemmin ja laajemmin ja keskeistä aineistoa onnistuttiin keräämään yhä tehokkaammin. Näin jokaisesta haastattelusta saatiin aina hieman edellistä täydentävää tietoa. Aineistosta tehtyjen tulkintojen ja tutkimuksen tulosten luotettavuutta ja pätevyyttä pyritään kuitenkin arvioimaan kriittisesti.

5. TULOKSET JA ANALYYSI

5.1 Tilintarkastajien kokemukset uudistuksesta

Aivan ensimmäiseksi tilintarkastajien annettiin kertoa vapaasti, miten he itse ovat kokeneet tilintarkastuskertomusta koskevat uudistukset omassa työssään ja millaisia vaikutuksia sillä on ollut ammattikuntaan yleisesti. Tässä osiossa tilintarkastajilta kysyttiin myös hyvin yleisellä tasolla, että millä tavalla tilintarkastuskertomuksen uudistumisen voidaan nähdä onnistuneen sekä mitä haasteita se on mahdollisesti aiheuttanut.

Haastatteluissa kävi ilmi, että uudistuksilla ei oikeastaan ollut merkittävää vaikutusta itse tilintarkastajan työn sisältöön ja tarkastustoimenpiteisiin. Haastateltava A kuvaili asiaa niin, että ISA standardit eivät juurikaan muuttuneet siltä osin, että mitä työtä tehdään, vaan uudistukset liittyivät enemmän tilintarkastajan raportointiin ja kommunikointiin.

”Sinänsä minun kokemukseni mukaan sitä työtä ei oikeastaan ole suunnattu kuitenkaan eri tavalla tämän uudistuksen takia varsinaisesti, vaan kaikki se sama mikä olisi aikaisemminkin tehty niin tehtiin myöskin tämän aikana.” (Haastateltava A)

”Eihän ne sinänsä tarkastukseen vaikuttaneet, tietysti nehan on samanlaisia asioita mitä on ollut omassa riskiarvioinnissa ja suunnittelussa, joita ollaan tietysti dokumentoitu ja mietitty jo aikasemminkin.” (Haastateltava B)

Haastateltava B:n mukaan raportointia koskevat muutokset eivät varsinaisesti muuttaneet tarkastustyön toteuttamista. Julkista lisäraportoinnin velvoitetta koskeva muutos aiheutti kuitenkin sen, että aikaisempaa enemmän tarkastuksen panopistettä piti keskittää sen pohdintaan, mitkä asiat ovat tilinpäätöksessä kaikista keskeisimpiä. Tilintarkastuskertomuksen uudistuksista merkittävin oli uusi ISA 701 standardin mukainen velvollisuus viestiä tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista (IAASB 2015).

”Ehkä se vaikutus on ollut, että on täsmällisemmin pitänyt listayhtiöissä tai PIE yhtiöissä ylipäätänsä mieltiä mitä todella on ne kaikista keskeisimmät riskit mitä ihan

ulospäinkin kerrotaan, mutta tietysti neidän on tavallaan ihan niitä samoja asioita, mitä on tilintarkastuksen suunnittelussa ja toteutuksessa ollut aiemminkin.” (Haastateltava B)

KAM:eilla voi olla tilintarkastuksen laatua parantava vaikutus, koska Bedard et al. (2015) mukaan kasvaneen vastuuvollisuuden ja läpinäkyvyyden vuoksi tilintarkastajat käyttävät enemmän harkintaa arvioinneissaan ja tarvitsevat enemmän ja tarkempaa tilintarkastusevidenssiä KAM:eihin liittyvistä eristä. Tilintarkastuksen laadun paraneminen taas vaikuttaa tilintarkastusinformaation laatuun. (Bédard et al. 2015)

Tilintarkastuksen laatuun saattaa Bedard et al. (2015) mukaan vaikuttaa osaltaan myös keskeisistä seikkoja koskeva lisääntynyt kommunikaatio yhtiön johdon ja tarkastusvaliokunnan kanssa. Uudistus vaikutti erityisesti siihen, että raportointivelvoitteiden laajentuminen PIE yhtiöiden tilintarkastuskertomuksessa lisäsi vuoropuhelua myös tarkastusvaliokuntien suuntaan. Tilintarkastusprosessin suunnitteluvaiheessa ja sen aikana tulleista havainnoista ja tilintarkastuksen painopistealueista käydään laajemmin keskustelua ja erään haastattelijan vastauksesta saattoi ymmärtää, että myös riskiperusteinen ajattelu on lisääntynyt tilintarkastuksessa.

”toki se vaikutti sitten siihen, miten tarkastusvaliokunnalle raportoidaan näistä, eliikkä suunnitteluvaiheessa ja sitten ehkä tilikauden aikanakin näistä osa-alueista ja sitten tilinpäätösvaiheessa. Tavallaan se on ollut niin kun enemmän keskustelun kohteena tarkastusvaliokunnassa, että miten työt tähän osa-alueeseen liittyen etenee ja onko tullut havaintoja ja sillä tavalla se on ehkä tuonut esille sellaisen riskifokusoidumman ajattelun myös tarkastusvaliokunnan jäsenten keskuuteen.” (Haastateltava A)

Haastateltava A:n mukaan merkittävää vaikutusta tilintarkastajan työssä on tapahtunut tilintarkastajan näkyvämmässä roolissa ja kommunikaation lisääntymisessä yhtiökokouksissa. A kertoi, että uuteen tilintarkastuskertomukseen siirtymisen myötä käytännöksi on muodostunut, että tilintarkastaja esittelee yhtiökokouksessa tilintarkastuskertomusta aikaisempaa laajemmin. Nykyään omistajia kiinnostaa nimenomaan se, mitä asioita KAM:eihin on tilintarkastuksessa nostettu ja muita asioita, joihin on kiinnitetty eri tavalla huomiota.

Kommunikaation lisääntyminen osapuolten välillä oli odotettu vastaus, sillä IAASB:n (2011) konsultaatiopaperissa mainittiin saman suuntaisesti, että tilintarkastajan on käytävä laajaa vuoropuhelua yhtiön johdon ja tarkastusvaliokunnan kanssa tilintarkastuskertomuksessa ilmoitettavasta lisäraportoinnista, koska kyseessä on hyvin arkaluontoista tietoa, jonka julkistamisesta vaatii merkittävää harkintaa. Myös IAASB:n (2015) mukaan KAM:ien viestiminen lisää tilintarkastajan ja johdon kommunikaatiota, sillä tilintarkastuksen kannalta keskeisten seikkojen määrittäminen ja valinta tapahtuu hallintoelinten kanssa perusteellisesti keskustellen osana ISA 260:n edellyttämää kaksisuuntaista kommunikaatiota.

Haastatteluissa nousi esiin myös mielenkiintoinen huomio muun informaation ISA 720 statukseen liittyvistä muutoksista. Muu informaatio käsittää muun muassa toimintakertomuksen, joka ei standardiuudistuksen myötä ole enää varsinaisen tilintarkastuksen kohteena (IAASB 2015a). Haastateltava A:n mukaan aikaisemmin toimintakertomuksen haluttiin sisältävän mahdollisimman tiiviisti lain vaatimusten mukaiset asiat, mutta nykyään toimintakertomuksesta on tullut jopa monipuolisempi sisällöltään.

”Sinne (toimintakertomukseen) ei saanut hirveästi sellaista niinkun lakimääräisen sisällön ylittävää laittaa, koska se periaatteessa oli meidän tarkastuksen kohteena... mutta nyt periaatteessa se on mahdollista ikään kuin laajentaa sitä ja niin on tehtykin.”
(Haastateltava A)

Tämä muutos vaikutti myös monien yhtiöiden kohdalla siihen, että vuosikertomuksen rakennetta jouduttiin uudistamaan. Näin vuosikertomuksessa tulee tarkemmin selväksi, mikä kaikki on ollut tilintarkastuksen kohteena ja mikä ei. Tilintarkastusinformaation käyttäjien näkökulmasta tällainen vuosikertomuksen rakenteen uudistamisen voi osaltaan olettaa myös viestivän lukijalle selkeämmin tilintarkastajan vastuualuetta. Haastateltava A jatkaa:

”Monilla yhtiöillä se lakisääteisen tilinpäätöksen osio selkeästi erotettiin sieltä, niin että se on ollut tilintarkastuksen kohteena. Ja kaikki sen ulkopuolella oleva samalla tavalla erotettiin, mutta selkeytettiin sitä, että mikä on tarkastuksen kohteena ja mikä ei, ja se on musta hyvä uudistus...” (Haastateltava A)

Kaikkien haastateltavien vastausten perusteella PIE yhtiöiden tilintarkastusta koskevaan standardiuudistukseen ollaan yleisesti ottaen tyytyväisiä. Merkittävimmät hyödyt liittyvät odotetusti näiden tilintarkastuksen kannalta keskeisten seikkojen raportointiin. Tilintarkastajat uskovat, että lisäraportointi KAM:eista antaa osakkeenomistajille ja muillekin tilinpäätösinformaation käyttäjille aikaisempaa selkeämmän kuvan tilintarkastajan työn luonteesta ja siitä mitä tilintarkastaja oikeasti tekee. Myös Bédardin, Gonthier-Besacierin & Schattin (2014) mukaan tilintarkastajan lisäraportoinnin tarkoituksena on parantaa tilintarkastusinformaation käyttäjien käsitystä tilintarkastuksen toteutuksesta ja tilintarkastajan lausunnon muodostumisesta. Bentley et al. (2018) toteavat, että käyttäjille raportoitu lisäinformaatio sisältää yleensä tietoa niistä osa-alueista, joihin liittyy merkittävää epävarmuutta tai mahdollisia riskejä sekä kuvausta käytetyistä tarkastusmenettelyistä. Tämä saa käyttäjät ymmärtämään paremmin tilintarkastajien roolia ja vastuita.

”tietenkin ne tarkastuksen kannalta keskeiset seikat, tai ne mitä tilintarkastaja näkee riskinä, kyllä varmaan ihan aihealueena on ihan fiksu uudistus. Kun se on ulkopuolella nähtävillä, että mitä aihealueita siellä on katsottu keskeisiksi” (Haastateltava B)

”Aikaisemmin niitä ei ollut millään tavalla, nythän siellä periaatteessa listataan ne keskeiset toimenpiteet ja mun mielestä se on ehkä sellainen tilintarkastuksen työn luonnetta ehkä jollakin tavalla valottava asia” (Haastateltava A)

Haastateltava A viittasi myös tilinpäätösinformaation käyttäjien erilaisiin käsityksiin ja ymmärryksen tasoon tilintarkastajan tekemästä työstä ja raportoinnista.

”mä oon ihan varma, että osalla osakkeenomistajista on hyvin erilainen käsitys ja tämä uudistus varmasti parantaa sitä ja kaventaa sitä odotuskuilua, että mitä se tilkkari tekee... et siinä mielessä mun mielestä hyvä uudistus”

Myös odotuskuilun tutkimuksissa on näyttöä siitä, että laajennettu tilintarkastajan raportointi yleisesti ottaen parantaa tilinpäätösinformaation käyttäjien käsitystä tilintarkastuksesta. (Lee et al. 2009)

Uudistusta ei kuitenkaan pidetä ihan täydellisenä ja vailla haasteita. Haastateltava C:n mukaan erityisesti Pk sektorilla tilintarkastuskertomuksesta on tullut ajan mittaa

vaikeammin lähestyttävä sen lisääntyneen pituuden vuoksi ja informaation sisältö on suhteessa vähentynyt.

Hän kuitenkin tiedostaa, että viimeisin uudistus ja tavoitellut hyödyt kohdistettiin lähinnä listayhtiöihin ja toteaa, että:

”voisi kuvitella, että nyt on tehty kaikki voitava sen eteen, että sijoittajat ja omistajat saisi tilintarkastuksesta jotain irti. Eli puhuttaessa nimenomaan näistä lisätiedoista (KAM), että PIE yhtiöissä käydään ihan todellisia keskeisiä seikkoja läpi ja uskon, että on varmasti tuonut lisäarvoa tässä.” (Haastateltava C)

5.2 Raportoinnin laajeneminen

Haastattelun alkuosassa kysyttiin uudistuksen vaikutuksista tilintarkastukseen. Keskustelusta tuli hyvin nopeasti selväksi, että merkittävin yksittäinen muutos oli keskeisten seikkojen raportointi ja siihen liittyvä suunnittelu ja toimenpiteet tilintarkastuksen aikana. Vastauksista kävi myös ilmi, että työmäärä ei merkittävästi lisääntynyt vaan nykyään tarkastuksen panopistettua suunnataan eri tavalla. KAM:ien laatimiseen keskitetään enemmän resursseja, mikä viestittää myös lukijalle, että se on tärkeää informaatiota.

”No käytännössä toi on vaikuttanut niin, että tietysti suunnitteluvaiheessa se raportoidaan just sinne tarkastusvaliokunnalle ja silloin käydään se perinpohjainen keskustelu siitä, että onko se mahdollisesti KAMi vai eikö... ja sitten tilikauden aikana siitä raportoidaan säännöllisesti, mikä tarkoittaa, että tehdään myöskin toimenpiteitä niinku säännöllisesti, et kyllä se on niinkun nimenomaan lisännyt sitä ajattelutapaa, että näihin käytetään sit selkeästi enemmän aikaa ja vaivaa kuin sitten muihin, että kyllä sillä selkeä vaikutus on.” (Haastateltava A)

IAASB:n (2015) mukaan tilintarkastuskertomusta koskevien standardiuudistusten tavoitteena oli sen informaatioarvon lisääminen. Haastateltavien vastausten perusteella informatiivisuus on lisääntynyt ja nimenomaan KAM:ien ansiosta. Bedard et al. (2016), Sirois et al. (2014), IAASB (2011) ja ICAEW (2016) mukaan tilintarkastuksen kannalta keskeisten seikkojen avulla voidaan alleviivata ja kiinnittää lukijan huomiota sellaisiin tilinpäätösinformaation eriin tai alueisiin, jotka ovat yrityksessä tilintarkastajan näkökulmasta tärkeitä. Keskeisiä tietoja ei vain listata vaan

niiden yhteydessä esitetään perustelut ja yleensä myöskin niihin liittyviä toimenpiteitä. Haastatteluissa saatiin saman suuntaisia vastauksia:

”...siinä kerrotaan se peruste, että miksi tämä on nimenomaan KAM, et se ei riitä et sen pelkästään listaa vaan se täytyy argumentoida, että minkä takia se on nostettu, niin ne on mun mielestä aika informatiivisia, koska ne kertoo sit sen yrityksen toiminnasta ja bisneksestäkin hyvin niinku selkeästi, että tämä asia tässä bisneksessä on nyt sitten sellainen asia mikä on tilintarkastajan kannaltakin asia johon pitää kiinnittää huomiota.” (Haastateltava A)

Haastateltavien kommentteista päätellen keskeisten seikkojen raportointi on ollut enemmän tai vähemmän kaikkia sidosryhmiä ajatellen hyödyllinen uudistus. Haastateltava B nosti esiin huomion, että valistuneimmat sijoittajat toisaalta pohtivat KAM:ien kaltaisia asioita muutenkin. Aikaisemmassa tutkimuksessa on myös kritisoitu sitä, että informaatioarvo ei merkittävästi lisääntyisi ammattimaisempien sijoittajien kohdalla juuri siksi, että he käyttävät paljon muitakin tiedon lähteitä päätöksenteon tukena ja tilintarkastajan lisäraportointi ei tuo merkittävästi uutta informaatiota (Bedard et al. 2015; Gutierrez et al. 2018). Tilintarkastajan vastauksesta voi päätellä lisäraportoinnin informatiivisuuden olevan enemmänkin tapauskohtaista ja sijoittajan oman arvion mukaista.

”jos siellä on esimerkiksi isoja liikearvoja tai ylipäänsä tuloutus tai liikevaihdon oikeellinen ilmoittaminen, niin varmaan mieltävät ne itsekkin suht merkittäviksi asioiksi...”

”...Mutta kyllä sen näkisin, että siitä ihan varmasti lisäarvoa voi olla, että käy ainakin ilmi mitkä on ne kaikista isoimmat/tärkeimmät asiat, mitä tilintarkastajan mielestä on ollut ja siitä voi sitten sijoittaja tehdä omat johtopäätöksensä, että ovatko hyviä juttuja tai olla jotain mieltä, että on jotain muitakin riskejä yhtiössä on mitä tilintarkastaja on nähnyt tärkeäksi ilmoittaa. Ja voi sitten miettiä onko niihin panostettu liian vähän hänen mielestään tai jotain. Kyllä minun mielestä varmasti on hyvä uudistus ollut.” (Haastateltava B)

Christensen et al. (2014) mukaan KAM:ien raportoimisella on informaatioarvoa lisäävä vaikutus, mutta vaikutus on suurempi vähemmän ammattimaisten sijoittajien kohdalla.

Melko suoran vastauksen antoi kuitenkin haastateltava C kysyttäessä informatiivisuuden lisääntymisestä ja hänen näkemyksensä mukaan erityisesti ammattimaiset sijoittajat olisivat hyötäneet lisäraportoinnista.

”Ilman muuta, varmasti on näin, että ei ole voinut huonontaa ainakaan. Ammatti-ihmiset nimenomaan on tyytyväisiä. Ihan mielenkiintoista mitä asioita on nostettu esiin joistain tutuista ja isommista yhtiöistä. Mitä tilintarkastajat oikeasti tekee. Ammattilaisten näkökulmasta odotus- ja informaatiokuilu on varmasti kaventunut.”
(Haastateltava C)

Tämän haastatteluosion lopussa tilintarkastajilta kysyttiin olisiko tilintarkastuskertomuksessa annettavaa raportointia tarpeellista lisätä tai laajentaa vielä nykyisestä laajuudesta esimerkiksi tarkastuksen toteutuksesta ja tuloksista. Vastauksista tuli selväksi, että nykyinen laajuus ja tarkkuus on hyvä ja että laajemmaksi tai yksityiskohtaisemmaksi ei raportointia tarvitsisi enää tehdä. Haastateltavien A ja B mukaan KAM:ien liittyvässä suunnittelussa, havainnoinnissa ja raportoinnissa mennään jo melko syvällisiin tietoihin, joista kommunikoidaan tarkastusvaliokunnalle vielä pakollisen lisäraportin muodossa.

”Jos ajatellaan että pitää lisätä raportointia nii lisäisin ehdottomasti näistä KAMEista.”
(Haastateltava A)

”Siinä kerrotaan jo kuitenkin niitä keskeisiä asioita ja tiivistetyt keskeisiä toimenpiteitä mitä niille tehdään ja sitten erikseen raportoidaan” (Haastateltava B)

Haastateltava B peräänkuuluttaa tilintarkastuskertomuksen pitämistä tiiviinä ja että pidettäisiin tietty linja vakiomuotoisuuden säilyttämiseksi. Liian laajaksi tai yksityiskohtaiseksi menevä raportointi voi haitata raportoinnin vertailukelpoisuutta.

”En tiedä miten ympäri maailmaa eri asioita ja sanamuotoja tulkitaan, joten näkisin sen sitten jo jopa vaarallisena, jos lähdetään liian laajasti ja yksityiskohtaisesti tuomaan asioita esille. Eli ei liian laajaksi tekisi sitä kertomuksessa annettavaa raportointia. Tietty vakiomuotoisuus ja vain jos on jotain aivan erityistä, vaikka jos joudutaan jotain poikkeavaa sanomaan, jos ei mukautettua kertomusta anneta, mutta jotain lisätietoa annetaan ja millaisia havaintoja. Mieluummin niin, kuin että raportoitaisiin vielä lisäksi

siitä, miten kunnossa olevat asiat on ja mitä havaintoja niistä on. Sellainen tuntuu jo vähän vaaralliseltakin.” (Haastateltava B)

Tämä vastaus raportoinnin laajentamisesta on ristiriidassa Lee et al. (2009), IAASB (2011) ja Mock et al. (2013) kanssa siitä, että laajennettu raportointi tilintarkastuksen eri osa-alueista lisää sidosryhmien ymmärrystä tilintarkastuksesta. Toki asia ei ole niin yksiselitteinen, sillä läpinäkyvyyttä ja informatiivisuutta voi lisätä monin eri keinoin. Ennenkin on kuitenkin tiedostettu, että lisätietojen raportoiminen tilintarkastusprosessista tai tilinpäätöksestä voi joissain tapauksissa olla ongelmallista ja sillä voi olla tahattomia seurauksia, jotka sekoittavat tilinpäätösinformaation käyttäjiä (IAASB 2011) Tästä voi tehdä johtopäätöksen, että tilintarkastajan raportoinnin tekeminen liian laajaksi ja yksityiskohtaiseksi ei välttämättä enää palvele käyttäjien intressejä toivotulla tavalla. Ongelmia voi haastateltava B:n mukaan tulla olennaisuuksien ja olennaisten asioiden määrittämiseen ja tulkintaan, jos lähdetään liian laajasti tai yksityiskohtaisesti kertomaan eri asioista. Liiallinen tarkkuus ei ole välttämättä perusteltua siksi, että se voi aiheuttaa väärinymmärryksiä sidosryhmien keskuudessa.

Haastateltavien mielipiteet raportoinnin lisäämiselle olivat samankaltaisia kuin Lee et al. (2009) tutkimuksessa, jonka mukaan tilintarkastajat eivät ole kovinkaan motivoituneita antamaan lisäselvityksiä tai tarkentavia kuvauksia tilintarkastusprosessista, menettelytavoista tai tilintarkastajan ja johdon vastuista, ellei niitä ole tilintarkastusstandardeissa tai sääntelyssä vaadittu. Toimivin tapa lisätä ja kehittää tilintarkastajan raportointia on näin ollen tehdä uudistuksia tilintarkastusta ohjaaviin standardeihin.

Haastateltava C mainitsi raportoinnin laajentamisen olevan osittain myös kustannuskysymys, koska laajempien ja yksityiskohtaisempien tarkastusten ja kertomusten tekeminen on työlästä ja vaatii enemmän aikaa ja resursseja. Myös Lee et al. (2009) on maininnut, että tilintarkastajan vastualueiden ja työmäärän lisääminen todennäköisesti lisää myös tilintarkastajan tarjoaman palvelun kustannuksia. Asiakasyritys ei välttämättä ole halukas maksamaan enempää lisäkustannuksia tilintarkastajan palveluista, ellei niitä ole lakisääteisesti vaadittu.

5.3 Vaikutukset tilintarkastuksen odotus- ja informaatiokuiluun

IAASB:n keskeisenä tavoitteena tilintarkastuskertomuksen uudistamisessa oli odotuskuilun kaventaminen. Haastattelun odotuskuilua koskevassa osiossa tilintarkastajilta kysyttiin uskovatko he tilintarkastuskertomuksen uudistuksella olevan vaikutusta tilintarkastuksen odotus- ja informaatiokuiluun. Haastateltavat saivat myös kertoa, miten he näkevät odotuskuilun muodostumiseen vaikuttavat syyt ja millaiset asiat voisivat kaventaa sitä.

Keskeisten seikkojen raportointi on isoin ja näkyvin yksittäinen muutos tilintarkastuskertomuksessa, jolla on myös tilintarkastajien kommenttien perusteella informaatioarvoa parantava vaikutus. Puhuttaessa uudistuksen vaikutuksista odotuskuiluun, kaikkien haastateltavien vastauksissa nousi esiin selkeimpänä tekijänä KAM:ien raportointi tilintarkastuskertomuksissa ja sen merkitys. Yleisesti vastaukset viittaavat siihen, että uudistuksella voisi olla jonkin verran odotuskuilua kaventava vaikutus.

”kyllä mä näen itse ja haluan uskoa, että kyllä se on kaventanut sitä odotuskuilua ja varmasti myöskin informaatiokuilua. Ja ehkä se peruste on se, että ensinnäkin mitkä asiat sieltä valikoituu nimenomaan näihin Key Audit Mattereihin.” (Haastateltava A)

Aikaisemmassa tutkimuksessa tilintarkastajan raportoinnin laajentaminen ja samalla sen kehittäminen uudistamalla standardeja ja sääntelyä on yksi tehokkaimmista keinoista odotuskuilun kaventamiselle (Füredi-Fülöp 2015). Myös tilintarkastajat näkevät laajemman raportoinnin ja myöskin tilintarkastustoimenpiteiden laajemman kuvauksen odotuskuilua kaventavana asiana. Vastauksien mukaan lisäarvoa antaa esimerkiksi raportoiminen alueista, joihin liittyy olennaisen virheellisyyden riskiä, jotka vaativat merkittävää tilintarkastajan harkintaa, kuten olennaiset epävarmuustekijät, merkittävää huomiota vaativat seikat tilinpäätökseen liittyvien erien ilmoittamisessa, arvostuksessa ja arvioissa.

”Nimenomaan ne (KAM) niin kun tavallaan valmiiksi jo sanoo, että mitkä asiat tässä yhtiössä on tilintarkastuksen mielestä merkittäviä ja toisin sanoen, että mihin liittyy ehkä isoin virheriski ja voiko näistä johtua esim. että tilinpäätös olla jotenkin materiaalisesti virheellinen tai että jos tulee esim. isompia estimaatti muutoksia tai

jotain muuta niinkun myöhemmin, et kyllä mun mielestä sillä on merkittävä arvo, että tilintarkastaja on selkeästi osoittanut että näitä pidän tärkeänä tässä yhtiössä, koska aikaisemmin ei ollut mitään tällaista.” (Haastateltava A)

”KAM:eista ja muusta raportoinnista saa vähän kuvaa mitä ne riskit on. kuitenkin toimenpiteitäkin on lueteltu ihan konkreettisesti, että millaisiin asioihin käytännössä kiinnitetään huomiota ja mitä ne toimenpiteet on.” (Haastateltava B)

Tätä vastausta tukee Bedard et al. (2015), IAASB (2011) ja Mock et al. (2013) tekemät havainnot, joiden mukaan laajennettu raportointi tilinpäätöksen tilintarkastuksessa havaituista keskeisistä asioista muun muassa edellä esitetyistä osa-alueista tai löydöksistä näyttäisi parantavan tilintarkastuksen läpinäkyvyyttä ja lisäisi tilintarkastusinformaation käyttäjien ymmärrystä tilintarkastuksen toteutuksesta. Laajempi viestiminen tilintarkastusprosessista ja tilinpäätökseen liittyvistä keskeisistä havainnoista pidetään tehokkaana odotus- ja informaatiokuilua kaventavana tekijänä.

Haastateltava A toteaa, että tilintarkastajan KAM:iksi nostamat asiat johtavat myös siihen, että yhtiön johto laatiessaan tilinpäätöstä myös huolehtii, että korostetuista asioista annetaan perusteelliset, vähintään standardien mukaiset tiedot. Ja sijoittaja voi luottaa, että tilinpäätös sisältää vähintään standardien vaatimat tiedot.

Haastateltava B toivoo, että sidosryhmillä olisi parempi käsitys tilintarkastajan työstä, velvollisuuksista ja rajoista, jotta väärinymmärryksiltä ja virheellisiltä tulkinnoilta vältyttäisiin. Haastateltava B:n vastaus tukee Füredi-Fülöpin (2015) luettelemia odotuskuilun kaventamisen keinoja niiltä osin, että tilintarkastuskertomuksen laajentaminen tilintarkastajan ja johdon vastuiden ja tehtävien selkeämmän määrittelyn uskotaan parantavan tilintarkastusinformaation käyttäjien ymmärrystä tilintarkastuksen toteutuksesta, ja johtaisi odotuskuilun kaventumiseen. Odotuskuilun muodostumisen syistä ja kaventamisesta puhuttaessa haastateltavat halusivat kuitenkin muistuttaa, että nykyiselläkään tilintarkastuksen ja raportoinnin laajuudella ja tarkkuudella ei ole tarkoituskaan antaa kovin pitkälle menevää ja yksityiskohtaisia kuvauksia.

”Ehkä se on sitä yleistä käsitystä siitä, kun sitä kertomusta on ajan mittaan laajennettu, että kuvataan enemmän ylipäättään johdon velvollisuuksia ja tilintarkastajan velvollisuuksia ja tekemisiä... (Haastateltava B)

siellä ei tällä hetkelläkään niin kuin noillakaan lisäyksillä ole tarkoitus avata ja kertoa kaikkea mitä tilintarkastuksessa tehdään tai kaikkea yksittäisiä havaintoja, mitkä liittyy siihen yksittäiseen asiakkaaseen, että siellä tosiaan nostetaan tiettyjä asioita ja lausuntoakin mukautetaan vain aika äärimmäisessä tilanteessa.” (Haastateltava B)

Haastateltavien mukaan on selvää, että sijoittajat eivät käytä tilintarkastajan raportointia ja tilinpäätösinformaatiota suinkaan ainoana taloudellisen informaation lähteenä vaan tarvitsevat sijoituspäätöksissään myös eteenpäin suuntautuvaa informaatiota. Myös Gutierrez et al. (2018) ja Bedard et al. (2015) toteavat, että tilinpäätös on vain pieni osa yhtiötä koskevasta informaatiosta, jota sijoittajat käyttävät. Yhtiöistä, joiden kohdalla edellytetään keskeisiä seikkoja sisältävää laajempaa raportointia, ovat yleensä suuria ja niistä on usein saatavilla hyvin paljon informaatiota muistakin lähetistä.

”jos ajattelee sijoittajia ja ylipäättään sitä tietoa mikä saadaan tilinpäätöksestä, niin se on kuitenkin vain historian kuvausta, ja sijoittaja katsoo eteenpäin ja tekee niin kun tulevaisuuteen liittyviä investointeja, että toki he tarvitsee muutakin tietoa sitten sen sijoituspäätöksensä tueksi, että ei se historian kuvaus aina riitä.” (Haastateltava A)

”Mut että edelleen ajatellen sitä käsitystä tilintarkastuskertomuksen käyttäjien odotuksista ja käsityksistä, että voiko se vastata ihan kaikkiin virheellisyyksiin tai näkemyseroihin, tai millaisena tuomarina tai ennustajana tilintarkastajan muka pitäisi toimia.” (Haastateltava B)

Haastateltavien mukaan tilintarkastajan ei pitäisi olettaakaan pystyvän vastaamaan kaikkiin sidosryhmien odotuksiin. Tämä vastaus näyttäisi viittaavan Porterin (1993) määrittelemään kohtuullisuuskuilun käsitteeseen, joka kuvailee tilintarkastajien velvollisuuksiin kohdistuvia kohtuuttomia odotuksia.

Asaren & Wrightin (2012) mukaan tilintarkastuskertomuksen käyttäjillä ja tilintarkastajilla on huomattu olevan erilaiset tulkinnat ja käsitykset tilintarkastuksen rajoitteista ja vastuista sekä olennaisuuden ja kohtuullisuuden määrittämisestä.

Haastateltava A pitää odotus- ja informaatiokuilun kannalta erityisen merkittävänä ja tärkeänä olennaisuuden (materialiteetin) käsitteen ymmärtämistä tilintarkastuksessa. Tilintarkastus perustuu erikseen määritettyihin olennaisuusarvoihin, joita ei yleensä julkisteta tilintarkastuskertomuksessa. Uudistuksen myötä tilintarkastuksen kokonaismaterialiteetti tulee kuitenkin raportoida tarkastusvaliokunnalle.

”osa ihmisistä saattaa ajatella, että tilintarkastetut luvut ovat täysin virheettömiä, ja siinä mitassa, että ne on niinkun sentilleen oikein ja sit taas me tilintarkastajina mietitään, että ne on tietyllä todennäköisyydellä oikein ja kun puhutaan todennäköisyydestä ja siitä oikeellisuudesta, niin me sidotaan se aina tiettyihin olennaisuusarvoihin.” (Haastateltava A)

Tilintarkastuksen odotuskuilun muodostumiseen vaikuttaa tilintarkastuksen tekniseen toteutukseen liittyvä viestiminen ja miten lukijat sen ymmärtävät. Aikaisemmassa tutkimuksessa myös Houghton et al. (2011) ja IAASB (2011) ovat osoittaneet, että tietyt tilintarkastuksessa käytetyt käsitteet kuten olennaisuus (materiality), on aiheuttanut väärinymmärryksiä tilinpäätösinformaatiota hyödyntävien sidosryhmien keskuudessa Houghton et al. (2011) mukaan ei ole yleisesti täysin ymmärretty, mitä olennaisuudella tarkoitetaan ja miten sitä sovelletaan tilintarkastuksessa.

Haastateltava A:n mukaan yksi kilpaileva Big Four yhteisö julkistaa kokonaismaterialiteetin, mutta hänen mielestään tilintarkastuksessa sovelletun materialiteetin eli olennaisuusarvojen julkistaminen kertomuksessa saattaa vaikuttaa sidosryhmien käyttäytymiseen ei-toivotulla tavalla ja aiheuttaa väärinkäytöksen riskiä, jos olennaisuuden käsitettä ja sen merkitystä ei täysin ymmärretä.

”jos tarkastuksen kohde tietää materialiteetin, niin se saattaa ruveta käyttäytymään sillä tavalla, mikä ei ole niinkun... tilintarkastuksen kannalta suotuisaa, elikkä ikään kuin se saattaa generoida väärinkäytösrisikin sitä kautta et kohde tietää materialiteetit ja ne raportointikynnykset ja muut tällaiset.” (haastateltava A)

”se saattaa johtaa siihen et jos joku ulkopuolinen lukee, eikä ymmärrä sitä materialiteetin käsitettä täysin, niin se saattaa johtaa sellaseen ajatukseen, et okei.. eihän tässä ole tilkkari tehnyt yhtään mitään jos tää materialiteetti on näin iso. Et se on ehkä yks sellainen mitä mä olen ainakin itse miettinyt. Näistä on

tarkastusvaliokunnissa kyllä puhuttu, mutta mä en ole toisaalta nähnyt missään mediassa niin kun keskustelua tähän liittyen.” (haastateltava A)

Haastateltavien näkemys yleisesti on se, että mitä enemmän sidosryhmät ymmärtävät mistä tilintarkastuksessa on kysymys, niin sitä vähemmän siellä on odotuskuilua.

”Varmasti sellaista yleistä muunkinlaista tiedottamista ja tilintarkastajan toimenkuvankin ylläpitämistä, tuolla sosiaalisessakin mediassa tai muualla, että mitä tilintarkastaja oikeasti tekee... Tällainen yleinen talouden, tilintarkastuksen ja tilinpäätöksen ymmärtämisen lisääminen maailmassa.” (Haastateltava B)

Tilintarkastajan raportoinnin laajentaminen nähdään hyvänä askeleena tilintarkastuskertomuksen kehittämisessä informatiivisemmaksi. Kertomukset ovat pidempiä, ne sisältävät lisäinformaatiota keskeisistä osa-alueista ja kuvauksia tarkastustoimenpiteistä ja tilintarkastajan velvollisuuksia kerrotaan laajemmin.

”tilintarkastajan raportointia on laajennettu ja viety enemmän siitä ikään kun leimasimesta kohti sitä, että se kertooikin jotain ennen tätä uudistusta nehän oli ihan saman näköisiä kaikki kertomukset, ihan sanasta sanaan lähestulkoon, et se oli käytännössä niinkun leima, ja nyt ollaan päästy siitä niinkun eteenpäin että siellä kerrotaan jo pikkusen enemmän, mutta vain vähän enemmän.” (Haastateltava A)

5.4 Tilintarkastuskertomuksen rakenne ja toiminnan jatkuvuus

Tilintarkastuskertomuksen rakenne muuttui merkittävästi uudistumisen myötä. Kertomuksen keskeisten osien esittämisjärjestyksen muuttumisen lisäksi siihen tuli myös kokonaan uusia kappaleita. Haastateltavat kertoivat mielipiteensä uudesta rakenteesta. Vastauksista päätellen kaikki olivat yleisesti tyytyväisiä nykyiseen malliin rakenteen osalta, eikä enempää lisäyksiä tarvita. Haastattelun aikana kaikki haastateltavat kommentoivat kuitenkin myös kertomuksen nykyistä laajuutta ja jatkuvaa pitenemistä, mikä nähdään ongelmallisena luettavuuden kannalta.

”Joo siis pitkähän se nykyään on jo, se on selvä, kun siinä on nämä velvollisuudet ja muut. Mutta niin sinänsä ihan hyvä että ne lausunnot on siellä ihan heti alussa, koska

päästään suoraan niin kun asiaan. Että mun mielestä se rakenne on ihan järkevä kyllä.” (Haastateltava A)

”Ei ole rakenteellista vikaa varsinaisesti vaan se laajuus ja miten se on tulkittu, että mitä siihen pitää kirjoittaa. Se on turhan laaja tällä hetkellä PK sektoriin ja peruskäyttöön” (Haastateltava C)

”Mittaa alkaa olla tosiaan aika paljon enemmän. Sit kun täällä nyt on muita tilintarkastuksen tarkastamista ja näitä muita velvoitteita, on toimintakertomusta sun muuta, niin luulen, että vähänkään asiaan perehtymätön alkaa sinä vaiheessa mennä aika sekasin, että mistä kaikesta täällä lausutaan. (Haastateltava B)

Tilintarkastuskertomuksen kasvaneen pituuden vuoksi on tärkeää, että uudessa rakenteessa tilintarkastuksen lopputulos on selkeästi ja nopeasti nähtävissä. Uudessa rakenteessa lausunto ja muut keskeiset asiat on annettu jo heti kertomuksen alussa, mikä on tilintarkastajien mielestä hyödyllistä lukijan kannalta. Esimerkiksi Gray et al. (2011) ja Carcellon (2012) mukaan tilintarkastuskertomuksen lausunto ja toiminnan jatkuvuuteen liittyvät seikat ovat kiinnostavimpia asioita sidosryhmien keskuudessa.

”Ehkä yksityiskohdan huomiona on se, että se lausunto on laitettu tuonne heti alkuun nostettu, mikä kuitenkin saattaa olla se kaikista kiinnostavin tieto lukijalle. ja sitten on tarinaa tarkemmin (KAMit) niille ketkä haluaa lukea tarkemmin sen jälkeen. Se on ehkä se keskeisin asia mitä siinä muutoksessa tavoitellaan mitä tulee mieleen. Varsinainen lausunto ja yhteenveto on heti alussa.” (Haastateltava B)

Uudistetun ISA 570 standardin mukaan tilintarkastuskertomuksessa raportoidaan aiempaa laajemmin tilintarkastajan ja johdon velvollisuuksista ja toimenpiteistä koskien toiminnan jatkuvuutta siihen liittyvistä epävarmuustekijöistä. (IFAC 2018; IAASB 2015a) Tilintarkastajan kannanottoa toiminnan jatkuvuudesta ja sitä koskevaa lisäraportointia pidetään yhtenä kiinnostavimmista tiedoista tilintarkastuskertomuksessa. Haastateltavilta kysyttiin tulisiko tilintarkastajan ottaa enemmän kantaa toiminnan jatkuvuuteen ja esittää siitä tarkempia selvityksiä. Vastausten mukaan nykyinen laajuus nähdään riittävänä ja liian suuria odotusarvoja ennusteille ei pitäisi asettaa.

”me otetaan tällä hetkelläkin kyllä joka asiakkaassa siihen kantaa, et onko se uskottava se johdon arvio, mikä on tehty toiminnan jatkuvuudesta, niinku tarkastustoimenpiteenä. Se, että siitä ikään kun kirjoitettais niinkun laajasti, niin mä en ole yhtään varma, että palveleeko se sitten loppujen lopuksi kertomuksen käyttäjän intressejä, muuta kun siinä tapauksessa että me selkeästi alleviivataan, että tällä hetkellä kertomuksen antamispäivänä näyttää siltä, että tähän liittyy korostunut riski ja annetaan se painotuskappale.” (Haastateltava A)

”että mun mielestä se on aika hyvä se nykyinen (laajuus), koska silloin me selkeästi nostetaan lippu että hei, nyt tällä asiakkaalla tässä kohdassa niin on riski” (Haastateltava A)

Haastateltava B tiedostaa, että toiminnan jatkuvuuteen liittyvä informaatio riskit ja epävarmuustekijät ovat nykyäänkin erityisen mielenkiinnon kohteena. Tilintarkastajan näkökulmasta liian suuria odotusarvoja toiminnan jatkuvuuden arvioihin ei kuitenkaan pitäisi asettaa.

”Sehän jo aikaisemminkin ja varmaan nykyoloissakin korostunut entisestään... mutta se on tietysti meille tarkastajina sellainen kaikista haasteellisin kohta tietysti, kun ei mitään sen parempaa ennustuskykyä voi olla. Sitä nyt vaan ei voi tietää, että joku homma voi mennä maaliin tai voi tulla jotain negatiivista ja tilanne onkin hetkessä ihan toinen.” (Haastateltava B)

Toiminnan jatkuvuuden yhteydessä annettavalla raportoinnilla on merkittävää painoarvoa, joten asioiden nostaminen kertomukselle kevyin perustein ei ole suotavaa. Toiminnan jatkuvuutta koskevassa selvitystyössä ja siitä tehtävien lausuntojen ja lisätietojen raportoimisessa tulee noudattaa merkittävää huolellisuutta ja harkintaa.

”toiminnan jatkuvuutta koskevien asioiden nostaminen sinne kertomukselle on kuitenkin tässä mallissa aika voimakas viesti tietysti.. niille pienemmillekin yhtiöille, puhumattakaan sitten näistä julkisista yhtiöistä.” (Haastateltava B)

”Se on sen tyyppinen asia, että helposti tulee laitettua ns. löysää puhetta; ”uskotaan” ja ”toivotaan” ”ehkä saadaan rahoitusta” ja kun kaikki pitäisi perustua johonkin

todisteeseen, että jos kirjoittaa jotain niin sen pitäisi olla johonkin faktaan perustuvaa. Mielenpiteiden kanssa pitäisi olla tosi varovainen.” (Haastateltava C)

”Niin jos sinne mikä tahansa lisätieto tulee niin se kuitenkin heti pomppaa sieltä tässä yhteydessä esille, niin se on kuitenkin aika tarkasti puntaroitava asia, ettei taas kertomus mene sellaiseksi, että vaan varmuuden vuoksi laittaa sinne aina jotain vaikka toiminnan jatkuvuudesta” (Haastateltava B)

Haastateltavat kertoivat, että toiminnan jatkuvuuden käsittely ja arviointi on haasteellisimpia alueita tilintarkastuksessa. Eräs haastateltava huomauttaa, että toiminnan jatkuvuuden tarkastaminen on luonteeltaankin hyvin erilaista. Toisin kuin tilinpäätöksen tarkastamisessa, toiminnan jatkuvuus on tavallaan ennusteen tarkastamista, joka vaatii huomattavasti enemmän vaivaa ja syventymistä liiketoimintaan ja markkinoihin, kuin tilinpäätöksen tarkastaminen, joka on historiatietoa pääosin.

”se on ihan eri tyyppinen niinkun toimeksiantona, kuin se normaali tilintarkastus. siinä on paljon sellaisia muuttujia, minkä vuoksi tilintarkastajan kontrolli on jossain määrissä paljon heikommassa asemassa kuin historian tarkastamisessa” (Haastateltava A)

”historian data on helppo aina tarkastaa, kun me voidaan aina hakea se vastapuoli, jos siellä on joku velka tai saaminen ja pyytää sieltä ulkopuolinen vahvistus, mutta sitten jos me puhutaan niinkun ennusteesta, niin meidän pitäis olla siinä bisneksessä hyvin syvällä, että me pystytään haastamaan niitä numeroita, toki me pystytään aina haastamaan niitä suhteessa historiaan ja saadaan sitten selityksiä, ja niinku sitä kautta lähteä liikkeelle” (Haastateltava A)

Tilintarkastajien vastaukset osoittavat, että uudistuneen tilintarkastuskertomuksen rakenteeseen ei tarvitse tehdä enempää muutoksia ja varsinkaan raportoinnin laajennusta. Luettavuus on parantunut rakenteellisten muutosten ja tiettyjen standardiuudistusten ansiosta. Tilintarkastajien mukaan liian laajaksi ja vapaamuotoiseksi menevä raportointi voisi kääntyä nopeasti itseään vastaan haitaten raportoinnin vertailukelpoisuutta eri yhtiöiden välillä ja sillä voi olla odottamattomia seurauksia sidosryhmien käyttäytymisessä. Turner et al. (2010) mukaan toiminnan jatkuvuudesta annettavat lisätiedot ovat tilintarkastuskertomuksen informaatioarvoa

lisäävä tekijä. Haastateltavien mukaan laajempien ja syvällisempien arviointien tekeminen vaatisi tilintarkastajalta huomattavasti enemmän työtä ja perehtymistä tarkastuskohteeseen ja sen liiketoimintaympäristöön. Myös yhtiön johdon velvoitteet antaa riittävä määrä tilintarkastusevidenssiä tilintarkastuksen tarpeita varten kasvaisi. Haastatteluissa mainittujen tekijöiden perusteella on ymmärrettävää, että tilintarkastajat eivät halua lisätä raportointivaatimuksia nykyisestä.

”jos tällainen lainsäädäntö tai velvoite tulisi niin meidän toimenpiteet sitten mitoitetaan sen mukaisesti ja se taas tarkoittaa käytännössä sitä että, johto joutuu varmasti laatimaan sitten laajemmat ja yksityiskohtaisemmat selvitykset, jotta ne on niin kun vielä tehokkaammin tarkastettavissa ja muuta tällaista, että mun mielestä ei pitäisi kyllä enempää ottaa kantaa.” (Haastateltava A)

5.5 Tilintarkastajien toiveita ja ajatuksia

Haastattelun lopuksi tilintarkastajille annettiin mahdollisuus vapaasti kertoa mahdollisia toiveitaan ja ajatuksia tilintarkastajan raportoinnin tai tilintarkastuskertomuksen muuttamisen tai kehityksen suhteen. Pääasiassa linja pysyi samanlaisena, kuin läpi koko haastattelun, että nykyinen malli nähdään riittävänä ja enempää pituutta tai laajuutta ei toivota. Haastattelun perusteella voidaan sanoa, että informaatioarvon suhteen tilintarkastuskertomus on mennyt parempaan suuntaan vanhaan malliin verrattuna.

”Kertomuksessa on nyt tilinpäätöksen kannalta keskeisimmät asiat mainittuna ja yleisemmin johdon ja tilintarkastajan työnjakoa ja vastuunjakoa ja mitä se tarkastaja siellä yleensä asioina tekee.” (Haastateltava B)

Haastateltava B:n mukaan tilintarkastuskertomukseen voisi korkeintaan tehdä hienosäätöä esimerkiksi esitystavassa ja muotoseikoissa ja tehdä seurantaa, onko uudistuksessa tehdyillä muutoksilla sellaiset vaikutukset, kuin niiden kohdalla oli tarkoituskin.

”kun nyt muutama vuosi on noita pidempiä malleja makusteltu, niin sitä tosiaan voi miettiä ja vähän kalibroida erityisesti noiden KAMien osalta, että onko ne asiat esitetty

siinä muodossa tavallaan, että siitä nyt kävisi just se keskeinen asia ilmi, että miten ja missä laajuudessa tilintarkastus suoritetaan ja millä tapaa.” (Haastateltava B)

Tilintarkastusala muuttuu jatkuvasti, kun sitä sopeutetaan muuttuvan maailman tarpeisiin. Haastateltava A totesi, että tilintarkastusta ja tilintarkastajan raportointia koskevien muutosten taustalla on lähes aina jonkinlainen kriisi tai katastrofi, minkä seurauksena sääntelyä muutetaan ja tilintarkastaja raportoi vähän eri tavalla. Haastateltava A nosti mielenkiintoisia pohdintoja tilintarkastukseen liittyvistä mahdollisista kehityssuunnista ja ajankohtaisista tekijöistä, joilla saattaa olla vaikutusta tilintarkastajan työhön ja raportointiin.

”jos nyt otetaan skenaario, että tää COVID 19 kaataa tuosta läjäpäin yrityksiä, niin on aika todennäköistä, että tää toiminnan jatkuvuus asia pulpahtaa esille ja tilintarkastajalle asetetaan niinkun laajempi kannanottovastuu siihen.” (Haastateltava A)

”...mä olen aika varma, että tää COVID 19 tulee aiheuttamaan jonkinnäköisen ISA standardin muutoksen ja raportointimuutoksen, siitä olen aika varma.” (Haastateltava A)

Tilintarkastajan raportoinnin informaatioarvoa koskevassa keskustelussa on noussut esiin myös muu sijoittajaviestintä, kuten osavuosikatsaukset ja tilinpäätöstiedote, joita sijoittajat käyttävät päätöksentekonsa tukena. Lakisääteiseen tilinpäätökseen ja toimintakertomukseen liittyvä raportointi ei yksinään ole tarpeeksi kattavaa saadakseen aikaan merkittävää vaikutusta sijoittajien päätöksiin ja markkinoihin. Haastateltava A:n mukaan on mahdollista, että tilinpäätöksen ulkopuolella olevia vaihtoehtoisia liikevoittotunnuslukuja ja muita saattaa sisältyä jatkossa myös virallisen tilinpäätöksen tarkastukseen ja sitä kautta raportointiin. Mikä puolestaan voisi lisätä kertomuksen informaatioarvoa. Myös IAASB:n (2011) konsultaatiopaperissa esitettiin odotus- ja informaatiokuilun kaventamisen keinoina tilintarkastajan raportoinnin laajentamista myös sellaisiin asioihin, jotka eivät tällä hetkellä kuulu tilinpäätöksestä suoritettavan tilintarkastuksen laajuuteen.

”ajatellaan vaikka tuommosta tilinpäätöstiedotetta, niin siellä voidaan esittää selostusta esim. näistä APM:stä eli Alternative performance measures, elikkä tällaisia oikaistuja liikevoittotunnuslukuja ja muita” (Haastateltava A)

”se on ihan jännä nähdä, että mihin se menee, koska siinä on taas vähän sellainen maku tällä hetkellä, että näitä APM:iä jossain määrin tulee sisältymään jatkossa ehkä virallisisiin tilinpäätöksiin, jonain niinkun säädellympänä osiona ja mikä sitten se taas tarkoittaa, että meidän pitää niinkun tarkastaa niitä ja pitääkö siitä myös erikseen lausua ja muuta niin se on sinänsä mielenkiintoista.” (Haastateltava A)

6. YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tilintarkastuskertomuksen uudistusten taustalla oli tavoite kaventaa tilintarkastuksen odotus- ja informaatiokuilua. Sisällöllisillä ja rakenteellisilla uudistuksilla tilintarkastuskertomukselta tavoiteltiin parempaa informatiivisuutta ja viestinnällistä arvoa. Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää aikaisemman tutkimuksen ja tilintarkastajien kokemusten kautta, miten tilintarkastuskertomuksen uudistukselle asetettu tavoite parantaa sen informaatioarvoa on toteutunut ja millaisia johtopäätöksiä voidaan tehdä uudistuksen vaikutuksista tilintarkastuksen odotus- ja informaatiokuilun suhteen. Tähän pyrittiin löytämään vastaus kolmella päätutkimuskysymystä tukevalla alakysymyksellä, joiden avulla oli tarkoitus saada selville; millä tavalla tilintarkastuskertomusta koskeva uudistus on vaikuttanut tilintarkastukseen ja miten se on onnistunut tilintarkastajien mielestä, millainen vaikutus tilintarkastuksen kannalta keskeisten seikkojen raportoimisella on ollut tilintarkastuskertomuksen informaatioarvoon ja millaisena tilintarkastajat ovat kokeneet tilintarkastuskertomuksen rakenteellisen ja sisällöllisen uudistuksen.

Empiirisessä osassa pyrittiin nostamaan esiin KHT tilintarkastajien omia näkemyksiä ja kokemuksia tilintarkastajan raportointia koskevista muutoksista sekä siitä, miten nämä muutokset ovat mahdollisesti vaikuttaneet tilintarkastuskertomuksen informaatioarvoon ja mitä haasteita raportoinnin laajenemiseen ehkä liittyy. Tämän tutkimuksen teoreettisten lähtökohtien asettelu on siinä mielessä erityinen, että odotuskuilua ja tilintarkastuskertomuksen informatiivisuutta koskeva tutkimus on pääasiassa tehty sidosryhmien näkökulmasta. Ja tilintarkastusstandardien laatimisesta ja raportoinnin kehittämisestä vastaavat tahot, kuten IAASB tekevät tilintarkastajan raportointia koskevat uudistukset pääasiassa sidosryhmien toiveita ja tarpeita ajatellen. Tilintarkastajan antamia vastauksia ei voi suoraan tulkita tilinpäätösinformaation käyttäjän eli sidosryhmien kokemuksina, mutta tilintarkastajan ammattitaidon ja kokemuksen puolesta vastauksilla on painoarvoa. Jotkut vastaukset voi olla jopa parempi saada tilintarkastajan suunnalta, koska ennakkokäsitykset saattavat poiketa ja voi olla, että tilintarkastajien näkemys auttaa lisäämään ymmärrystä tilintarkastajan raportoinnin kehittämisestä ja tilintarkastuksen odotuskuilun luonteesta. Jotkut vastaukset olivat melko selkeitä ja odotettuja, mutta

jotkut tulokset taas vaativat merkittävää tulkintaa ja analysointia, että niistä sai muodostettua johtopäätöksiä.

6.1 Johtopäätökset

Millä tavalla tilintarkastuskertomusta koskeva uudistus on vaikuttanut tilintarkastukseen ja tilintarkastajan raportointiin?

Haastatteluissa kävi ilmi, että uudistuksilla ei tilintarkastajien kokemusten mukaan ollut merkittävää vaikutusta itse tilintarkastajan työn sisältöön ja tarkastustoimenpiteisiin. ISA standardit eivät juurikaan muuttuneet siltä osin, että mitä työtä tehdään, vaan muutokset liittyivät enemmän tilintarkastusprosessin aikana käytävään kommunikointiin johdon ja tarkastusvaliokunnan välillä ja tilintarkastajan raportointiin. Julkista lisäraportoinnin velvoitetta koskeva muutos aiheutti sen, että aikaisempaa enemmän tarkastuksen panopistettä piti keskittää sen pohdintaan, mitkä asiat ovat tilinpäätöksessä kaikista keskeisimpiä. Tilintarkastuskertomuksen uudistuksista merkittävin oli uusi ISA 701 standardin mukainen velvollisuus viestiä tilintarkastuksen kannalta keskeisistä seikoista (IAASB 2015). Keskeisistä seikkoja koskeva lisääntynyt kommunikaatio yhtiön johdon ja tarkastusvaliokunnan kanssa saattaa Bedard et al. (2015) mukaan olla tilintarkastuksen laatua parantava vaikutus. Keskusteluiden mukaan uudistus vaikutti erityisesti siihen, että raportointivelvoitteiden laajentuminen PIE yhtiöiden tilintarkastuskertomuksessa lisäsi vuoropuhelua myös tarkastusvaliokuntien suuntaan. Tilintarkastusprosessin suunnitteluvaiheessa ja sen aikana tulleista havainnoista ja tilintarkastuksen painopistealueista käydään laajemmin keskustelua ja erään haastattelijan vastauksesta saattoi ymmärtää, että myös riskiperusteinen ajattelu on lisääntynyt tilintarkastuksessa. Keskusteluissa nousi esiin myös lisääntynyt julkinen raportointi tilintarkastajan ja johdon vastuista, velvollisuuksista ja toimenpiteistä, jonka voi tulkita mukailevan Bedard et al. (2015) tutkimusta, jonka mukaan KAM:ien käyttöönoton ja muun laajentuneen raportoinnin myötä lisääntynyt vastuavelvollisuus ja työn läpinäkyvyys saavat tilintarkastajat käyttämään enemmän harkintaa arvioinneissaan ja he tarvitsevat enemmän ja tarkempaa tilintarkastusevidenssiä KAM:eihin liittyvistä eristä. Tilintarkastuksen laadun paraneminen taas vaikuttaa tilintarkastusinformaation laatuun.

Kaikkien haastateltavien vastausten perusteella PIE yhtiöiden tilintarkastusta koskevaan standardiuudistukseen ja raportoinnin laajentamiseen ollaan yleisesti ottaen tyytyväisiä ja uudistusta voidaan näin ollen pitää heidän kannalta onnistuneena. Merkittävimmät hyödyt liittyvät odotetusti näiden tilintarkastuksen kannalta keskeisten seikkojen raportointiin. Tilintarkastajat uskovat, että lisäraportointi KAM:eista antaa osakkeenomistajille ja muillekin tilinpäätösinformaation käyttäjille aikaisempaa selkeämmän kuvan tilintarkastajan työn luonteesta ja siitä mitä tilintarkastaja oikeasti tekee. Myös Bédardin, Gonthier-Besacierin & Schattin 2014 mukaan tilintarkastajan lisäraportoinnin tarkoituksena on parantaa tilintarkastusinformaation käyttäjien käsitystä tilintarkastuksen toteutuksesta ja tilintarkastajan lausunnon muodostumisesta. Tilintarkastajien vastaukset tukevat myös Bentley et al. (2018) tutkimusta, jossa he toteavat, että käyttäjille raportoitu lisäinformaatio sisältää yleensä tietoa niistä osa-alueista, joihin liittyy merkittävää epävarmuutta tai mahdollisia riskejä sekä kuvausta käytetyistä tarkastusmenettelyistä ja toimenpiteistä. Tämä saa käyttäjät ymmärtämään paremmin tilintarkastajien roolia ja vastuita.

Millainen vaikutus tilintarkastuksen kannalta keskeisten seikkojen raportoisella on ollut tilintarkastuskertomuksen informaatioarvoon?

IAASB:n (2015) mukaan tilintarkastuskertomusta koskevien standardiuudistusten ja raportoinnin laajentamisen tavoitteena oli sen informaatioarvon lisääminen. Haastateltavien vastausten perusteella informatiivisuus on lisääntynyt ja nimenomaan KAM:ien ansiosta. Bedard et al (2016), Sirois et al. (2014), IAASB (2011) ja ICAEW (2016) mukaan tilintarkastuksen kannalta keskeisten seikkojen avulla voidaan alleviivata ja kiinnittää lukijan huomiota sellaisiin tilinpäätösinformaation eriin tai alueisiin, jotka ovat yrityksessä tilintarkastajan näkökulmasta tärkeitä. Keskeisiä tietoja ei vain listata vaan niiden yhteydessä esitetään perustelut ja yleensä myöskin niihin liittyviä toimenpiteitä. Haastatteluissa informaatioarvon lisääntymisestä oltiin melko yksimielisiä, mutta vastaukset lisäraportoinnin vaikutuksista eri sidosryhmissä saatiin melko ristiriitaisia. Keskusteluissa mainittiin, että valistuneimmat sijoittajat pohtivat KAM:ien kaltaisia asioita muutenkin. Aikaisemmassa tutkimuksessa on myös kritisoitu sitä, että informaatioarvo ei merkittävästi lisääntyisi ammattimaisempien sijoittajien kohdalla juuri siksi, että he käyttävät paljon muitakin tiedon lähteitä päätöksenteon tukena ja tilintarkastajan lisäraportointi ei tuo merkittävästi uutta informaatiota (Bedard

et al. 2015; Gutierrez et al. 2018). Christensen et al. (2014) mukaan KAM:ien raportoimisella on informaatioarvoa lisäävä vaikutus sidosryhmien keskuudessa, mutta vaikutus on suurempi vähemmän ammattimaisten sijoittajien kohdalla. Erään tilintarkastajan vastauksesta voi päätellä lisäraportoinnin informatiivisuuden olevan enemmänkin tapauskohtaista ja sijoittajan oman arvion mukaista. Toisen haastateltavan näkemyksen mukaan taas informatiivisuus olisi lisääntynyt erityisesti ammattimaisten sijoittajien kohdalla.

Tulokset mukailevat Lee et al. (2009), IAASB (2011) ja Mock et al. (2013) löydöksiä, joiden mukaan laajennettu raportointi tilintarkastuksen eri osa-alueista ja toimenpiteistä lisää sidosryhmien ymmärrystä tilintarkastuksesta. Asia ei ole kuitenkaan niin yksinkertainen, sillä läpinäkyvyyttä ja informatiivisuutta voi lisätä monin eri keinoin. Tilintarkastajat näkevät raportoinnin laajentamisen ja standardien kehittämisen hyödyllisenä nimenomaan KAM:ien ja tilintarkastajan vastuiden ja velvollisuuksien kohdalla, mutta liian yksityiskohtaiseksi tai vapaamuotoiseksi menevä raportointi ei saanut kannatusta. Liian laajaksi tai yksityiskohtaiseksi menevä raportointi voi erään haastateltavan mukaan haitata raportoinnin vertailukelpoisuutta. Myös IAASB:n (2011) mukaan lisätietojen raportoiminen tilintarkastusprosessista tai tilinpäätöksestä voi joissain tapauksissa olla ongelmallista ja sillä voi olla tahattomia seurauksia, jotka sekoittavat tilinpäätösinformaation käyttäjiä. Johtopäätöksenä voi todeta, että tilintarkastajan raportoinnin tekeminen liian laajaksi ja yksityiskohtaiseksi ei välttämättä enää palvele käyttäjän intressejä toivotulla tavalla. Ongelmia voi erään haastateltavan mukaan tulla olennaisuusarvojen ja olennaisten asioiden määrittämiseen ja tulkintaan, jos lähdetään liian laajasti tai yksityiskohtaisesti kertomaan eri asioista. Liiallinen tarkkuus ei ole välttämättä perusteltua siksi, että liian laaja ja vapaamuotoinen informaatio voi kääntyä itseään vastaan ja aiheuttaa väärinymmärryksiä sidosryhmien keskuudessa.

Mitä mieltä tilintarkastajat ovat tilintarkastuskertomuksen rakenteellisesta uudistuksesta ja toiminnan jatkuvuuteen liittyvistä odotuksista?

Tilintarkastajat olivat yleisesti tyytyväisiä nykyiseen malliin rakenteen osalta, mutta enempää lisäyksiä ei heidän mukaan tarvita. Haastattelun aikana kaikki haastateltavat kommentoivat kertomuksen nykyistä laajuutta ja jatkuvaa pitenemistä, mikä nähdään

ongelmallisena luettavuuden kannalta. Tilintarkastuskertomuksen kasvaneen pituuden vuoksi on tärkeää, että uudessa rakenteessa tilintarkastuksen lopputulos on selkeästi ja nopeasti nähtävissä. Uudessa rakenteessa lausunto ja muut keskeiset asiat on annettu jo heti kertomuksen alussa, mikä on tilintarkastajien mielestä hyödyllistä lukijan kannalta. Uudistetun ISA 570 standardin mukaan tilintarkastuskertomuksessa raportoidaan aiempaa laajemmin tilintarkastajan ja johdon velvollisuuksista ja toimenpiteistä koskien toiminnan jatkuvuutta siihen liittyvistä epävarmuustekijöistä. (IFAC 2018; IAASB 2015a) Esimerkiksi Gray et al. (2011) ja Carcellon (2012) mukaan tilintarkastuskertomuksen lausunto ja toiminnan jatkuvuuteen liittyvät seikat ovat kiinnostavimpia asioita sidosryhmien keskuudessa. Turner et al. (2010) mukaan toiminnan jatkuvuudesta annettavat lisätiedot ovat tilintarkastuskertomuksen informaatioarvoa lisäävä tekijä. Erään haastateltavan mukaan toiminnan jatkuvuuteen liittyvä informaatio riskit ja epävarmuustekijät ovat jo aina olleet erityisen mielenkiinnon kohteena, mutta tilintarkastajan näkökulmasta liian suuria odotusarvoja toiminnan jatkuvuuden arvioihin ei kuitenkaan pitäisi asettaa. Toiminnan jatkuvuuden käsittely ja arviointi on haasteellisimpia alueita tilintarkastuksessa ja toiminnan jatkuvuuden tarkastaminen on luonteeltaankin hyvin erilaista. Toisin kuin tilinpäätöksen tarkastamisessa, toiminnan jatkuvuus on ennusteen tarkastamista, joka vaatii huomattavasti enemmän vaivaa ja syventymistä liiketoimintaan ja markkinoihin, kuin tilinpäätöksen tarkastaminen, joka on käytännössä historiatietoa.

Tilintarkastajien vastaukset osoittavat, että uudistuneen tilintarkastuskertomuksen rakenteeseen ei tarvitse tehdä enempää muutoksia ja varsinkaan raportoinnin laajennusta. Luettavuus ja informatiivisuus on parantunut rakenteellisten muutosten ja tiettyjen standardiuudistusten ansiosta. Tilintarkastajien mukaan liian laajaksi ja vapaamuotoiseksi menevä raportointi voisi kääntyä nopeasti itseään vastaan haitaten raportoinnin vertailukelpoisuutta eri yhtiöiden välillä ja sillä voi olla odottamattomia seurauksia sidosryhmien käyttäytymisessä. Turner et al. (2010) mukaan toiminnan jatkuvuudesta annettavat lisätiedot ovat tilintarkastuskertomuksen informaatioarvoa lisäävä tekijä. Haastateltavien mukaan laajempien ja syvällisempien arviointien tekeminen vaatisi tilintarkastajalta huomattavasti enemmän työtä ja perehtymistä tarkastuskohteeseen ja sen liiketoimintaympäristöön. Myös yhtiön johdon veloitteet antaa riittävä määrä tilintarkastusevidenssiä tilintarkastuksen tarpeita varten kasvaisi.

Haastatteluissa mainittujen tekijöiden perusteella on ymmärrettävää, miksi tilintarkastajat eivät halua lisätä raportointivaatimuksia nykyisestä.

Miten tilintarkastajat kokevat tilintarkastuskertomuksen uudistumisen vaikuttaneen tilintarkastuksen odotus- ja informaatiokuiluun?

Tilintarkastajan raportoinnin laajentaminen nähdään hyvänä askeleena tilintarkastuskertomuksen kehittämiseksi. Kertomukset ovat pidempiä, ne sisältävät lisäinformaatiota keskeisistä osa-alueista ja kuvauksia tarkastustoimenpiteistä ja tilintarkastajan velvollisuuksia kerrotaan laajemmin. Uudistuksen myötä toiminnan jatkuvuuden raportointiin tulleet lisävelvoitteet voidaan nähdä hyödyllisenä uudistuksena, koska tarkastuksen osa-alueen merkitys on tunnistettu sekä aiemmassa tutkimuksessa, että tilintarkastajien keskuudessa. Keskeisten seikkojen raportointi on isoin ja näkyvin yksittäinen muutos tilintarkastuskertomuksessa, jolla on myös tilintarkastajien kommenttien perusteella informaatioarvoa parantava vaikutus. Keskusteluissa kaikkien tilintarkastajien vastauksissa nousi esiin selkeimpänä tekijänä KAM:ien raportointi tilintarkastuskertomuksissa ja sen merkitys odotuskuilun kaventamisessa. Yleisesti vastaukset viittaavat siihen, että uudistuksella voisi olla jonkin verran odotuskuilua kaventava vaikutus. Aikaisemmassa tutkimuksessa tilintarkastajan raportoinnin laajentaminen ja samalla sen kehittäminen uudistamalla standardeja ja sääntelyä on yksi tehokkaimmista keinoista informaatioarvon lisäämisessä ja odotuskuilun kaventamisessa (Füredi-Fülöp 2015).

Vastauksien mukaan lisäarvoa antaa esimerkiksi raportoiminen alueista, joihin liittyy olennaisen virheellisuuden riskiä, jotka vaativat merkittävää tilintarkastajan harkintaa, kuten olennaiset epävarmuustekijät, merkittävää huomiota vaativat seikat tilinpäätökseen liittyvien erien ilmoittamisessa, arvostuksessa ja arvioissa. Tämä tukee Bedard et al. (2015), IAASB (2011) ja Mock et al. (2013) tekemiä havaintoja, joiden mukaan laajennettu raportointi tilinpäätöksen tilintarkastuksessa havaituista keskeisistä asioista muun muassa edellä esitetyistä osa-alueista tai löydöksistä uskotaan parantavan tilintarkastuksen läpinäkyvyyttä ja lisäävän tilintarkastusinformaation käyttäjien ymmärrystä tilintarkastuksen toteutuksesta.

Laajempi viestiminen tilintarkastusprosessista ja tilinpäätökseen liittyvistä keskeisistä havainnoista pidetään tehokkaana odotus- ja informaatiokuilua kaventavana tekijänä.

Tilintarkastajien mukaan on tärkeää, että sidosryhmillä olisi riittävä käsitys tilintarkastajan työstä, velvollisuuksista ja rajoista, jotta väärinymmärryksiltä ja virheellisiltä tulkinnoilta vältyttäisiin. Tilintarkastajat uskovat, että KAM:iien raportointi voisi parantaa tilannetta. Vastaus tukee Füredi-Fülöpin (2015) kuvailemia odotuskuilun kaventamisen keinoja niiltä osin, että tilintarkastuskertomuksen laajentaminen tilintarkastajan ja johdon vastuiden ja tehtävien selkeämmän määrittelyn uskotaan parantavan tilintarkastusinformaation käyttäjien ymmärrystä tilintarkastuksen toteutuksesta, mikä johtaisi odotuskuilun kaventumiseen.

Keskusteluissa havaittiin myös tekijöitä, jotka voivat vaikuttaa tilintarkastuksen odotuskuilun muodostumiseen. Tilintarkastajien mukaan on tärkeää pitää mielessä, että nykyiselläkään tilintarkastuksen ja raportoinnin laajuudella ja tarkkuudella ei ole tarkoituskaan antaa kovin pitkälle menevää ja yksityiskohtaisia kuvauksia. On myös selvää, että sijoittajat eivät käytä tilintarkastajan raportointia ja tilinpäätösinformaatiota suinkaan ainoana taloudellisen informaation lähteenä vaan tilinpäätös on vain pieni osa yhtiötä koskevasta informaatiosta he tarvitsevat sijoituspäätöksissään ja on myös eteenpäin suuntautuvaa informaatiota Gutierrez et al. (2018) ja Bedard et al. (2015). Haastateltavien mukaan on siis erityisen tärkeää, että sidosryhmät ymmärtävät mitä tilintarkastajan raportoinnilta voi odottaa ja miten sitä tulkitaan. Tällä näyttäisi olevan yhteys odotuskuilun teorian tutkimuksessa Porterin (1993) määrittelemään kohtuullisuuskuilun käsitteeseen, joka kuvailee tilintarkastajien velvollisuuksiin kohdistuvia kohtuuttomia odotuksia.

Tilintarkastuksen odotuskuilun muodostumiseen vaikuttaa tilintarkastuksen tekniseen toteutukseen liittyvä viestiminen ja miten lukijat sen ymmärtävät. Aikaisemmassa tutkimuksessa myös Houghton et al. (2011) ja IAASB (2011) ovat osoittaneet, että tietyt tilintarkastuksessa käytetyt käsitteet kuten olennaisuus, on aiheuttanut väärinymmärryksiä tilinpäätösinformaatiota hyödyntävien sidosryhmien keskuudessa Houghton et al. (2011) mukaan ei ole yleisesti täysin ymmärretty, mitä olennaisuudella tarkoitetaan ja miten sitä sovelletaan tilintarkastuksessa. Tilintarkastajien mukaan väärinkäsitysten välttämiseksi on erityisen tärkeää, että sidosryhmät ymmärtävät

tilintarkastuksen toteutuksen perustuvan tiettyihin olennaisuusarvoihin ja osaavat tulkita tilinpäätöstä ja tilintarkastajan raportointia sen mukaisesti. Olennaisuusarvoista on erään haastateltavan mukaan mahdollista tiedottaa myös julkisesti, mutta se ei ole välttämättä kannattavaa ja voi aiheuttaa väärinkäytöksen riskiä. Jos lukija ei ymmärrä olennaisuuden käsitettä täysin, miten sitä sovelletaan tilintarkastuksessa ja miten sitä tulkitaan, voi sen julkistaminenkin johtaa väärinymmärryksiin ja odotuskuilun kasvamiseen.

Loppuyhteenvetona voidaan todeta, että tilintarkastajien mukaan nykyinen malli nähdään laajuudeltaan ja informaatioisisällöltään riittävänä ja enempiä pituutta tai laajuutta ei toistaiseksi toivota. Haastattelujen perusteella voidaan sanoa, että informaatioarvon suhteen tilintarkastuskertomus on mennyt parempaan suuntaan uudistusta edeltävään malliin verrattuna. Keskeisenä odotuskuilun kaventamisen keinona pidetään tekijöitä ja toimenpiteitä, jotka lisäävät tilinpäätösinformaation käyttäjien ymmärrystä ja parantavat raportoinnin luettavuutta (Füredi-Fülöp 2015; IAASB 2011). Voidaan siis päätellä, että tehdyillä uudistuksilla on ollut odotuskuilua kaventava vaikutus erityisesti tilintarkastuksen kannalta keskeisten seikkojen raportoinnin sekä laajemman tilintarkastajien ja johdon vastuiden ja toimenpiteiden kuvaamisen ansiosta. Tämä tutkimus lisäsi ymmärrystä myös siitä, että kaikki odotuskuilun kaventamiseen tai informatiivisuuden lisäämisen toiveet ja keinot eivät ole välttämättä aina yksinkertaista toteuttaa onnistuneesti. Haastateltavien mukaan esimerkiksi tarkastuksessa käytettyjen olennaisuusarvojen julkistaminen raportoinnissa sidosryhmille jakaa mielipiteitä myös tilintarkastusalalla ja standardinlaatijoiden keskuudessa. Tämänkaltaisen informaation julkistaminen saattaa lisätä väärinymmärryksen riskiä entisestään ja liian vapaamuotoinen raportointi voi heikentää informaation vertailukelpoisuutta. Myös toiminnan jatkuvuus on sidosryhmien näkökulmasta erittäin kiinnostava ja tärkeä alue, mutta tilintarkastuksen näkökulmasta se on yksi vaativimmista tarkastuksen alueista ja luonteeltaankin poikkeava varsinaiseen tilinpäätöksen tarkastukseen nähden. Haastatteluissa kuitenkin mainittiin, että tilintarkastusala on muuttunut ja muuttuu jatkuvasti, kun sitä sopeutetaan muuttuvan liiketoimintaympäristön tarpeisiin. Erään tilintarkastajan mukaan on siis hyvin mahdollista, että esimerkiksi toiminnan jatkuvuuteen voidaan asettaa tilintarkastajan laajennettu kannanottovastuu, jos yritysten talousvaikeudet lisääntyvät jonkin kriisin tai katastrofin seurauksena.

6.2 Tutkimuksen luotettavuus

Tutkimuksen luotettavuutta voidaan Hirsjärvi et al. (2000, 213-215) mukaan arvioida reliabiliteetin ja validiuden avulla. Tutkimuksen reliabiliteetilla tarkoitetaan lyhyesti sanottuna tutkimuksen tulosten toistettavuutta eli sitä, miten hyvin samasta aineistosta samaa menetelmää käyttäen on mahdollista saada samansuuntaisia ja ei-sattumanvaraisia tuloksia. Hirsjärven & Remeksen (2017, 186) mukaan kuitenkin luotettavuuden arvioinnissa reliabiliteetin käsitteeseen on suhtauduttava tietyllä varauksella. Erityisesti laadullisessa tutkimuksessa olosuhteet vaihtelevat ja jokainen tutkimustilanne on erilainen. Myös ihmisen käyttäytyminen riippuu kontekstista ja vaihtelee ajan ja paikan mukaan. Jokainen tutkija tekee oman kokemuksensa perusteella tulkintansa kohteesta, joten on epätodennäköistä, että kaksi yksilöä saa täsmälleen samanlaisia tuloksia samaa menetelmää ja aineistoa käyttäen. Validius kuvastaa sitä, miten yhteensopiva valittu tutkimusmenetelmä on tutkimuskohteeseen ja tutkimuksen tarkoitukseen nähden ja kuinka tarkoituksenmukaisesti sitä on sovellettu. Tutkimuksen validius tarkoittaa tutkimusmenetelmän kykyä mitata juuri sitä, mitä on tarkoituskin mitata. (Hirsjärvi et al. 2000, 213-216)

Tutkimuksen reliabiliteetin tasoon pyrittiin vaikuttamaan valitsemalla haastateltaviksi pitkän ammattitaustan omaavia KHT tilintarkastajia. Haastateltavista kahdella oli kokemusta listayhtiöiden tarkastamisesta, mikä oli oleellista tutkimuksen tavoitteen ja luotettavuuden kannalta. Yksi haastateltavista valittiin Pk sektorilta millä saattoi olla jonkin verran luotettavuutta heikentävä vaikutus, johtuen eroista eri kokoluokan yhtiöiden tilintarkastajien kokemuksissa uudistuksesta ja tilintarkastuksen sääntelyssä sekä tarkastusmenettelyissä. Tilintarkastajien vastaukset olivat kuitenkin kokonaisuudessaan melko samansuuntaisia ja toisiaan täydentäviä. Kaikkien haastateltavien kanssa käytettiin samaa teemahaastattelurunkoa ja aihealueet käytiin samassa järjestyksessä. Puolistrukturoidun haastattelumenetelmän ansiosta kysymysten järjestystä ja muotoa vaihdettiin tilanteen mukaan ja tarkentavia lisäkysymyksiä voitiin esittää tarpeen vaatiessa. Haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin, jolloin virheellisten tulkintojen tekemisen riskiä voitiin pienentää. Reliabiliteetin tasoa voidaan mainittujen tekijöiden vuoksi pitää kohtuullisen hyvänä tässä tutkimuksessa ja toisen tutkijan voi olettaa saavan samansuuntaisia tuloksia samalla

tutkimusmenetelmällä, kun hän valitsee haastateltavaksi listayhtiöitä tarkastavia KHT tason tilintarkastajia.

Tutkimus toteutettiin laadullista tutkimusmenetelmää käyttäen, mikä on perusteltua luotettavuuden kannalta, koska sitä kautta voidaan saada syvällisempää ymmärrystä aiheesta, jossa on tarkoitus selvittää ihmisten ja ryhmien kokemuksia tutkittavasta ilmiöstä. Haastateltaviksi valittiin kokeneita tilintarkastajia juuri tulosten luotettavuuden maksimoimiseksi. Tilintarkastajilla on tilintarkastuslautakunnan ja erilaisten valvontaviranomaisten lisäksi luonnollisesti laajempi ymmärrys ja käsitys tilintarkastuksen luonteesta, kuin muilla sidosryhmillä. He voivat antaa suhteellisen päteviä arvioita erilaisista syy - seuraus -suhteista ja siitä millaisia vaikutuksia erilaisilla raportointiin liittyvillä muutoksilla voi olla markkinoihin. Tässä tutkimuksessa haastateltavien määrä oli kuitenkin pieni, eikä tilintarkastajan antamia vastauksia voi suoraan tulkita tilinpäätösinformaation käyttäjän eli sidosryhmien kokemuksina, mutta tilintarkastajan ammattitaidon ja kokemuksen puolesta vastauksilla on painoarvoa. Jotkut vastaukset voi olla jopa parempi saada tilintarkastajan suunnalta, koska ennakkokäsitykset saattavat poiketa ja voi olla, että tilintarkastajien näkemys auttaa lisäämään ymmärrystä tilintarkastajan raportoinnin kehittamisestä ja tilintarkastuksen odotuskuilun luonteesta.

6.3 Jatkotutkimus

Tämän tutkimuksen taustalla on jo pitkään käyty keskustelu tilintarkastajan raportoinnin informaatioarvosta ja sen yhteydestä tilintarkastuksen odotus- ja informaatiokuilun teoriaan. Aihe on paljon tutkittu, mutta se on silti ajankohtainen ja siitä voi nousta keskeisiä kysymyksiä myös tulevaisuudessa, koska maailman liiketoimintaympäristö muuttuu jatkuvasti ja samalla tilintarkastajan rooli ja velvollisuudet sekä taloudellisen raportoinnin kyky vastata taloudellisen informaation tarpeisiin nousevat aika-ajoin keskustelun aiheeksi. Tässä tutkimuksessa selvitettiin viimeisimmän merkittävän listayhtiöitä koskevan tilintarkastuskertomuksen rakenteellisen ja sisällöllisen uudistuksen vaikutuksia tilintarkastuksen odotuskuiluun, eli onko uudistuksella saatu haluttuja vaikutuksia tilintarkastajan raportoinnin informatiivisuudessa sidosryhmien keskuudessa. Yksi mahdollinen jatkotutkimuksen mahdollisuus on tehdä sama tutkimus mielellään laajemmalla haastatteluaineistolla,

kun uudistunut tilintarkastuskertomus on ollut käytössä jo useamman vuoden ajan ja erilaiset tarkastusmenettelyt ovat mahdollisesti vakiintuneet tilintarkastajien keskuudessa ja uusi tilintarkastuskertomus on tullut paremmin tutuksi sidosryhmienkin keskuudessa. Toinen mahdollisuus on kohdistaa aineiston hankinta sidosryhmiin ja tutkia esimerkiksi vain ammattimaisten sijoittajien näkemyksiä tilintarkastajan raportoinnin ja tilinpäätösinformaation hyödyllisyydestä.

Tutkimuksen empiirisessä osassa nousi mielenkiintoisia kysymyksiä alueista, kuten tilintarkastuksen olennaisuusarvon käsitteestä ja sen ymmärtämisen tärkeydestä sekä toiminnan jatkuvuuden raportoimisen roolista ja merkityksestä. Nämä molemmat ovat keskeisiä alueita tilintarkastajan raportoinnin informaatioarvoa ajatellen ja samalla odotuskuilun kannalta keskeisiä tekijöitä. Joissakin maissa ja Big Four yhteisöissä tarkastuksessa käytetyt olennaisuusarvot ovat julkisesti nähtävissä, mutta niiden julkistamisesta on ristiriitaisia mielipiteitä, eikä sitä ole kansainvälisissä ISA standardeissa vaadittu. Jatkotutkimuksessa rajauksen voisi kohdistaa myös näihin osa-alueisiin.

LÄHDELUETTELO

Kirjat ja artikkelit

Asare, S. & Wright, A. (2012). Investors', auditors', and lenders' understanding of the message conveyed by the standard audit report on the financial statements. *Accounting Horizons* 26(2), pp. 193–217.

Bédard, J., Gonthier-Besacier, N. & Schatt, A. (2014). Costs and Benefits of Reporting Key Audit Matters in the Audit Report: The French Experience (1-24)

Bédard, J., Gonthier-Besacier, N. and Schatt, A. (2015). Analysis of the Consequences of the Disclosure of Key Audit Matters in the Audit Report. Saatavilla: [https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUK Ewi1ntXb1YrwAhXh_CoKHXkuBvwQFjABegQIAhAD&url=http%3A%2F%2Fwww.hec.unil.ch%2Fdocuments%2Fseminars%2Fdcc%2F1946.pdf&usg=AOvVaw2bCzHgRakf6ts7q6ta8LLn]

Bédard, J., Coram, P., Espahbodi, R. & Mock, T. (2016). Does Recent Academic Research Support Changes to Audit Reporting Standards? *Accounting Horizons* 30(2), pp. 225-275.

Bédard, J., Gonthier-Besacier, N. and Schatt, A. (2019). Consequences of expanded audit reports: evidence from the justifications of assessments in France. *Auditing: A Journal of Practice and Theory* 38(3), pp. 23-45.

Bentley, J.W., Lambert, T.A. and Wang, E. (2018), The effect of increased audit disclosure on managerial decision making: evidence from disclosing critical audit matters. Saatavilla: [https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3000978]

Carcello, J. (2012). What do investors want from the standard audit report? Results of a survey of investors conducted by the PCAOB's Investor Advisory Group. *The CPA Journal* 82(1), pp. 22-28.

Christensen, B. E., Glover, S. M. & Wolfe, C. J. (2014) Do critical audit matter paragraphs in the audit report change nonprofessional investors' decision to invest? *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 33(4), pp. 71-93.

Church, B., Davis, S. & McCracken, S. (2008). The auditor's reporting model: A literature overview and research synthesis. *Accounting Horizons* 22(1), pp. 69–90.

Chong, K. & Pflugrath, G. (2008). Do Different Audit Report Formats Affect Shareholders' and Auditors' Perceptions? *International Journal of Auditing*, vol. 12 (3), pp. 221-241.

Cordos, G. S., & Fülöp, M. T. (2015). Understanding audit reporting changes: introduction of Key Audit Matters. *Accounting and Management Information Systems*, vol 14 (1).

de Beer, L. (2015). New Auditor's Report. *Accountancy SA*, pp. 28-34.

Dennis, I. (2010). What Do You Expect? A Reconfiguration of the Audit Expectation Gap. *International Journal of Auditing*, vol. 14, pp. 130-146.

Eskola, J. & Suoranta, J. (2014) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere. Vastapaino.

Fraktman, M. (2016). Tilintarkastuskertomus uudistuu. *Balanssi – raportointi & hyvä hallinto*, 2/2016, pp. 12–14

Füredi-Fülöp, J. (2015) An Empirical Study of Audit Expectation Gap in Hungary. *Theory, Methodology, Practice*. 11(1), pp. 37-46.

Gay, G. & Shellugh, P. (1993). The Effect Of The Longform Audit Report On Users' Perceptions Of The Auditor's Role. *Australian Accounting Review*. 3(6), pp. 2-11.

Gutierrez, E., Minutti-Meza, M., Tatum, K.W. and Vulcheva, M. (2018) Consequences of adopting an expanded auditor's report in the United Kingdom. *Review of Accounting Studies*. 23(4), pp. 1543-1587.

Gold, A., Gronewold, U. & Pott, C. (2012) The ISA 700 Auditor's Report and the Audit Expectation Gap – Do Explanations Matter? *International Journal of Accounting*. 16(3), pp. 287-307.

Gray, G., Turner, J., Coram, P. & Mock, T. (2011) Perceptions and Misperceptions Regarding the Unqualified Auditor's Report by Financial Statement Preparers, Users and Auditors. *Accounting Horizons*. 25(4), pp. 659-684.

Hatherly, D., Innes, J. & Brown, T. (1991). The expanded audit report: An empirical investigation. *Accounting and Business Research*. 21(84), pp. 311-319.

Hirsijärvi, S. & Hume, H. (2017) *Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki. Gaudeamus.

Hirsijärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (2000) Tutki ja kirjoita. 6. painos. Helsinki. Kirjayhtymä Oy.

Horsmanheimo, P. & Steiner, M L. (2017). Tilintarkastus: asiakkaan opas. Helsinki: Alma Talent.

Houghton, K & Jubb, C & Kend, M. (2011) Materiality in the context of audit: the real expectations gap. *Managerial Auditing Journal*. 26(6), pp. 482-500.

Humphrey, C. G., Moizer, P. & Turley, S. (1993). The audit expectations gap in Britain: an empirical investigation. *Accounting and Business Research*. 23, 91, pp. 395–411.

Jennings, M., Reckers, M.J. and Kneer, D.C. (1993), The significance of audit decision aids and precase jurists' attitudes on perceptions of audit firm culpability and liability, *Contemporary Accounting Research*. 9, pp. 489-507.

Koh, H. C. & Woo, E-S. (1998). The expectation gap in auditing. *Managerial Auditing Journal*. 13(3) pp. 147-154

Lee, T. H., Ali, A. & Bien, D. (2009) *ICFAI Journal of Audit Practice*. 6(1). pp. 7-35.

Mock, T. J., Bédard, J., Coram, P. J., Davis, S. M., Espahbodi, R., & Warne, R. C. 2013. The audit reporting model: Current research synthesis and implications. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*. 32(1), pp. 323-351.

Monroe, G.S. Woodliff, D.R. (1993). The effect of education on the audit expectation gap. *Accounting and Finance*. 33, pp. 61-78.

Porter, B. (1993). An Empirical Study of the Audit Expectation-Performance Gap. *Accounting and Business Research*. 24, 93, pp. 49-68.

Porter, B., Ó hÓgartaigh, C. & Baskerville, R. (2012) Audit Expectation- Performance Gap Revisited: Evidence from New Zealand and the United Kingdom Part 2: Changes in the Cap in New Zealand 1989-2008 and in the United Kingdom 1989-2008. *International Journal of Auditing*. 16(3), pp. 215-247.

Remes, M. (2016) Sijoittaja toivoo tilintarkastajalta lisätietoa. *Balanssi – raportointi & hyvä hallinto*, 6, pp. 8-11.

Suomen tilintarkastajat ry (2016). Uudistuva tilintarkastuskertomus. ST Akatemia.

Savtschenko, C. (2016) Näin luet uutta tilintarkastuskertomusta. *Balanssi – raportointi & hyvä hallinto*, 4-5/2016, pp. 57–65.

Sirois, L. P., Bédard, J. & Bera, P. (2018) The informational value of key audit matters in the auditors' report: Evidence from an eye-tracking study. *Accounting Horizons* 32(2) pp. 141-162.

Tracy, S., J. (2013) *Qualitative research methods. Collecting evidence, crafting analysis, communicating impact.* Wiley-Blackwell.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2013) *Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi.* 10. painos. Helsinki. Tammi.

Turner, J., Mock, T., Coram, P., Gray, G. (2010) Improving transparency and relevance of auditor communications with financial statement users. *Current Issues in Auditing* 4(1): A1-A8.

Verkkolähteet

IAASB. (2011) Konsultaatiopaperi. Enhancing the Value of Auditor Reporting: Exploring Options for Change [verkkodokumentti]. [Viitattu 2.4.2020]. Saatavilla <https://www.iaasb.org/publications/enhancing-value-auditor-reporting-exploring-options-change-1>

IAASB:n konsultaatiopaperi. (2012) Improving the Auditor's Report [verkkodokumentti]. [Viitattu 2.4.2020]. Saatavilla: <https://www.ifac.org/publications-resources/improving-auditor-s-report>

IAASB:n standardiluonnos. (2013) Reporting on Audited Financial Statements: Proposed New and Revised International Standards of Auditing [verkkodokumentti]. [Viitattu 4.4.2020]. Saatavilla: <https://www.ifac.org/publications-resources/reporting-audited-financial-statements-proposed-new-and-revised-international>

IAASB. (2015a) At a Glance: New and Revised Auditor Reporting Standards and Related Conforming Amendments [verkkodokumentti]. [Viitattu 3.4.2020]. Saatavilla: <https://www.ifac.org/publications-resources/glance-new-and-revised-auditor-reporting-standards-and-related-conforming-ame>

ICAEW (2016) Extended audit reports: Exploring challenges and opportunities in implementation. ICAEW briefing paper. Saatavilla [https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUK EwiEkckjm43wAhWps4sKHfjRB1YQFjABegQIAxAD&url=https%3A%2F%2Fwww.icaew.com%2F-%2Fmedia%2Fcorporate%2Ffiles%2Fmiddle-east-hub%2Ficaew-dfsa-briefing-paper.ashx&usq=AOvVaw0l3ShBN7rM_JMEtE-\]](https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUK EwiEkckjm43wAhWps4sKHfjRB1YQFjABegQIAxAD&url=https%3A%2F%2Fwww.icaew.com%2F-%2Fmedia%2Fcorporate%2Ffiles%2Fmiddle-east-hub%2Ficaew-dfsa-briefing-paper.ashx&usq=AOvVaw0l3ShBN7rM_JMEtE-)

IFAC. (2018) Kansainväliset tilintarkastusstandardit: Kansainväliset laadunvalvontaa, tilintarkastusta, yleisluonteista tarkastusta, muita varmennuspalveluja ja liittämissä palveluja koskevat standardit ja muut ohjeet 2018. Helsinki, ST-Akatemia Oy.

Euroopan Komissio (2010). Vihreä kirja –Tilintarkastuspolitiikka: kriisin opetukset. [verkkodokumentti]. [Viitattu 1.4.2020]. Saatavilla Tarkista lähteen viittausmuoto/sijainti

IAASB. (2015b) Auditor Reporting – Key Audit Matters [verkkodokumentti]. [Viitattu 2.4.2020]. Saatavilla: <https://www.iaasb.org/system/files/publications/files/Auditor-Reporting-Toolkit-KAM-Overview.pdf>

Suomen Tilintarkastajat ry (2017). Euroopan Unionin PIE- asetuksen soveltaminen Suomessa. [verkkodokumentti]. [viitattu 3.4.2020]. Saatavilla: <https://www.suomentilintarkastajat.fi/tilintarkastus/kysymyksiä-ja-vastauksia/euroopan-unionin-pie-asetuksen-soveltaminen-suomessa>.

Sviili, T. (2017) Tilintarkastuskertomuksen uudistus ylitti valvojan odotukset. Talous ja tilintarkastus 1/2017. [verkkodokumentti] [viitattu 24.4.2021]. Saatavilla: <https://tilintarkastajat.fi/blogit/tilintarkastuskertomuksen-uudistus-ylitti-valvojan-odotukset/>

LIITTEET

Liite 1. Teemahaastatelu

Tilintarkastajan tehtävä ja kokemus auktorisoituna tilintarkastajana?

1. Kokemukset tilintarkastuskertomuksen uudistumisesta

- Miten tilintarkastuskertomuksen uudistus on vaikuttanut tilintarkastajan työhön? Mitä hyötyjä ja haasteita se on aiheuttanut?
- Koetko tilintarkastuskertomusta koskevan standardiuudistuksen olevan onnistunut?
- Mitä mieltä olet tilintarkastuksen raportoinnin laajentamisesta ja tilintarkastusstandardien kehittämisestä?

2. Uudistuksen vaikutukset odotus- ja informaatiokuiluun

- Millaisia vaikutuksia olet huomannut uudella tilintarkastuskertomuksella olevan tilintarkastuksen odotus- ja informaatiokuiluun tilintarkastajien ja tilintarkastusinformaatiota käyttäjien välillä?
- Mitä asiat näet odotuskuilun muodostavina tekijöinä?
- Mitkä asiat/keinot näet odotuskuilua kaventavina tekijöinä?

3. Tilintarkastajan raportoinnin laajeneminen

- Miten koet KAM:ien raportoinnin vaikuttavan tilintarkastukseen?
- Koetko, että KAM:ien ilmoittaminen on lisännyt tilintarkastuskertomuksen informaatioarvoa sidosryhmien kannalta? Millä tavalla?
- Onko tilintarkastajan raportointia tarpeellista laajentaa vielä nykyistä enemmän ja tulisiko raportoida enemmän tilintarkastuksen toteutuksesta ja sen tuloksista?

4. Tilintarkastuskertomuksen rakenne ja toiminnan jatkuvuus

- Mitä mieltä olet tilintarkastuskertomuksen uudesta rakenteesta? Muuttaisitko sitä jotenkin?
- Millaisena näet toiminnan jatkuvuuden roolin tilintarkastajan raportoinnissa?
- Tulisiko tilintarkastajan ottaa enemmän kantaa toiminnan jatkuvuuteen tai esittää siitä tarkempia selvityksiä?

5. Tilintarkastajien omat ajatukset tilintarkastajan raportoinnin kehittämisestä

- Minkälaisia muutoksia tekisit itse tilintarkastuskertomukseen tai yleisesti tilintarkastajan raportoinnille?
- Millaisena näet tilintarkastajan raportoinnin nykytilan ja millaisia muutoksia voi odottaa tapahtuvan tulevaisuudessa?